מוסף על המשמר
מס' 50 (880)
11 בדצמבר 1987
כ' בכסלו תשמ"ח

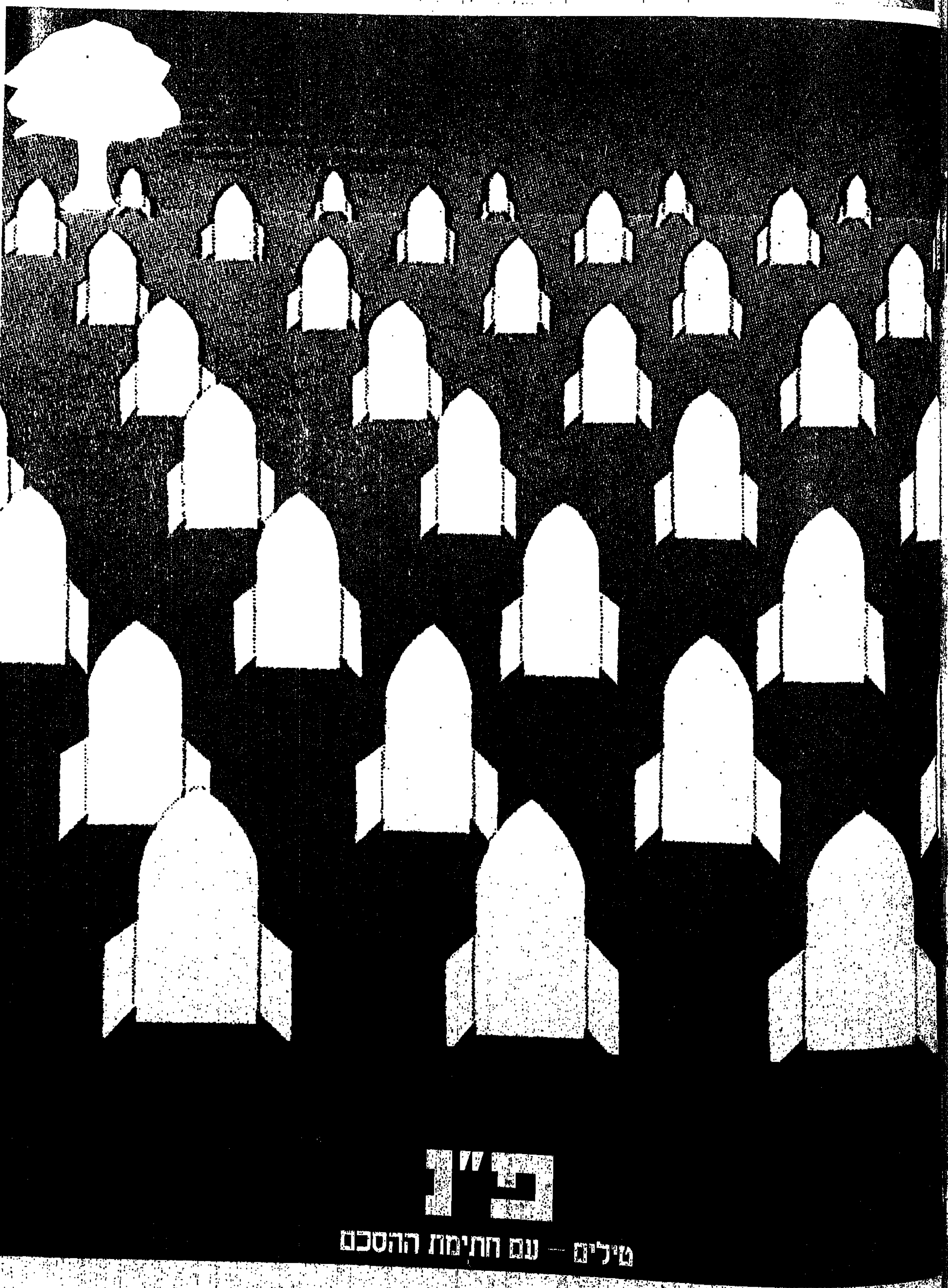

יופיו של הקיטש

מאת חיים מאור

דודתי, יהודייה מפולין, שמרה בקנאות אריסטוקרטית על „סממני התרבות האירופית". ביתה היה „אי־פולני", נועז של פורצלן, גובלן, מקרמה, ריקמה ותחרה. בעולם פורצלן פנטסטי וקפוא זה יכולתי לפגוש נסיכים המחזרים אחר נסיכות בקרינולינות; רקדניות בלט מרחפות בזרועותיו השריריות של גבר־תיש; קבוצות איכרים מנגנות בכלי נגינה עתיקים; מפלצות ודרקונים; בתולות־ים וסאטירים; ציד־חיות; צמחים מסולסלים וצפורי גן־עדן; פסלונים, צלחות לעוגת קצפת; ספלוני־תה וקומקומי־שתיה חסרי שימוש; מנורות שולחן ושאר צעצועים...

אמנות, אופנה ואדריכלות בשנות ה־80 החזירו את קרנה של הדקורציה, האורנמנטיקה, החיקוי וההדמיה ושאר מרכיבי „הזיוף כאמנות". עם הלגיטימציה המחודשת (ואינני נכנס לשאלה באם זה טוב או רע לאמנות או לחיים) באה הנכונות לראות דברים בראייה חדשה, בעין בוחנת אחרת. וכך הגיע גם המפגש עם הפורצלן בחיפה.

צדפה יפה

„כאשר שב מארקו פולו בשנת 1295 לאירופה - מסבירה ניוז בנצור, אוצרת התערוכה – תביא עמו כלי חרסינה מחצר הקיסרות הסינית. הוא קרא לכלים אלה „פורצלן", כי הזכירו לו צדפה מזרח־תיכונית בשם „פורצלנה". הפורצלן הוא חומר דחוס, אך בעל שקיפות; עליו להיות עמיד לצרכי שימוש יום־יומי, אולם גם גמיש וניתן לעיצוב ולפיסול. הוא הופך לחסין־מים לאחר תהליך שריפה בתנור מאחר שהנקבוביות מתמלאות בחומר זכוכיתי צמיג".

בשלהי המאה ה־17 הפך הפורצלן הסיני למבוקש מאוד באירופה. הביקוש היה מנוף לחיפוש אחר סוד „הזהב הלבן" (כפי שכינו אז את הפורצלן) ולפתיחות מפעלי־ייצור. מפעלים אלה חיקו, בראשית דרכם, את הסגנון של המזרח הרחוק, אולם במהרה התפתחו סגנונות חדשים, מקוריים.

עם תום המאה ה־18 החלה אמנות הפורצלן לדעוך, בעיקר עקב אי־התאמתה לסגנון הניאו־קלאסי. השימוש הנרחב במכונות שם קץ לאומנויות מסורתיות וסימן את קץ הדרך של אמנות הפורצלן. במפעלים שקעה הייחודיות עם שכלולי הטכנולוגיה והמיסחור. במרוצת המאה ה־20, בעיקר בשנים האחרונות, חלה התעוררות מחודשת בפורצלן האירופי.

אוסף **פלה ונתן צלניק**, אשר נתרם למוזיאון חיפה, כולל מוצגים ייחודיים, יפים במיוחד, גדולי־ממדים, עשירי צבע, טכניקה וסגנון. הביקור בתערוכה זו אינו דורש מאמץ מחשבתי או יכולת פענוח, צריך פשוט ללקק את השפתיים, ולהתענג ולגלות את יופיו של „כל הקיטש הזה".

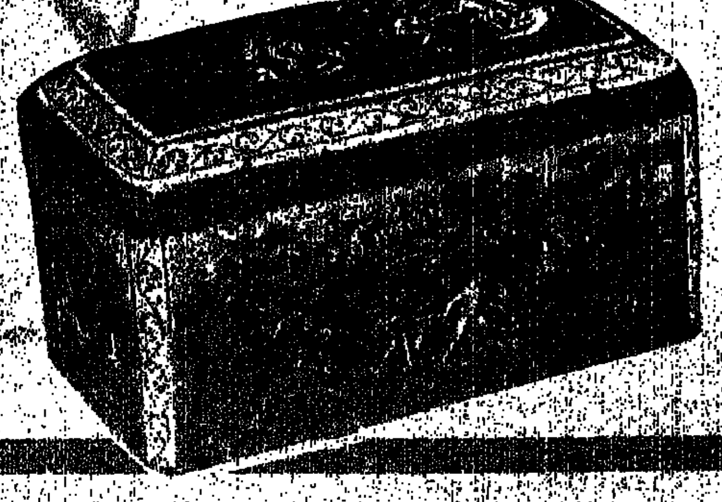

כתובת המערכת:
"על המשמר", רח' חומה ומגדל 2, ת"א
העורך הראשון: בצלאל לב ז"ל
עורך: ישראל זמיר
עורכת משנה: תאיר זבולון
מזכירות: רוני גופר
עיצוב גרפי: ארנון אבני
ביצוע גרפי: שושנה זילבר

הפעם:

כתבות

■ רסיסי קונגרס
צירים צעירים
פותחים סגור ליבם
מאת ישראל זמיר 6

■ מתירנות כסיסמת קרב
האם עידן המתירנות מסתיים?
מאת אלישבע אילון 8

■ מחיר הארוחות החמות
משפחות במצוקה
מאת אהוד דור 10

■ מדינת־ישראל וארץ־ישראל
פרק מספר העומד לראות אור
מאת ד"ר צבי לם 11

■ אלברטו מוראביה — מין, ממון, פוליטיקה, ספרות
אלברטו מוראביה בן שמונים
מאת א.ב. יפה 12

■ פולין — צוהר אל עולם שחרב
צלמים שצילמו את פולין
בין שתי מלחמות עולם
מאת נתן גרוס 14

■ הם בוחרים בכוח
הערכת מצב של יעקב חלפון,
קבלן קולות
מאת גבי בשן 16

■ פסטיבל שהניע תנועה
30 שנה לפסטיבל מוסקבה
מאת שלמה גלזר 18

■ הולנדי מעופף
דיוקנו של איש מוזר מאוד
מאת ורד לוי 20

טורים ומדורים

■ הלו חותם 4

■ שלום בית
מאת חיה יוסף 17

■ המעצב כזיקית
תערוכת גרפיקה של רוני רכב
מאת חיים מאור 28

ארנון אבני – 2; דינה גורן – 2; מיכאל הרסגור – 3; זאב צחור – 3; ג'גו – 3; יעקב רבי – 4; ישראל זמיר – 5; שמואל בונים – 5

■ בשער
ההסכם לפירוק הטילים –
ראשיתה של תקווה

השבוע ערכה עריכה גרפית רחל דביר

מוציאים את האטום מן הקול. אולי מפנה הסטורי

תקשורת

הוא פשוט התבייש

מרד אסירים לפני 29 שנה. התקשורת התביישה אז לדווח

בערב שבו אירעה המרידה בכלא שאטה, באחד באוגוסט 1958, הייתי בתורנות כעורכת חדשות ב„קול ישראל". עד לשידור המהדורה האחרונה (בשעה 2300, כמקובל באותם ימים), לא הגיעה לשולחן המערכת שום ידיעה בנידון. מרד האסירים לא הוזכר, אפוא, במהדורה המסכמת של אותו יום. למחרת עם שחר, כשהתייצבתי למשמרת הבוקר, מצאתי את סיפור המרד בכל העיתונים.

כשהצלחתי סוף־סוף להשיג את כתבנו בעפולה (זה היה לפני עידן החיוג הישיר), צעקתי עליו: „איזה מין עיתונאי אתה?, כאשר פעם ביובל קורה משהו בחור הזרוק שאותו אתה אמור לכסות, אתה לא במקומך"

האיש, שנעלב מאוד, ענה ואמר: „מה זאת אומרת לא הייתי? הגעתי לכלא תוך עשר דקות למן פרוץ המרידה. אני העיתונאי הראשון שהגיע לשם והייתי עד ראייה לכל הפרשה".

„אז למה לכל הרוחות לא העברת את הידיעה?" שאלתי בזעם.

„אגיד לך את האמת" — השיב האיש, מלח הארץ, מבוני העמק — " פשוט התביישתי שדבר כזה יכול לקרות אצלנו במדינתנו".

נזכרתי במעשה המאלף הזה כאשר, בהקשר לשביתה ברשות השידור, החלו הכל מדברים אצלנו על איבתו של הציבור כלפי שודרי החדשות. ונדמה לי שבסיפור הזה טמון אחד ההסברים לאיבה הבוטה הזאת. שכן, התופעה שלפנינו היא יותר מהתגלמותו של היצר הקמאי „להרוג את המבשר". הסתייגותן של הבריות מן החדשות, החושפות כל־כך הרבה קלקולים, מקורה גם בתסכול העמוק שחשים האנשים נוכח מה שקורה במדינה. המציאות שעליה מדווחים אמצעי החדשות רחוקה מאד מן החזון הציוני. זאת ועוד: בשביל רבים וטובים, ובעיקר מבין אלה שהיו כאן למן קום המדינה, ועוד לפני כן, החדשות הרעות הן בחזקת פגיעה אישית. התיאורים השליליים הם, בשביל אנשים כאלה, איום על מפעל חיים אשר לו הקדישו את מיטב אונם ויש בהם כדי לעורר ספקות לגבי הדרך בה בחרו ללכת כל ימיהם.

אחרי המרד בכלא שאטה, שבו נהרגו שני סוהרים ואחד־עשר אסירים, ושבמהלכו הצליחו עשרות אסירים ביטחוניים לברוח ולעבור את הירדן, הוקמה ועדת חקירה אשר הצביעה על מצב הביטחון הרופף בכלא והמליצה להדיח את נציב שירות בתי הסוהר ואת סגנו. מאז זרמו הרבה מים בירדן, והוקמו הרבה ועדות חקירה, שחשפו לא מעט מחדלים בגופים ממלכתיים כאלה ואחרים. לא אחת מבין הוועדות הללו הוקמה הודות לדרישתם התקיפה והעקבית של אמצעי התקשורת שסירבו „לרדת" מן הנושא, אף־על־פי שאכן „זו בושה שדבר כזה קורה אצלנו במדינה".

הצרה היא שבקרב חוגים די רחבים טרם השתרשה ההכרה שחשיפתם של מחדלים בצמרת באה, בראש ובראשונה, לשרת את הציבור ולא לקנטר אותו. השלטון, אין צורך לומר, מעודד את הגישה המוטעית הזאת. העובדה שמנהיגינו אינם ששים כל כך לחשיפה ביקורתית היא טבעית ומובנת מאליה. מה שבאמת קשה להבין הוא מדוע מוכן הציבור, בקלות כזאת, לאמץ לעצמו את עמדת השלטון? מדוע הוא מוכן יותר להאמין לאלה שיש להם עניין מובהק במניעתה של חשיפה המתייחסת אליהם, מאשר לאלה שעניינם בחשיפה עצמה, והמשרתים באמצעותה את עניינו של הציבור?

אם, בכל זאת, יש גם משהו מעודד בסיפור שלנו הרי זה שהיום, שלושים שנה בלבד אחרי המעשה בכתב מעפולה, לפחות אין עיתונאים „המתביישים" לספר את האמת.

● דינה גורן

ההיסטוריה צעירה תמיד

מיכאל הרסגור

הגדולה באשליות

לפני 60 שנה, ב־1927, יצא לאור חיבורו של זיגמונד פרויד (1856־1939) עתידה של אשליה. המחבר היסס לפני שהחליט לפרסמו — כי האשליה עליה מדובר היא הדת. פרויד התגורר בווינה, בירתה של מדינה קאתולית מאוד. זה מסביר את חששותיו. אולם ההעזה המוסרית והיושר האינטלקטואלי אשר ציינוהו תמיד — ניצחו. ניתוח הבעיה על־ידי המחבר — עדין ומקורי. מרגישים שפרויד, מצד אחד, אינו רוצה להעליב את קוראיו הדתיים; אבל מצד שני הוא חותר לומר את האמת.

אם להתחיל מן הסוף: סיכום החיבור קובע שאין אמת מדעית בדת. אולם הדת היא עובדה היסטורית. ליתר דיוק: עובדה של העבר ההיסטורי. אבל מהו עתידה של הדת? התשובה היא: „במשך הזמן שום דבר אינו יכול לעמוד מול תבונה וניסיון; הסתירה בין התבונה והנסיון מזה, והדת מזה — בולטת מדיי".

זיגמונד פרויד. הענוה ויושר אינטלקטואלי

בחיבורו רומז פרויד בטאקט רב שהאמונה הדתית מעידה על אי־התבגרות — וגם על חתירה נואשת של המאמין לשחרור מפחדיו תוך שאיפה לגאולה אישית post mortem. לעומת תופעה זאת, מעמיד פרויד את העולם הראציונאלי של האדם השולט בעצמו, ואינו זקוק ל„סיוע־חוץ". פרויד רומז לקיום שתי ספירות — של הפחד הילדותי מזה ושל הגישה המבוגרת, הבשלה, מזה. לפי פירוש חדש (1982) של החוקר האמריקאי David pace מועמדות שתי הספירות, של הגישה הדתית ושל הגישה הראציונאלית, זו מול זו, פחות או יותר בצורה זאת: נמוך מול גבוה; בהלה שמוצאה חייתי מול מאמץ שיכלי וריסון־עצמי אשר מוצאם בפעילות המוח האנושי; התפרצות אינסטינקט בלתי־מבוקר מול התנהגות הנובעת מחינוך־עצמי; בורות הנובעת מסירוב או אי־יכולת ללמוד, מול מידע אשר נרכש בעמל מוחי; חוסר־ישע של יצור ההולך לאבדון בתוך טבע עוין מול שליטה על הטבע בתוך האדם ומסביב לו; תוהו ובוהו מחשבתי מול מחשבה מסודרת; תאווה מול תבונה; עצלנות עקרה בתחום ההגות, מול חריצות ומאמץ קשה באותו תחום; הרס המחשבה החוקרת, מול דירבון המחשבה היוצרת.

פרויד מודה בעתיקות הדת, אך כותב: אין זה נכון שהעולם הרוחני של האדם לא התפתח מאז התקופות הקדומות ביותר ואין זה נכון שעולם רוחני זה עומד נגד מדע וטכנולוגיה, כפי שעמד בראשית ההיסטוריה... כל ילד עובר, לנגד עינינו, אותו תהליך עצמו...

בשעה שעבר על חיבורו, כתב פרויד לידיד דתי, הכומר הפרוטסטנטי פיסטר: „כיצד, לעזאזל, משלים אתה בין כל מה שאנו יודעים וחיים לבין הנחתך שקיים סדר נסיי בעולם?"

שש שנים אחרי פרסום חיבורו על הדת כתב פרויד בהרצאות־מבוא לפסיכואנאליזה את הדברים הברורים הבאים: אי־אפשר לטעון שהמדע הוא תחום אחד של הפעילות המחשבתית האנושית ושבצד השני הדת והפילוסופיה הן לפחות שוות לו. אי־אפשר לטעון שאסור למדע להפריע לשתיים אלה, מפני שלכאורה לכולם תרומה בהבאת האמת... גישה זאת (הטענה שלמדע אמת משלו ולדת אמת משלה) נחשבת אצילית במיוחד, סובלנית, רחבה... אולם יש להבין, בפשטות, שהאמת אינה יכולה להיות סובלנית, היא אינה יכולה להרשות פשרות או צמצום עצמה, לאחר שהמחקר המדעי בוחן את כל שטחי הפעילות האנושית. כי אלה התחומים שלו — ומחקר מדעי זה חייב להיות ביקורתי, ללא ויתור או רתיעה, כאשר כוח אחר מנסה לתפוס לעצמו את שטחיו של המחקר".

במלאות 60 שנה להופעתו של חיבור, אשר לא נס ליחו, והוא עדיין מסעיר, מרענן ואקטואלי, טוב תעשה ספריית פועלים אם תכין תרגום עברי מעודכן של עתידה של אשליה. וטוב יעשו מורי ישראל, ובעיקר מורותיה, אם יביאו את תוכנו של החיבור לידיעת הנוער. כי הרי כל מה שיצר יהודי גדול הוא חלק מן היהדות, וספר זה של זיגמונד פרויד הוא נדבך חשוב בעיצוב ערכיה של היהדות החילונית, הגירסה האחת והיחידה של היהדות אשר אינה עומדת בניגוד למדע.

עם סגולה

מפקדים אחרים לנח"ל

הנטייה לבנאליות איננה מאפיינת רק את צה"ל אלא גם את אלה שהרבו לנתח אותו בעתוני סוף השבוע שעבר. הדבר בלט בייחוד בהתייחסות לנח"ל. עתונאי צבע תיארו את הנח"ל כשילוב של שובבות אזרחית, רשלנות מבצעית, חוסר משמעת ומסורת אנטי מיליטריסטית. תיאורים בנוסח השין גימלית סתורת שיער, הלובשת טי שרטס אדום עטור בסמל אירוטי, המשגיחה על שער הבסיס מהמרחק הבטוח של החורשה הסמוכה, כשהנשק זרוק על הדשא מהצד השני, הוצגו כמאפיין מוסכם.

אולי. אם כי אין זה ברור אם הרשלנות מייוחדת דווקא את הנח"ל. תיאורי הבותקה של השג. מוכרים לכל מילואימניק מכל החיילות: קרעי השבועונים, קליפות התפוזים, צלחות פלסטיק עם שאריות האוכל משלשום. מצב האיפוד והנשק אינם הנמצאה של יחידה זו או אחרת.

ובכל זאת הנח"ל שונה. גלגוליו בתוכו מרכיבים שהיו אמורים לייחד את צה"ל כמיליציה עממית, הנוטלת אחריות ביטחונית מתוך שותפות ולא מכוח פקודה. את הנח"ל בראשיתו איפיינו משמעת קולקטיבית של רעיים תנועתיים. כוחה של אחריות מכוח שיתוף חזק מכל פקודה, והוכחות לכך מוכרות למן הפלמ"ח ועד יחידות לוחמים מובחרות בצבאות העולם. אגב, כאלה הם גם הסיפורים על יחידות העילית של צה"ל, אותן סיירות נודעות, שהכל מבטאים את שמן בלחישה והערצה, האגדות מספרות על מסורות מאורגנות של הכאת שוטרים צבאיים, אופנועים אזרחיים למען הרושם, קלצ'ניקובים עם סימונים אישיים וכיוצא בהם, ביטויי חוסר משמעת כאתוס המסמל מצוינות של לוחמים אמיתיים.

נכון, הנח"ל איננו מצוין. אבל לא בגלל ברדק משמעתי, כפי שקראנו בעיתוני השבוע החולף. החלק העצוב בסיפור הנח"ל הוא ההחמצה. המצוינות הגלומה במרכיב האנושי המתגייס לנח"ל והסיכוי לבנות ממנו יחידות עילית הוחמצו בכך שלאורך למעלה מ־30 שנה הנח"ל לא הופעל כיחידה אוטונומית אלא בכפיפות למערכת צבאית אחרת. יחידת הצנחנים הנודעת של הנח"ל — גדוד 50 — שובצה בתוך חטיבת הצנחנים הסדירה. מבין עשרות מפקדיה רק יחידים היו נח"לאים שצמחו ביחידה. הנח"לאים הרבו לשרת בבט"ש (מערך הביטחון השוטף). מפקדי־הם באו, בדרך כלל, מיחידות אחרות, הם עוצבו כמפקדים ביחידות שבהן טופחה משמעת עיוורת, ללא שיתוף וללא אחריות קולקטיבית. התוצאה היתה אי־הבנה עמוקה ותחושת נתק. הנח"לאים הצעירים יצאו מאוכזבים מרמת הפיקוד שסתרה את ייחודם הצבאי ואת עצמת המוטיבציה. המפקדים היו מאוכזבים מעצם השיבוץ שלהם בנח"ל שהיה, לדידם צבא שאינם מבינים.

במלחמת לבנון הוקמה, סוף־סוף, חטיבת הנח"ל. זה לראשונה הוענקה לה אוטונומיה כיחידה לוחמת אלא שבינתיים הפכה ההחמצה לעובדה. בשיטה הקודמת לא יכלו לצמוח בנח"ל מפקדים לוחמים עם גאוות יחידה. החטיבה שאבה את מפקדיה מבחוץ. חלקם שובצו לאחר סלקציה שלילית. (לא תמיד, כמובן, אבל ניתן לתאר מה קורה כאשר מפקד חטיבת גולני, לדוגמה, מתבקש „לתרום" לחטיבה החדשה של הנח"ל סמג"ד. מטבע הדברים יש סיכוי שהוא לא יבחר את המעולה שבאנשיו...) הזיהוי ברמת הפיקוד הבינוני של החטיבה החדשה היתה בעייתית. מפקדים מבחוץ, שצמחו על נורמות שונות ולמעשה הפוכות, התקשו להזדהות עם הפוטנציאל הייחודי של הנח"ל. מושגים כמו גרעין, מזכירות, בנות, הפכו אצל מפקדי הנח"ל החדשים, למטרות זמנות לצורך יריות נהמותן, ואכן, היו לחטיבה אויבים רבים ולא רק פוליטיים. הם לא הבינו את הנושא עליו הופקדו ויש להם חלק בהחמצת הרעיון הגלום בנח"ל.

לאחר הפיגוע החבלני, במחנה הנח"ל

בעיית ההשתלה המלאכותית של מפקדי הנח"ל אינה נזכרת כאן כתירוץ למחדלים. הדגש כאן הוא על ההחמצה. די לקרוא את דו"ח ולד שפורסם לאחרונה כדי להבין שיש בצה"ל תופעות ניוון חמורות, שלעומתן מה שקרא במפקדת חטיבת הנח"ל אינו אלא קוריוז. דווקא משום כך, מה שהנח"ל יכול היה להציע כרעיון ושיטה חורג מעבר לחטיבה טובה או מעולה. הנח"ל הוא דגם שלפיו יכול להיבנות צה"ל כולו. אם אכן הדיבורים על צבא קטן, חכם, נחוש ובעל מוטיבציה אינם מס־שפתיים אלא מטרה אמיתית — הרעיון נמצא בנח"ל.

התנאי הוא שמלבד חיילים בעלי רוח אחרת, שקיימים גם־קיימים בנח"ל, צריך מפקדים הנושאים אותם ערכים. אלו לא יושאלו לנח"ל מבחוץ אלא יצמחו מבפנים ויזרמו מהנח"ל לצה"ל.

● זאב צחור

הלו... חותם

הגולם קם על יוצרו

איומי הרבנים הראשיים ולחצם על המפלגות הדתיות לפרוש מהממשלה הם פארסה עלובה. ההתבטאות האומללה של הרב הראשי שפירא שכינה את בית המשפט העירוני בירושלים „חסר ערך", היא לפי חוקי מדינת ישראל עבירה של ביזוי בית-דין, דבר אשר חשף לציבור את צפונותיו של הגוף המופקד על מוסד הרבנות הראשית, כלומר, הזדהות מוחלטת עם התנהגות המרי של העדה החרדית הכופרת בחוקי הכנסת ומבזה את מוסדות המדינה.

עזות המצח של רבנים המתמנים למישרתם מכוח חוקי הכנסת שאין הם מכירים בהם, היו לה כבר מספר תקדימים שאחד מהם הוא ביזוי מוסד המחוקקים ע"י הרב פרדס. אב בית הדין הרבני בת"א שכינה אותם „הדבר המעוות הזה שקוראים לו מחוקק" („בכותרת ראשית", 23.10.85), ותקדים אחר יצרו שמונה אבות בית-דין רבניים שחתמו עם 44 רבנים אחרים על עצומה שלא לציית לפסיקת בג"ץ בעניין רישום גיורת כיהודיה. מאחר שבשתי השערוריות האלה לא באו המעורבים על עונשם, כפי שקובע החוק, לא ייפלא שגולם הרבנות קם עתה על יוצרו.

מוסד הרבנות הראשית הוא פיקציה שנוצרה ע"י השלטון המנדטורי ב-1921 שלא הוכרה מעולם ע"י הציבור החרדי הנזקק אך ורק לרבניו הוא והציבור החילוני נאלץ לבלוע אותו תוך חריקת שיניים. מוסד זה אינו חלק ממסורת ישראל ואין דומה לו בתפוצות. כל עיסוקו הוא מאבק עקר ופאנאטי בזרמים הלא-אורתודוקסיים ביהדות, ומאחר שאינו מתפנה לעסוק בבעיות חברתיות או לאומיות של יהודים, אחראי מימסד קלריקאלי זה לפלגנות וליצירת הניכור בעם ישראל, ובעצם קיומו יוצר חיץ בין יהודים לבין עצמם.

ממשלת ישראל תיטיב לעשות אם תקפוץ על ההזדמנות שנקרתה לה משמים כדי לומר למפלגות הדתיות „שלום ולא להתראות". למפלגת העבודה וגם לליכוד אין ממה לחשוש: גם בלי הח"כים הדתיים יש להן רוב מוחץ בכנסת והן לא תאבדנה דבר גם מנקודת הראות של שיקולים צרים, מאחר שבעת הצורך ירוצו אליהן המפלגות הדתיות על ארבע. זהו רק עניין של מחיר.

בבחירות העומדות בפתח חייב כל אזרח ישראלי חילוני, ואלה הם הרוב הקובע, לתת לעצמו דין וחשבון כי הנושא המכריע שעליו תיבחן הממשלה הבאה הוא נושא הכרסום הבלתי פוסק בזכויות האזרח ובאיכות חייו במדינת ישראל. כרסום זה המתבצע ע"י המיעוט של המיגזר הדתי מתאפשר אך ורק בשל אווילות וציניות פוליטית של נציגי מפלגות חסרי עמוד שידרה שאין לתת להם יותר ייצוג בכנסת הבאה. חוסר האחריות וחוסר ההחלטיות של חבורת חובשי כסאות הממשלה, מקרינים הקרנה הרסנית גם על ביטחון המדינה, ותופעת „ראש קטן" בצבא היא אחר מספיחיה, דבר שבא לביטוי באסון ליד קרית שמונה.

אזרחי ישראל שהמדינה יקרה להם חייבים להשמיע את זעקתם באזני קברניטי המדינה — „תנו להם ללכת" — למפד"ל ולכל גרורותיה.

שושנה כהן
תל-אביב

כך מקדמים...

השער של „חותם" האחרון (מס' 49, 4.12) בא לקדם כנראה, את הקונגרס הציוני המתכנס בירושלים בשבוע הבא. הוא בא כאילו לברך ונמצא מכפיש ומעורר סלידה יסודית. השער מתאר את הרצל על הגשר הידוע בבזל ואומר „אם תרצו — אין זו מדינה".

ידוע לנו מה עשתה התנועה העולמית של מפ"ם למען הגברת כוחנו, ושל כל תנועת העבודה בקונגרס הל"א והכל כדי לחזק את המדינה ברוחנו והנה מקבל ה„חותם" את צירינו בקונגרס בשער המביש הזה. החזקתי את העיתון ביד והיה לי מאוד לא נעים. כך מקדמים...

שבתאי אבל
עין-שמר

הערת העורך:
השער בא לבטא את תחושת אי הנחת השוררת כיום במדינה, כאשר הרצל המהרהר רוצה בעצם לומר לחברה הישראלית: אם תרצו, או אם תמשיכו כך לנהוג בבעיות פנים וחוץ — לא תהיה לנו מדינה. זו היתה הכוונה. אם שבתאי אבל יטרח ויקרא את דברי הביקורת הנשמעים בפי הצירים הצעירים שבקונגרס (המופיעים ב„חותם" זה) — הוא אולי יירד לסוף הכוונה. רצוננו במדינה חזקה, נחושה בדעותיה, שואפת לשלום — מדינה שהרצל יתגאה בה וכמוהו כל משתתפי הקונגרס, אך לראובן לב, לא הכל שפיר.

כולם קרחים

קראתי בעניין רב את הכתבה הססגונית „אבק כוכבים" (חותם מס' 48 — 27.11) המעטירה תלי תלים של שבחים על „מפיץ הסרטים" שיש קולר.

תמהני מה היו המניעים לכתבה זו, שהרי לא רבים הם הזוכים בתשבחות ובדברי קילוסין כפי שזכה להם שיש קולר. אם היה כתבכם המכובד עורך תחקיר קצרצר בשווקי הפצת הסרטים היה נוכח לדעת כי המפיץ „הכי מבריק בשטח" (ציטוט) לא הפיץ בשנים האחרונות יותר מחמישה סרטים, גם מספר זה מוגזם. בעוד מפיצים אחרים שלדברי קולר „יראים ממנו יראה מרובה", עושים מאמצים כנים להפיץ סרטי איכות (כך: שני, שפירט, גלפנר, גרשט, מוזיאון ת"א ועוד...) דומה שגם קהל הצופים, ואף הם עצמם נהנים מפרי עמלם.

מדוע, אם-כן, העליתם את מר קולר על ראש שמחתכם? האם בשל „קרחתו המעטירה", או שמא בשל גסות רוחו שאינו מתכחש לה כלל? הרי גם משרד הביטחון נקעה נפשו ממפיץ מוזר זה, ועתה חפץ לנשלו מהנכס העקרי בו מתגאה „המפיץ המבריק" (ותרתי משמע) הלא הוא „שתי אצבעות מצידון".

בעיתון המשרת חלקים נרחבים וטובים מן ההתישבות העובדת, עליכם לדעת כי מר שיש קולר סירב בכל תוקף להפיץ את הסרט „שתי אצבעות מצידון" בהתיישבות העובדת, למרות הסכום הנכבד שהוצע לו. כתשובה להצעה הואיל המפיץ ללעוג ולגנות במילים שאין הנייר סובלן את התנועה הקיבוצית, והדגיש כי לעולם לא תיהנה מסרטו זה. ובכך נותרנו אף אנו קרחים...

והתמיהה נותרת... על מה ולמה זכה?

חיים ויזל
מדור קולנוע בברית התנועה הקיבוצית
קיבוץ רגבים

על קצה הלשון
יעקב רבי

עמק יהושפט — לפנים ועתה

אביא עוד כמה שיבושים של לשון ופסוקים בנוסף למה שהביא בן-ציון פישלר בקונטרסו „שבשתא כיוון דעל־על" („לשוננו לעם", מחזור ל"ז, חוברת ט"י). אמנה עתה דוגמות אחרות שלמעשה אינן שגיאות אלא שמות של מקומות והם לכאורה.

אומר בן-ציון פישלר, כי השכונה המחברת את ירושלים המיזרחית (מסביבת מוזיאון רוקפלר) עם מישרדי הממשלה שממול גבעת שפירא נקראת ואדי ג'וז ובשמה החדש נחל אגוז. ברור שהשם ג'וז ערבי הוא, אבל מה עניין אגוז לכאן? מניין ומאימתי מובטח לנו שלאגוז בעברית ייקרא ג'וז בישמעאלית?

לא, אין דבר זה מובטח לנו, ולא עוד אלא האתר הירושלמי שמדובר בו — מזכירנו ידידנו פישלר — נקרא במיקרא נחל קדרון, והוא שימש בתקופות שונות כציון גבול, מחוץ לתחום. כך אפשר להבין את הוראתו של שלמה המלך: „והיה ביום צאתך את נחל קדרון ידוע תדע כי מות תמות" (מלכים א' ה ל 7), ואת הפיכתו של הנחל למקום טומאה (דברי הימים ב', כ"ט, 10), וכן „ואת כל הסירות ושליכו לנחל קדרון (דברי הימים ב') ועוד.

אין לדעת מתי הוחל לקרוא גם לחלק העליון של נחל קדרון (הנקרא כיום ואדי ג'וז) — בשם עמק יהושפט, אולם ברור שכבר במאה הרביעית השתמשו הנוצרים בשם זה: מהדורת בדקר משנת 1876 מציינת כי בשנת 333 ביקר בירושלים „הצליין המכובד" איש בורדו, והן הספר הזה והן ספרים אחרים עתיקים רואים לנכון לציין את עלייתו של איש בורדו לעמק יהושפט ואת הקשר המיוחד של היהודים לעמק זה. ואכן מסורת היתה רווחת בעם שהמתים עתידים להישפט שם, על סמך הכתוב „וקיבצתי את כל הגויים והיהודים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם" (יואל ד', 2). מכאן הפיכת האתר למקום קבורה ליהודים עשירים שהאמינו כי יגיעו מכאן ב„גילגולי מחילות" וביכרו להימצא בו מלכתחילה.

בהמשך דבריו מציין בן-ציון פישלר כי עתה ידועים לנו השמות הבאים: ואדי ג'וז, מערבית ללא ציון מקור קדום; עמק יהושפט — מהמיקרא ולאורך כל התקופות; ושם לועזי הדומה בעיקרו ליהושפט, למן המאה הרביעית ואילך.

כיוון שג'וז בערבית משמעו כנראה אגוז, החליטה ועדת השמות הממשלתית ב-1962 להסב את העמק לנחל אגוז. אך פישלר משער שאין ואדי ג'וז אלא קיצורו של ואדי ג'ושפט שהוא עמק יהושפט, ללא כל קשר לאגוז. הנחה זו מקבלת חיזוק גם ממקור אחר: בוטנאים טוענים שאין — ומעולם לא היו גידולי אגוזים בנחל זה.

לב העיברי = חלב העברי

באותו קונטרס של „לשוננו לעם" כותב בן-ציון פישלר: „בטיול סביבתי (בשכונת קוממיות) הסבירה המורה לתלמידיה שעליהם לחצות רחוב הלב העברי ולעלות ברחוב חובבי ציון עד..."

המורה טעתה טעות גרירה: לב העיברי = חלב העברי. זו מניין? הרי המורה אמרה מה שאמרה, השמיעה דיבור פה, ואיך נדע לאיזה אותיות ותנועות התכוונה? הלוא קרוב לשער ששם הרחוב הוא באמת חלב העברי — כה"א הידיעה ובעי"ן בלתי הרוקה.

אף על פי כן, הדין עם מחבר הקונטרס „לשוננו לעם". הטקסט מלווה שילוט שם הרחוב שמדובר בו, ולשונו אינו לב העיברי אף לא חלב העברי. מסביר פישלר: „טוב עשתה עיריית ירושלים שהנציחה את הרב עקיבא יוסף שלזינגר (1837-1922), בקריאת רחוב על שם אחת מיצירותיו הרבות בצוואתו של ר' משה סופר (החת"ם סופר). כוונה רצויה, אך אלייה וקוץ בה. ר' עקיבא יוסף שלזינגר ז"ל קרא לספרו (כיו"ד אחרי הע"ן), רמז לשמו הוא: עקיבא יוסף בן רבי יחיאל. אך המתקנים (בוועדת השמות של עיריית ירושלים) — תיקנו וקלקלו.

עד כאן מאוצר השבשתות של בן-ציון פישלר.

נעמה מהיץ?

פנתה אלי קוראת העתון וסיפרה לי שנולדה לה בת ויש ברצונה לקרוא לה בשם נעמה. בעלה מוחה על כך, על שום שנעמה הוא שם „לא יפה": עניינו אשה לסבית, לא עלינו. שאלתני הקוראת אם יש ממש בעירעורו של הבעל, הנשען על מה שנאמר בקינת דוד על שאול ויהונתן: „הנאהבים והנעימים, בחייהם ובמותם לא נפרדו". ולהלן: „צר לי עליך אחי יהונתן, נעמת לי מאוד, נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים" (שמואל א' סוף פרק ל').

ובכן, מה עניין שמיטה להר סיני? נעמה, שם מיקראי נאה, יהא נידון לגנאי, במשמע לסבית, משום שהוא כביכול „מין זכר" של „הומו" של משכב זכור? זו מניין? מפני שנעים, נעימים, מובנו הומוסקסואלים? מי המציא פירוש זה? ואנו סבורים היינו לתומנו, שנעים הוא מתוק, נפלא וכיו"ב, בין שהוא אמור בזכר ובין שהוא אמור בנקבה. אמת נכון, יש אסוציאציה מובהקת בין הידידות של דוד ויהונתן ובין הרומאן שהתפתח ביניהם, וראייה לדבר הפסוק „נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים". אך עדיין רב המרחק מכאן ועד לשמות שכשמם כן הם: נעים, נעימים, נעמה, נעמי, שאין ולא כלום בינם ובין לסביות. אמרתי איפוא לאם הצעירה, היולדת, שפנתה אלי בעיתוננו: בהיוולד לך נעמה — מזל טוב. לך ולאישך.

שמואל בונים

מיין שטעטאלע בעלז

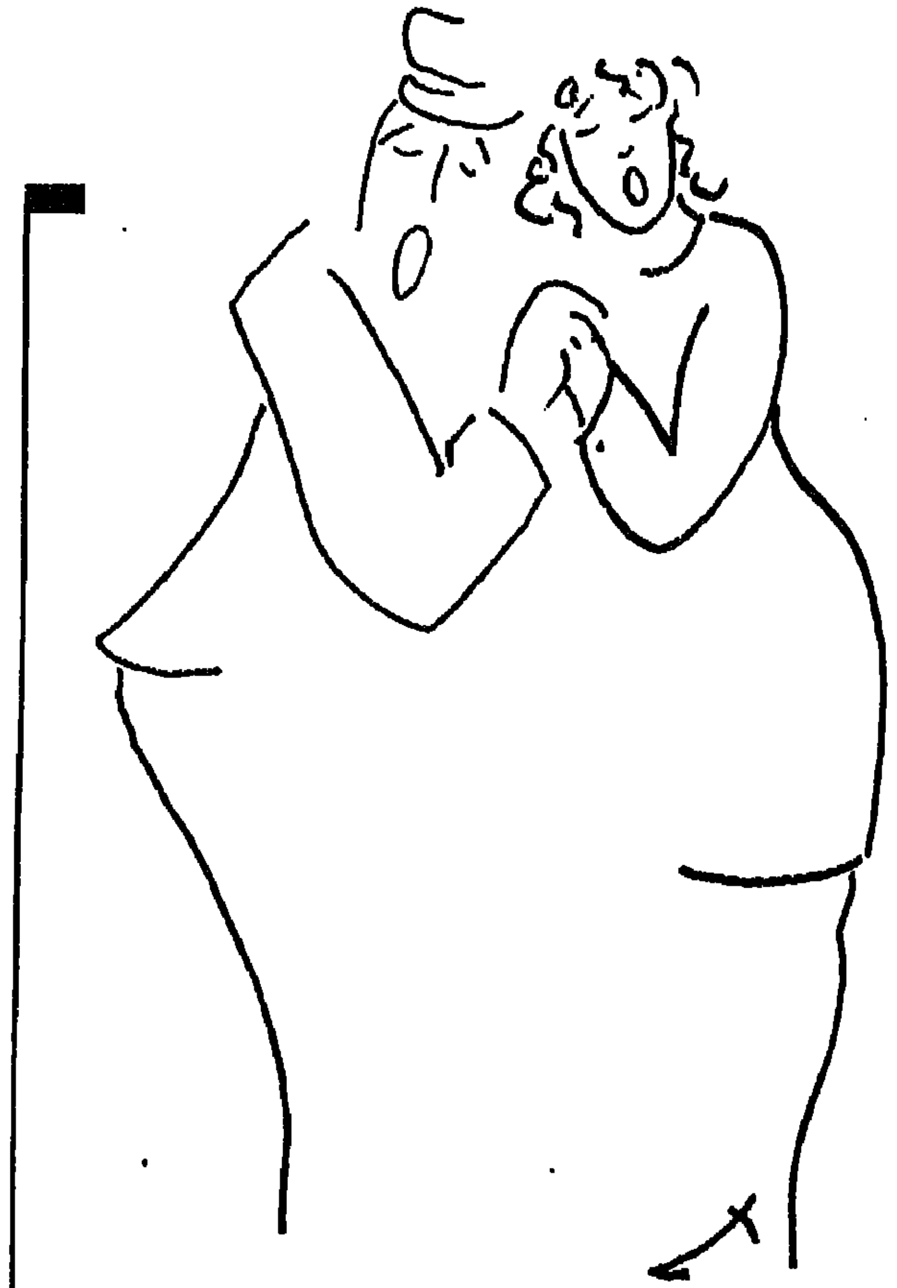

אם שם ההצגה הוא „מיין שטעטאלע בעלז" (העיירה שלי בלז), בא הקהל לתיאטרון עם לב נכון ומטפחות בכיס לנגב את הדמעות. המקום הוא אולם „אוהל שם" בתל-אביב שידע כבר ימים טובים מאלה. זקני העיר ודאי זוכרים עדיין את ,עונג שבת' ואת ביאליק. אם בישראל מקבלים התיאטראות מענקים – כאן מגיע מענק לקהל. מימי לא ראיתי קהל חם, פתוח, אוהב, סולח, יותר מזה שראיתי בהצגה הנ"ל. כשהתזמורת פתחה בנגינת הפתיחה כבר עמדו דמעות בעיני רבים. פועלי הבמה, לעומת זאת, גילו חוסר יחס מוחלט למתרחש. כשנסגר המסך כדי להחליף את התפאורה, ושחקן עמד לפני המסך ושר שיר ספוג געגועים, הם, פועלי הבמה, דפקו בפטישים, הזיזו קירות – והשיר נבלע בתוך רעש אימים. אבל הקהל החביב סולח גם על כך. כיוון שהוא מכיר את השיר מימים ימימה, שום דפיקות פטיש לא יגזלו ממנו את התענוג.

המחזה הוא עתיק וכבר עבר גלגולים רבים (שם המחבר אינו מופיע בתכנייה). סיפור המעשה: בעיירה בעלז חיים יהודי ואחותו (למה דווקא בעלז? כיוון שיש שיר עממי „מיין שטעטאלע בעלז"). בעלה של האשה נסע לאמריקה וזנח את אשתו ושני ילדיו. בתו של היהודי, החיה באמריקה, חוזרת לביקור. רב העיירה רוצה לשדך אותה עם בנו הלמן. היא אוהבת את בן דודתה... הסיפור הולך ומסתבך מרגע לרגע. מה שמפיג את המתח ונותן אתנחתא לצער שכולנו שותפים לו הם השירים. יש מתכון בדוק בהצגות אידיש וממנו אסור לסור – כל שש דקות בעלילה חייב לבוא שיר.

גם הסדרן, שהזדקן יחד עם האולם, גם הוא חביב. בהפסקה פנה אליו אחד הצופים בבקשה: „אדוני, לי לא איכפת לשבת במקומי בשורה 20, אבל אשתי לא שומעת טוב..." לאחר דקות ראיתי את הסדרן סוחב כיסא, מעמיד אותו לצד השורה הראשונה ומושיב בו את האשה „שאינה שומעת טוב".

כוכב ההצגה הוא מיודענו מייק בורשטיין והוא נחמד כדרכו. אמו, ליליאן לוקס, גם היא שומרת על הגחלת. משב רוח רענן נשב מן הבמה – אֶלֶנור ראיסה! שחקנית צעירה מארה"ב. היא נולדה בברוקלין. את היידיש קלטה מפי הוריה, מהגרים מאירופה. למדה משחק בניו-יורק ומשחקת, כשמזדמן תפקיד, על הבמה האנגלית. בין תפקיד אחד ותוך הציפייה לשני, היא מתגנבת אל הבמה האידית (פרנסה!)

„תיאטרון היידיש בארה"ב – רחמנות; אתה משלם ביוקר על היותך שחקן יידיש. אני מסתירה מפני השחקנים האמריקנים את דבר הופעותי ביידיש. היהודים! היהודים שם הם אנטישמיים. כאן בארץ הכל אחרת".

כבר היו לה הזמנות לבוא ולשחק ביידיש בארץ. „פחדתי לבוא – כל כך הרבה ישראלים וערבים". לא אהבה את הישראלים שפגשה בארה"ב. עכשיו באה, לפי הזמנתו של מייק, והתאהבה בארץ. כאן גילתה שיש גם ישראלים נחמדים. ומעל לכל – ארץ שאין בה חוסר עבודה לשחקנים! כך שהיא עוד תחזור אלינו, והבטיחה גם ללמוד מהר עברית.

אירוע

מלך ליום אחד

שבתי לאחרונה מניו-יורק, עיר של מלכים ליום אחד. בבוקר אתה בחדשות ואז כל כלי-התקשורת עטים עליך ולמחרת-היום — אתה פגר. כך קרה לאיסטבן וולוקוב ברונשטיין — נכדו של ליאון טרוצקי. יממה תמימה רשה כל אמריקה בו ובחיי סבו. חודש נובמבר, כזכור, עמד בסימן 70 שנה למהפכת אוקטובר. כל עיתון, בדרכו, טרף את המהפכה וטחן אותה עד דק.

שדר ה-C.N.N (טלוויזיה בכבלים) במכסיקו-סיטי גילה את האיש ויצא לביתו של טרוצקי. „זו זווית מעניינת להציג כך את המהפכה", סברו עורכי ה„ניו-יורק טיימס" ושלחו צוות אל בית הנכד.

ליאון טרוצקי, כזכור, היה יהודי, ממקימי הצבא-האדום ומן התיאורטיקנים של המהפכה ובעל תאוריית „המהפכה הפרמננטית". עצמותיו המרוסקות עדיין נחות במכסיקו-סיטי, לאחר שנרצח שם על-ידי סוכן סובייטי ב-1940. קבוצות טרוצקיסטיות מארה"ב ומחלקי עולם אחרים, לפי סיפורי הנכד, נוהגות לפקוד מדי פעם את קברו, כפי שחסידי ר' נחמן מברצלב עולים לקברו של זה בברית-המועצות.

איסטבן וולוקוב ברונשטיין מתגורר עד היום בבית הסב, שחלק ממנו הפך למוזיאון, הממומן על-ידי ממשלת מכסיקו. החדר שבו נרצח טרוצקי בגרזן-יערנים נשמר כשהיה. איסטבן וולוקוב ברונשטיין מקווה מאוד כי בימי ה„גלאסנוסט" וה„פרסטרויקה" יזכה סבו, ליאון טרוצקי, סוף סוף לריהביליטציה, הוא ניצב בפתח הבית לפני העיתונאים והשדרים ומצהיר: „עוד תצא האמת לאור על רבי הטבחים האכזר יוסף סטאלין שעמד מאחורי הרצח הנפשע".

גורבאצ'וב גינה את סטאלין בשל

איסטבן וולקוב ברונשטיין, נכדו של ליאון טרוצקי, ניצב ליד לוח זיכרון המוקדש לסבו

„שגיאותיו האהרונות ומעשיו הבלתי נסלחים". אך עם זאת, לשאלת אחד הכתבים המערביים, לא חסך גם שבטו מליאון טרוצקי וכינה אותו „פוליטיקאי חריגן שסבל מעודף ביטחון עצמי, הססן ושקרן". על כך אומר הנכד, כי „לגורבאצ'וב, אויבים רבים מבית ועליו להישמר היטב שלא להרגיז רבים מדי בבת אחת".

איסטבן וולוקוב ברונשטיין הוא כיום בן 61, נולד ביאלטה, שליד הים-השחור, וכעבור שנה עקרה המשפחה למכסיקו סיטי. בהיותו בן 14 נרצח סבו ליאון טרוצקי. הכתבים מבקשים פרטים על אורח חיי המנהיג והנכד מספר כי טרוצקי חונן בחוש הומור מפותח, נהג להשכים קום, לקרוא עיתונים, מאמרים עיוניים, להשיב על מכתבים ופעמיים ביום דאג להאכיל את התרנגולות והשפנים שהתרוצצו חופשיים בחצר הבית. עתה נעה המצלמה אל כל פינות החצר, ללמדך כי מנהיג רוסי אחד גידל בחצרו ורדים (סטאלין) והשני — תרנגולות ושפנים.

איסטבן מבקש להשמיע הצהרות. הוא יודע כי זהו אולי יומו הגדול האחרון. מחר איש לא יפקוד את ביתו, כפי שלא פקדוהו שנות דור. „משטר הרוצה להתנקות ולהתמרק מהסתאבויותיו ועיוותיו — חייב להידרש לכל מעשי הרצח הנפשעים שבוצעו בין כתליו", הוא מצהיר. „עליהם להתנער מן הזיהום שדבק בהם ובאומץ לב גלוי להכות על חטא, להודות בכשלונות כדי להתקדם הלאה. כתמי דמו של סטאלין עדיין מכתימים את המשטר הסובייטי כולו ואין מנקה. אני משליך כפפה לעבר גורבאצ'וב ודורש ממנו שיערוך ביקורת-עצמית נוקבת, ינקה את החפים מכל פשע ויחזיר את עטרת סבי אל מקומו ההיסטורי. הוא ראוי להיות קבור במוזילאום, ליד לנין".

זהו, 70 שנה למהפכה ושתי המעצמות מפרקות בימים אלה טילים לטווחים קצרים ובינוניים, אולם אלו, בעיני האמריקנים חדשות חבוטות. זמן רב מדי הכינו אותם לקראתן ואילו סיפורו של הנכד של טרוצקי היא הפתעה ולכן סיפור „גדול", אליבא דאמצעי התקשורת. הם מצאוהו איש במכסיקו והמליכוהו ליום אחד. מחר הוא יעלם. מחרתיים יקום מלך חדש. אמריקה אוהבת לגלות מלכים, להאדיר את שמם ולמחרת-היום — לקבור אותם עד שיקום איסטבן וולוקוב ברונשטיין מלך יום אחד.

● **ישראל זמיר**

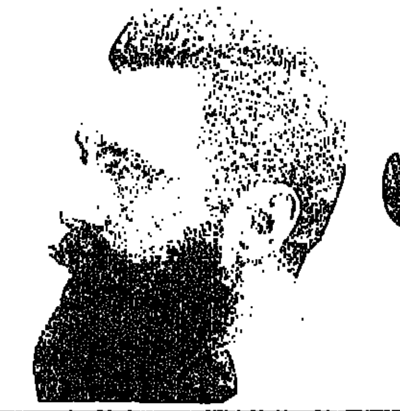

רסיסי קונגרס

הקונגרס הציוני העולמי עמד השבוע בסימן מאבקי כוחות ובחירות. חלק מן הצירים הצעירים באו אליו כדי להתמודד עם בעיות ערכיות יהודיות הטורדות את מנוחתם. אל אלה לא התפנו במידה נאותה. פגישה מקרית עם כמה צירים צעירים

מאת ישראל זמיר

צילם מאיר פרטוש

הם באו לקונגרס נסעמים ונרגשים. הם נבחרו לייצג ארגונים ומפלגות יהודיים בעולם. בטרם הגיעו נערכו בסניפיהם בירורים, שיחות. הם רשמו הצעות כי בכוחם לשנות, להשפיע, לערוך מסנה שקונגרס זה יהיה שונה מן הקונגרסים שקדמו לו. הם שמעו עוד בארצם על מלחמות היהודים, על בחירות לתפקידים השונים, על הסכמים שמתחת לשולחן וקיוו שהטעם יהיה אחרת.

באנו לדיונים ושלפנו מן המליאה קבוצת צעירים מקרית. ביקשנו לשמוע מה בפיהם, מהו המסר, מהי הבשורה והאם צמחו להם כנפיים. חלקם מן המגזר הסטודנטיאלי היהודי. ביקשנו שיספרו על רשמיהם ועל הציפיות מן הקונגרס. לא כל אחד דיבר. הללו ששהו בסוף שבוע בגבעת־חביבה היו הרבה יותר מעודכנים בבעיותיה של מפ"ם, בבחירות הקרבות והולכות לכנסת ולפתע מצאו עצמם דנים בבעיותינו יותר מאשר בבעיותיהם. באולם הקונגרס הציוני המקושט, נאם אותה עת אריה דולצ'ין, היו"ר המטיים, כשהוא שואב מחיאות־כפיים נימוסיות, חיוכים נוסטלגיים של צירים ותיקים, שוו להם עת לפגישת־מחזור ארבע־שנתית והם באים לירושלים מרושני עונג ושמחה.

שוחים נגד הזרם

בחוץ היתה רוח קרה. חבורה של צעירים קסואים נשאו כרזות ותבעו שינוי, חשבון נפש נוקב. הם טענו כי התנועה הציונית סובלת מכפילויות בתפקידים, מחפיפה במחלקות, ממיבנה מאובן. אך מי שם־לב לקטנות? הקונגרס הציוני הוא חגיגה גדולה של העם היהודי והכל משתבחין ומפרכסין זה את זה.

יואל קוטק — יו"ר ארגון הסטודנטים היהודים באירופה E.U.J.S., בן 29, אנגליה:

„באתי לקונגרס הציוני העולמי, כדי לבקש צדק. כיושב־ראש ארגון הסטודנטים האירופאי היו לי קשיים רבים מאוד עם חטיבת הסטודנטים המסונפת, כביכול, למפלגה הליבראלית הישראלית, זו שדרור זייגרמן הוא מפעיליה המרכזיים. זייגרמן תבע שנצטרף לסניפי המפלגה הליברלית הקשורה למפלגתו. סירבנו בתוקף. אמרנו כי אנו ציונים ותו־לא. הם החרימו אותנו ואף כינו אותנו בפרהסיה ‚ניאו־בונדיסטים'. היה זה עלבון צורב. אנו ציונים ברמ"ח אברינו. אנו מוכרים כציונים על־ידי הנוצרים, על־ידי הסובייטים, על־ידי הערבים, אך לא על־ידי חטיבת הסטודנטים של המפלגה הליברלית הישראלית. זהו עוול משווע ואנו תובעים צדק. יתערב הקונגרס הציוני העולמי למען חיסול הפרשה. כל השאר — כל מה שקורה פה — למען האמת אינו מעניין אותי כרגע. כללית, אנו חשים שהקונגרס מתעלם מאיתנו. תכניות לפעילות ציונית לסטודנטים יהודיים גוועות, בעוד 1.5 מיליון דולר מוצאים למימון קונגרס זה. אין לנו כמעט שום ייצוג בוועדות הקונגרס. מדוע? הלא אנו העתיד היהודי שלכם!"

תיקים ומה שביניהם

השעה הגורלית היתה חמש אחר־הצהרים. יו"ר ועדת הקלפי נכנס בארשת חשיבות, עלה לדוכן ופתח את דבריו אל צירי הקונגרס. דלת הכניסה הצדדית אל האולם נפתחה תוך כדי דבריו ולצידי עמד גבר בשנות ה־40, ממוצע קומה וחייכן. „שימחה דיניץ 310" הכריז יו"ר ועד הקלפי. הצד הימני דווקא של האולם, פתח במחיאות כפיים סוערות. „210 קולות לגדעון פת" מחיאות כפיים דלילות מצד שמאל.

שמחה דיניץ עולה אל הבימה ותופש את מקומו ליד שולחן הנשיאות. האיש שלידי מחייך חיוך מריר משהו. שוב מחיאות כפיים – אל הבימה עולה כעת גדעון פת. שוב חיבוקים שוב נישוקים - המנצח והמנוצח נושאים דברים זה בשבחו של זה.

אל האיש שלידי ניגש מדי פעם מישהו, ולוחץ את ידו „אל תיקח ללב", „בפעם הבאה אתה לוקח", „מחכה לך כיסא בממשלה" כך אומרים לו. ניסים זווילי משיב בלחיצת יד חמה לכל מי שניגש ונשבע שהוא באמת לא לוקח ללב אבל העיניים אומרות משהו אחר.

בשורה 28 או 29 שלוש צירות ישנות, לידן מספר מושבים ריקים, אחר־כך שני מאזינים קשובים, ציר אחד נוגס בפיתה ולוגם קוקה־קולה, אחריו עוד מספר מושבים ריקים. לקראת קצה השורה שלושה מסתודדים -- איש ולצידו שתי נשים, מבט מקרוב מגלה שהאיש הוא לא אחר מאשר גזבר הסוכנות „עד לפני כשבועיים" – עקיבא לוינסקי.

בקומה השנייה והשלישית פזורים משרדי המפלגות השונות, יותר נכון הגושים המרכיבים את הקונגרס. כל משרד והכוורת שלו. במסדרונות רצים ה„מאכרים" משתדלים, שואלים, מתעניינים מציעים, מחתימים בוחשים בקלחת.

העשיות פוליטיות נעשות תמיד במסדרונות, ולא רק בבנייני האומה.

לעיתים נדמה שאתה נמצא בטבורה של הכנסת, אלא ששני אנשים שקלטתי באקראי שכנעו אותי שאני בבנייני האומה: בין ה„מאכרים" של הליכוד, המערך ושאר המפלגות פסעו לאיטם מיכאל שקד והמתורגמנית. מי שעדיין לא יודע במי מדובר, מוזמן לצפות מן השבוע והבא בהמשך הסאגה: משפט דמיאניוק.

*

רבים מצירי הקונגרס התחבטו בשאלה מה מעניין יותר הבחירות האישיות או האידיאולוגיה. דומה שאת התשובה נתנו בעצמם. לאחר שפורסמו התוצאות לבחירת יו"ר ההנהלה הציונית ונגמרו ההכרזות הטקסיות מסביב, עלה אל הדוכן נציג הרפורמים מקיבוץ „יהל" שבערבה. הצעיר התחיל לדבר בלהט על ההתיישבות בנגב, על חשיבות ההליכה אל הנגב. הצירים, בלא פחות להט, מילאו מיד את המזנון שמאחורי הקלעים.

*

למרות כל הביקורת המוטחת שוב ושוב בקונגרס עצמו בחשיבותו, וכיוצא בזה, יש גם נקודות אור. רבים מאלו שהגיעו אל בנייני האומה מכל קצות הארץ והעולם הם אכן איכפתניקים. יש ביניהם כאלה שהרקורד האישי שלהם עשיר בעשייה והם עדיין רואים בקונגרס בימה יהודית לאומית להעלאת נושאים שבמהות. הצרה היא שהם אינם רבים. גובר קולם של אלה שאצלם חלוקת תיקים ונושאים דומים עומדים בראש סולם העדיפויות.

אלי הכהן

אריה לייבוביץ — משקיף מטעם A.P.I (מפ"ם) ארה"ב, עורך הירחון „Israel Iturizon" בן 34:

קיים ויכוח נוקב בקונגרס בין המתרימים המקצוענים העשירים מן הפדרציות לבין הציונים. המתרימים מנהלים מדיניות כספית עצמאית, ובמנותק מעקרונות הקונגרס, שאין לו מדיניות מוגדרת וכוללנית כלפי הפדרציות. ראיתי כאן ריכוז אדיר של עסקנים חשובים, המנהלים מדיניות ומחליטים עליה מאחורי הקלעים, זהו קונגרס שני שלי ואני מבין מעט מאוד מה מתרחש פה, מה עלי לעשות. אני נציג השמאל הציוני הסוציאליסטי ולא ברורות לי המטרות שניתן להשיג בקונגרס. ובמידה שהדברים ברורים — נראה לי כי אין לנו כלים להגשמתם. החינוך היהודי בגולה במצב נורא ואני חש עצמי כשוחה כאן נגד הזרם, כדי לשמור על צלם יהודי נאבק ולוחם."

להתריע ולהזהיר לפני שיהיה מאוחר

קליף גורדון — יו"ר איגוד הסטודנטים היהודיים באנגליה U.J.S., בן 21:

הייתי רוצה שמעמדו של הסטודנט היהודי בעולם יהיה יותר איתן והוא לא ינוצל על־ידי מפלגות ופוליטיקאים יהודים למטרות פוליטיות, ובעיקר לא על־ידי חטיבת הסטודנטים של המפלגה הליברלית הישראלית. אנו גוף יהודי עולמי ותובעים שכך יתייחסו אלינו. התקציב שלנו הוא כחצי מיליון דולר ומחציתו מבוזבז על ארמיניסטרציה. אין לנו פיקוח על ההוצאות וגופי הסטודנטים מוצאים עצמם ללא משאבים, אשר בוזבזו על־ידי מפלגות וחטיבות שאינן אבר־חי מגופנו. תוכניות ציוניות ויהודיות לביקורי סטודנטים יהודיים בישראל — כמעט שאינן. בקמפוסים רבים נסגרים מועדונים־יהודיים בשל מחסור בתקציבים. אין תכניות בקמפוסים למניעת התבוללות. היכן הוויכוחים והסימפוזיונים על עתיד החינוך היהודי? באנו לקונגרס כדי להתריע, להזהיר, לפני שנאחר את המועד.

פול סאבא — נציג A.P.I, בן 34, ארה"ב:

הקונגרס הציוני העולמי חייב להכיר בעובדה כי ממשלת אחדות לאומית בישראל נכשלה כשלון חרוץ בכל הנוגע לתהליך השלום, פתרון יחסי חילונים־חרדים, הכהניום, הערכים היהודיים הבסיסיים, הפלוראליזם הדתי וגידול אוכלוסייתה היהודית של הגדה המערבית והרצועה. אולם הכישלון אינו רק בישראל. מדיניותה של ממשלת אחדות לאומית נכשלה גם במאמץ להפסיק את יחסיה הצבאיים ומסחריים של ישראל עם דרום־אפריקה. כשלון זה משפיע על כלל העם היהודי ומציג אותו כעם חסר־כבוד. ישראל מצטיירת כחלק מן האפרטהייד. לדאבוני, ישראל מסייעת למשטרים דיקטטוריים במרכז אמריקה: גואטמלה, הונדוראס, ניקרגואה — מדיניות זו מסכנת את העם היהודי בכל אתר ואתר.

יותר מזאת, ישראל מסרבת להתפרק מנשקה הגרעיני ובעצם קיומו של נשק כזה — האיזור כולו נתון בסכנה, שלא לדבר על השלכות על יהדות העולם, ליהודי הגולה, כמו ליהודי ישראל, דעה שלילית מאוד על הקונגרס הציוני העולמי. אנו חשים בכך בכל מקום. הקונגרס משתקף כקליקה של מתרימים ובירוקרטים המתחטים בסף מן העם היהודי ואין באמתחתם הישגים להוכיח חיסן הושקעו אותם משאבים. בחדרים אפופי עשן נערכות עיסקות של מתרימים אמריקאים ועסקנים מישראל. הקונגרס הזה אינו משיג את יעדיו. הוא שקוע מדי במלחמות זווילי־דיניץ־פת. הקונגרס אינו פועל כגוף דמוקרטי של התנועה הציונית, אלא הכל מוכתב על־ידי המתרימים האמריקנים וארגוניהם, שתי המפלגות הגדולות, הליכוד ו„העבודה" עשו יד אחת, כדי להתחלק בשלל. אנו זקוקים כאוויר לנשימה לדמוקרטיזציה של הקונגרס הציוני העולמי. יש להפסיק לראות בקונגרס במה לנאומים אין־סופיים, לקשקושים, כשהכל מוכרע מאחורי הקלעים. על אלה באנו להיאבק כאן.

לסייע לפלשתינים כספית ומוסרית

דינה ברנארדס משקיפה מטעם „New Jewish Agenda" באנו מארה"ב בתקווה למצוא קונגרס ציוני עולמי הנוקט עמדות אמיצות בכל הנוגע לחברה הישראלית והעולם היהודי. אנו תובעים מן הקונגרס והחברה הישראלית הכרה בפלוראליזם דתי, שאיפה לשוויון בין הרוב היהודי למיעוט הערבי, נקיטת צעדים ועמדות בנושא השלום. ישראל מוכרחה להפסיק ליישב את הגדה המערבית ורצועת עזה ולסייע לפלשתינים כספית ומוסרית. כל המפלגות כאן מחפשות אינטרס פוליטי, חנונע למשרות ולמשאבים. איני חשה שהכל בקונגרס שקועים בבעיות הפוליטיות האמיתיות, החשובות באמת, שקונגרס זה היה חייב להידרש להן. הקונגרס חייב להשקיע יותר בעיירות־פיתוח ופחות בהתנחלויות. כאן מדברים על עלייה. אני יודעת שיהודים מן המערב לא יעלו לישראל — אם לא ייכון כאן שלום וצעירים לא ייהרגו בגבולות ובמלחמות. הקונגרס חייב לתמוך בפשרה טריטוריאלית עם הפלשתינים, כדי להביא לשלום אמת.

הארגון שלנו הוא ארגון פרוגרסיבי יהודי עם 50.000 חברים ב־51 סניפים הפרושים על־פני כל ארה"ב. אנו מארגנים פעילויות בנושאים כמו פירוק מנשק גרעיני, כמיהה לשלום וצדק באמריקה המרכזית ובארה"ב. אנו תומכים בפמיניזם יהודי.

מהו פמיניזם יהודי? זוהי פעילות בקהילה יהודית המכתיבה השקפות שוויוניות לגבי תיפקודה של האישה בקהילה, בבתי־הכנסת, בגופים דתיים ובמשפחה היהודית. אנו שואפים לשינוי בתפישת הנשים, כולל גישה איכותית לגבי מקומה של האישה בחברה האמריקנית.

אנו נאבקות למען שלום יהודי־פלשתיני. אמרנו לחברינו בכל הסניפים, כי יוכלו להצטרף כבודדים לכל ארגון שיחפצו ושם ינסו להשפיע על המדיניות הציונית. הארגון שלנו אינו מטיף לעלייה, אך אנו אומרים שכל יהודי חופשי להחליט היכן ייבנה ביתו והכבד יבטא את יהדותו. לי, אישית, אין תכנית לעלות. יש לי קרובים וידידים רבים בישראל, יש לי זיקה עמוקה מאוד לארץ זו."

מפ"ם במדבר פוליטי

פול סבא, ארה"ב:

אלעזר גרנות, מזכ"ל מפ"ם, הסביר לנו כי היתה זו שגיאה לשהות שנים כה רבות במערך עם מפלגת העבודה. שוחחנו בנושא זה עם ישראלים בערים ובקיבוצים וחשנו כי מפ"ם נעובה לאנחות כגוף אבנגארדי, כמנהיגת פועלים בעיר, בכפר ובקיבוצים. אם מפ"ם רוצה לשרוד עליה לחשב היטב את דרכה. מפ"ם הולכת הפעם באופן עצמאי לבחירות, וזה טוב. לר"ץ יש השקפות נכונות בנושאי שלום ושוויון־זכויות, אך אין לה תפישה כלכלית ופוליטית מתקדמת. מפ"ם חייבת להתעשת ולערוך בירורים נוקבים בסניפים, בקיבוצים ובמפעלים הסתדרותיים. רק כך היא תוכל להגשים ערכים ציוניים־סוציאליסטיים. אי יציאתה לרחוב כמפלגה עצמאית גרמה לאדישות כלפיה, לפאסיביות ולדפוליטיזציה.

שרה ברנארדס, — ארה"ב:

על מפ"ם, ר"ץ ומפלגות פועלים אחרות לבחון מחדש את דרכן, כדי להשיג השפעה מקסימלית בכנסת הבאה. רק אינטרס של כוח השפעה — צריך לכוון אם ללכת ביחד או לחוד. לאחר שבע שנות שלטון הליכוד וארבע שנות מערך, מדינת־ישראל פנתה ימינה והזמן דומה שאוזל בכל הנוגע לשינוי מדיניות. זהו הזמן לערוך חשבון נפש נוקב."

אריה ליבוביץ, — ארה"ב:

אני בטוח שמפ"ם תלך לבד. לר"ץ ולמפ"ם ערכים שונים ומצע שונה. התרבות הפוליטית והאנשים בשתי המפלגות נראה שלא יוכלו ללכת יחד. על מפ"ם נגזר לצאת למדבר פוליטי ולחשב דרכה לטווח הארוך, לשלוש קדנציות כנסת מראש. מפ"ם מצליחה מאוד בערים בשעת שביתות, אך את תוצאות פעילותה היא תחוש רק בטווח הארוך. בעוד שנים. בכנסת הבאה היא תהיה בצרות, כי לא ניתן לרפא בשנה אחת מחדלי שנים ארוכות. רבים בארץ, ועוד יותר בחוץ־לארץ, יהיו נכונים לתמוך במפ"ם, במסר הפוליטי והאידיאולוגי שלה, כולל תמיכה כספית. יש אפילו סיכוי להתנדבות אישית מן הגולה לסייע — אם יידעו כי מפ"ם שרירה וקיימת. מחוץ לישראל נראה לי שמפ"ם כלל אינה מוכרת."

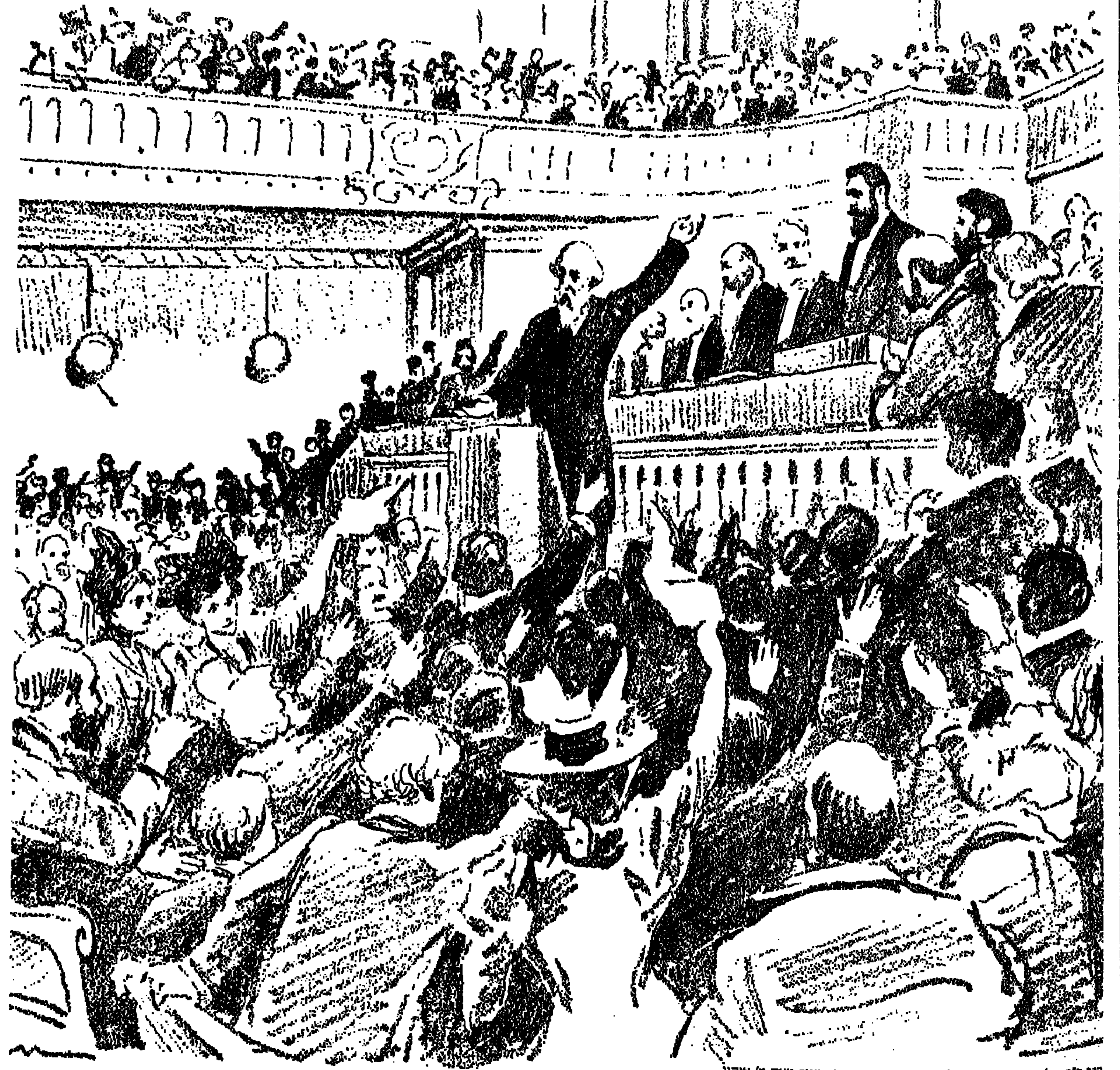

הרב ד"ר דילף, מברך את הרצל בסיום הקונגרס השני. ציור מאת מ' אוקין

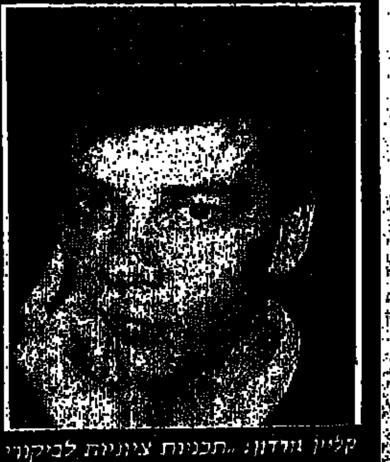

קליין גורדון: „תכניות ציוניות לביקורי סטודנטים בישראל — כמעט שאינן"

פול סאבא: „על ישראל להפסיק את יחסיה הצבאיים והכלכליים עם דרום־אפריקה"

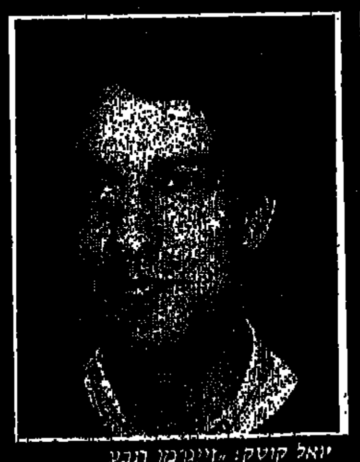

יואל קוטק: „זייגרמן תבע שנצטרף לסניפי המפלגה הליברלית. סירבנו בתוקף"

אריה לייבוביץ: „גם מפ"ם נגזר לצאת למדבר פוליטי"

דינה ברנארדס: „אנו תומכות גם בפמיניזם יהודי"

מתירנות כסיסמת קרב

מאת אלישבע אילון

ה מושג „חינוך מתירני", תופס תאוצה: כאשר נחרדת המדינה בגלל נתון ש„לא ייאמן", כי יש בישראל כ־50 אלף נרקומנים, בתוכם קבוצה נכבדה של בני־נוער, ישב המושג „חינוך מתירני" על כס הנאשמים; לאחר שקטינה מסויימת עשתה גרידה, ובגלל טעות אנוש גם עברה מן העולם, היה מי שהאשים את ה„חינוך המתירני"; כשעלה בצה"ל רעיון להנפיק גלולות נגד הריון לחיילות, זעקו המתנגדים: „הפקרות לשמה" „חינוך מתירני"; מורה בביה"ס הסתות בראשון לציון נשפט על שימוש בחשיש, (מנהל ביה"ס סירב להתראיין), גם שם היה מי שהסיט את אצבעו המאיימת של השופט לעבר „החינוך־המתירני".

מה מסתתר מאחורי אותו מושג גדול, אותה מטבע לשון שגורה? כמה נאשם בכל הזדמנות החינוך? האם קיימת יישות המכונה: „חברה מתירנית"? האם קריטריונים אבסולוטיים, מולדים או מושרשים מורים מה מותר ומה אסור? איך ומי רשאי לקבוע שחינוך מסוים טוב ממשנהו? האם בכלל ניתן לאפיין את החינוך בארץ? האם ניתן לומר שהוא מתירני?

מתירנות היא ניוון של ערכים

חברת הכנסת תעשה גלזר

כ ן, יש בישראל חינוך מתירני. יש גם מקומות שהוא נבלם. מתירנות מתחילה בשפה. אפילו באמריקה המתירנית לא היו מעיזים לקרוא לסרט, שכל נער ונערה יכולים לצפות בו, בשם „לא שם זיין" — שפה היא קריטריון ואצלנו היא ירדה ברמה עד כדי גועל. קודם כל, אנחנו, המבוגרים, ירדנו ברמה. כשח"כ שפירא אומר בפרהסיה על ועדת הכספים שזה בית משוגעים — הוא מצלם מצב. אם בכנסת שומעים פנינים כמו: מנייאק, פשיסט, נאצי אז קרה לנו משהו חמור. צדיקה הדה בושס כשהשתמשה במושג „הזנויית השפה". בכל מקום שומעים אותך קללות בהטיות שונות שמתחילות באות השביעית. אצלי בבית אסור היה לדבר כך. גם לא חברים של הילדים. דבר אחר הם הסמים. מי היה מדמיין שנגיע למספרים כאלה? הכל בגלל החינוך לנהייה אחר דגלים כוזבים, אחר חומרנות שפע ומותרות. מתירנות אינה חלק מהתקדמותה של החברה, אלא חוסר אונים, וניוון של ערכים. על כל אלה מלבישים אידיאולוגיה של „לפתוח כמה שיותר"... לא להיאבק בסחף, לפרוץ כל מסגרת. המלה סייג נפרצה. ילדים מחפשים מסגרות מחפשים סייגים, מחפשים שייכות, ערכים. כשאינם מוצאים הם תרים אחר כתות שונות ונבלעים בתוכן. תרבות היא סייגים. המתירנות התירה הכל וצ'יצ'ולינה תפסה גובה.

לא להיעלם ללילה שלם

מיכל, תלמידת כיתה ח'

מ הו חינוך מתירני? לא יודעת. אולי הכוונה לחינוך חופשי. אני עושה היום כמעט כל מה שאני רוצה. אסור לי, למשל, להיעלם ללילה שלם בלי לבקש רשות ולפרט מדוע ולאן. אני לא מרגישה שהכל מותר. יש דברים שאני מחליטה מראש לא לעשות. ביחסים עם בנים — אף אחד לא אומר לי מה לעשות, מה לא לעשות, אבל זה לא אומר שאני חופשייה לגמרי.

מחנך את הבנים שלי לבעוט בי

רפי לביא – מבקר אמנות

מ י שחושב שמתירנות מביאה לקידום החברה — טועה. היא עושה את ההיפך הגמור. הנוער של היום כמעט אינו יוצר אמנות, אינו מבחין בין פרו ורבו לאירוטיקה אמנותית. המתירנות בתחילת בשנות ה־60 הרסה את ההבדל הברור בין יצירתיות ליצירת אמנות. היא נטעה אשליות של יצירת אמנות והורידה את היכולת לחוות אמנות אמיתית. אסור להאשים את האמנות המתירנית, כי אין דבר כזה.

לא הגיוני שמבוגר שטבעו שמרן, יכפה את שמרנותו על תלמידיו. מורה חייב להזדהות עם המתירנות הצעירה, למרות שהוא מתנגד לה. אני מחנך את הבנים שלי לבעוט בי.

איסורים ברורים

ד"ר רודי – פסיכולוג

ל א חשוב אם למנינו חינוך מתירני או לא. חשוב שהאיסורים יהיו ברורים. כאשר אלה אינם חד־משמעיים — ילדים מרגישים עצמם מבולבלים. כך נוצרת נירוזה. תוקפם של הלאווים הוא קריטריון לחינוך טוב. לדעתי, צריך לתת לילד מקסימום חופש פעולה, עם גבולות רחבים וברורים. התהליך החינוכי אינו מודע, רובו מועבר באופן פסיבי, דרך הזדהות עם ההורה. ילד יעריך את הוריו כיוון שהוא רואה בהם את נושאי המסורת ולא רמת השכלה. הורים שמרגישים יסורי מצפון, כאילו לא עשו מספיק עבור ילדיהם — אינם שואלים איך הם עשו אלא כמה?

אנחנו חברים של הילדים

צביקה, הורה לבת שש ובת שנה וחצי

ח ינוך מתירני? לא יודע מה זה. נראה לי שזו המצאה של העיתונות, משהו שיצא מ„פלייבוי". כשאני הייתי ילד לא שמעתי כלל את המושג. את רוצה לדעת מהם ההבדלים בין אז להיום? אתן לך דוגמא. כשאני הייתי בן שש לא התווכחתי עם אמא שלי מה אלבש. הלבישו אותי וזהו. היום, בבקרים, אני מתווכח עם הבת הגדולה אם נחוץ היום סוודר או שאפשר להסתפק בחולצה כי חם, והיא בעניין הזה מודיעה: „ככל שתתנו לי יותר פקודות, ככה יותר אתנגד". הסמכותיות של ההורים ירדה. הורים נותנים היום יותר חופש בחירה לילדים, אבל במקביל גם משפיעים עליהם יותר. אנחנו, היום „חברים" של הילדים שלנו, מתעניינים בהם יותר, מעירים יותר, מתמודדים איתם ומעודדים אותם להתמודד איתנו. זה מתירני? זה רע? זה רק חושף אותנו ליותר חוויות מאשר הורינו. לילדנו יש יותר חופש בחירה, פחות אוטוריטות, אבל מתירנות במובן של הפקרות לדעתי אין.

מה מסתתר מאחורי המושג „מתירנות"? האם קיומם של 50 אלף נרקומנים בישראל או הליכה אל כתות מיסטיות אף הם בתחום המותר בחברה מתירנית? היש לה גבולות? סייגים? פרופ' לייבוביץ, פרופ' אסא כשר, ד"ר רודי, ד"ר דויד גרין ויעקב שוצברג נדרשים לתופעה. האם אנו בשלהי התקופה?

מהי מתירנות ומהו חינוך?

א יזו גירסה משכנעת יותר? איזו צודקת יותר? האם יש רק שני צדדים למטבע?

ויכוח פילוסופי יפרק את המושג לגורמיו. השאלות, מה זאת אומרת ש...? למה הכוונה ב...? ישמשו חלק אינטגרלי בחיפוש רגרסיבי אחר תשובות אפשריות. אחת מהאפשרויות תהיה רגרסייה אין סופית. זו תשאיר את המושג ריק מתוכן.

● „כשאומרים ,חינוך', למה מתכוונים?" שואל פרופ' ישעיהו ליבוביץ, ללא יומרה פרובוקטיבית. „האם לנגד עינינו עומדת רמות מסוימת, מוסר־אדם, שאליו יש להביא את החניך. האם למחנך יש מתורה שמכשירה לאורח חיים שאינו מוגדר מלכתחילה?

„כשאומרים ,מתירנות', למה מתכוונים? אומרים על החברה הישראלית שהיא מתירנית ובחברה הזאת קיים חוק שירות חובה לשרת בצה"ל. זו הרי כפייה שאין כמותה. יש מי שמקדיש את חייו לגדולתה של המולדת ודוגל בסיסמה: „טוב למות בעד ארצנו", בעיני זה נתעב. האם אני מתירני? הכוונה, כמו שאני מבין, היא למישור הסקסואלי."

● „מתירנות", אומר ד"ר דויד גרין, פסיכולוג ומרצה באוניברסיטת תל־אביב היא תיזה, שעל פיה כל אדם כטוב בעיניו יעשה. זה אומר, הסרת גבולות מערכים שהחברה הציבה לעצמה. יש בה, במתירנות, ספקנות בלתי פוסקת, בדיקה אין־סופית של רצוי ולא רצוי, של טוב ורע עד אבסורדום. יש בגישה המתירנית אנרכיה ללא אידאולוגיה."

● „המילה מתירנות", אומר פרופ' אסא כשר, „נראית לי מין סיסמת קרב, לא איזה שם נקי וצלול לתופעה של ממש. צורת המלה — מתיר־איום — כאילו שיש אנשים שהאיום שלהם הוא להתיר, לקחת את כל הנורמות הקיימות ולומר בוא. נצפצף עליהם. יש קבוצה קטנה מאוד של אנשים כאלה — „ניהיליסטים", אנחנו מכירים אותם יותר מהספרות הבידיונית מאשר בחיים המעשיים. לא תמצא קבוצה כזו בחברה הישראלית. לכן, לדעתי, מדובר בעוד רצון להדביק תווית לאויביך האידאולוגיים או הפוליטיים, לתת להם תמונה קיצונית, אנטיפאטית, כדי לזכות בנקודות בהתאגרפות הפוליטית־חברתית.

ניטרליות מוליכה להפקרות

ב שנת 1979 יצא ספרו של יעקב שוצברג, חבר קיבוץ מרחביה — „חינוך מתירני לאן?" ד"ר דויד גרין כולל את הספר ברשימת קריאות החובה לתלמידיו (למרות שהספר אזל מן השוק). דעותיהם, מסתבר, חופפות: אי אפשר לחנך בלי שלנגד עיני המחנך תהיה מטרת־על ערכית. הם מבקרים את היחסיות המוסרית המקובלת בינינו ומעלים ראיות לקיומו של מוסר בלתי רלאטיבי. שוצברג, בספרו, מנסה לבסס את קיומו של מוסר אנושי שאינו תלוי בזמן ובנסיבות ושניתן להוכיחו. לאדם, הוא אומר, היכולת לפעול למען עצמו ולמען החברה, בניגוד לטענה שהאדם נסחף ונרדף על־ידי יצרים בלתי מודעים — נוסח פרויד, או על־ידי נסיבות סביבתיות — נוסח מארכס. רצונו של היחיד, והאמון בכוחותיו, הם בבחינת קריטריונים מוחלטים. התשתית המוסרית נטועה בלבו של האדם מלידה והוא זקוק להדרכה כדי לגלות אותם ערכים מחייבים. עמידה מן הצד, נייטרליות של מחנכים, סופה להוליך להפקרות.

„מאז סוף המאה התשע־עשרה ועד ימינו חלה מהפכה בדרכי החינוך בעולם המערבי", אומר ד"ר דויד גרין. „למושג ,מתירנות' יש ניואנסים שונים, המייצגים תהליך אחד שתחילתו בחינוך הפרוגרסיבי, פרי תורתו של הפילוסוף ג'ון דיואי. תורתו השתלבה יפה באלה של מארכס ופרויד, בכך שהיא מרדה במוסכמות של הדורות הקודמים והדגישה את ה„כאן ועכשיו". המיזוג הזה הוליך בהדרגה לוויתור של מחנכים על סמכותם המוסרית והמקצועית. הם ראו את תפקידם בסיפוק האמצעים והמידע לילד — במידה שרצה בכך ובאפשרם לו למצוא את דרכו ללא התערבות מבחוץ. הילד, שמעולם לא נתפס כחשוב במשפחה המסורתית, הועמד בהדרגה במרכז החברה והמשפחה. מאותו רגע התכופפה המשפחה לצרכיו. התורה הפסיכואנליטית הדגישה את השנים הראשונות של האדם כשנים מרכזיות בתהליך התפתחות אישיותו. גיל ההתבגרות התארך יותר ויותר. אם פעם, בסוף שנות העשרים, הפכת למבוגר, הרי שהיום נמשך תהליך ההתבגרות עד סוף שנות העשרים. למרות זאת לא מצליחים ילדים לפתח זהות בוגרת, אלא רק התנהגות בוגרת לכאורה. המלה „חופש" קיבלה קונוטציות שגויות והתפרשה כהתפרקות מערכים. החברה הבוגרת איכזבה במירוץ שלה אחר החומרנות, בצביעות, ובשעבוד. ילדים פוחדים היום להתבגר, לשלם את מחיר הבגרות. מעדיפים להישאר בשלב של טרם בגרות, ללא התחייבות.

ההתפתחות הטכנולוגית הפכה לערך עליון. היא שחררה את הילדים מעבודה פיסית והפכה את בית הספר לבסיס חינוכי. ילדים זכו לשוויון זכויות וכל חברה ראתה בעתיד ילדיה את עתידה שלה. כך איבדו הורים מסמכותם. הם פונים היום למומחים, לבתי ספר להורות, לפסיכולוגים, ללמוד כיצד לחנך. ילדים החלו מלמדים את הוריהם ערכים. זקני הקהילה איבדו ממעמדם, הפכו לטורחנים זקנים, שמכבדים אותם במוסדות.

המתירנות מציפה את הילד באופציות של בחירה בכל תחומי החיים. עודף בחירה מכניס למצב של אי־ודאות. משם הדרך קצרה לכל אותם הסברים אלטרנטיביים, בדרך כלל לא רציונליים, הצטרפות לכיתות, אסטרולוגיה, מסגרות מיסטיות כפייתיות. הכל תחת הכותרת הבומבסטית „מימוש העצמי".

אם כך, תופעת ה„ביטלס" היתה הרסנית?

הביטלס היו תופעה מרהיבה, אך היא מאפיינת חלק מתהליך רחב שהתרחש אחרי מלחמת העולם השנייה. הם הציבו סימן שאלה לכל מעשי המבוגרים. ה„היפיס" לא יצרו דפוס, הם מילאו פונקציה זמנית. הם הורישו חלק מתחלואי החברה בימינו. מאחורי הרצון לשנות את העולם היתה מצוקה שחיפשה מושיע — הם מצאו אותו בסמים, הפתרון היה כימי.

מה שמעניין את הסבתא שלי

פרופ' אסא כשר

ה אם למנינו מחנך מתירני כל כך? תמיד שומעים שאווירת בית הספר התיכון היא אווירת סמים ומתירנות. מה בדיוק מסתתר מאחורי זה? שפה ושם נורמות, שהן לא מקובלות על קבוצה מסוימת של אנשים היום, למרות שהיו מקובלות על קבוצה אחרת אתמול והן נראות חשובות מאוד לקבוצה שלישית שמסתכלת על זה מהצד. אז למה לתאר זאת כצעד ניהיליסטי קיצוני, כאילו אין לי שום דבר בחיי מלבד איזה נורמות שאני מחפש להפר אותן. זה קשקוש. שם המשחק הוא: „לא מעניין אותי מה שעניין את הסבתא שלי, או מה שמעניין אותך." למרות זאת, יש הרבה מאוד דברים שמעניינים אותי יותר מאשר עניינו את הסבתא שלי או שלך. בן־אדם יכול להיות מצד אחד ישר, הגון ומוסרי להפליא, גם אלטרואיסט ואידיאליסט, הפועל למען החברה ולמען קבוצות מקופחות שלה, ומצד שני לא להיות בעמדה דתית או בעמדת הסבתא שלו בענייני סקס. אני לא רואה שום בעיה בצירוף הזה.

האם תסכים עם ד"ר גרין, כי החינוך נשמט מידי ההורים?

נדמה לי שיש כאן בלבול בין השכלה לחינוך. כאשר מדובר בחינוך, במובן של מעבר של ערכים, של נורמות מדור לדור, הרי אי אפשר לומר שתחום זה נשמט מידיהם של ההורים ועבר לידי הילדים. ילדים אינם אומרים להוריהם מה טוב ומה חשוב. בכלל, הנחלת ערכים אינו נעשה על־ידי מילים. ילדים צומחים באופן ערכי אצל הוריהם. אם ההורים שלהם אורתודוכסים קיצוניים, גם הילדים יהיו אורתודוכסים קיצוניים. זה מה שהם רואים בבית.

דבר אחר היא השכלה. אותה רוכשים בביה"ס מימים־ימימה. יש ידע שיש להורים ויכול להיות שאין להורים, אז מה? כשילד משחק במחשב זה לרוב הודות לכך שהוריו קנו לו מחשב. נכון שיש פתאום תחומים שבהם אין להורים ולילדים שפה משותפת, אז מה? אני נוסע במכונית ומקשיב לגלי צה"ל ויש משפטים שלמים שאני לא מבין, אז מה? בין דורות יש הבדלים בסגנון, בטעם, במוסיקה, בסלנג, זה לא טרגי.

פרופ' כשר, ד"ר גרין סבור שמתירנות, בבחינת להתיר הכל, מביאה לאנרכיה, היכן אתה מציב את גבולותיו של הפרט?

אני לא מתיר לפרט יותר ויותר, אני אוסר עליו פחות ופחות. לא מובן מאליו שהמצב הטבעי הוא שזה אסור ועכשיו באנו ועשינו מהפכה והתרנו. אני יכול לשאול בסדר הפוך: למה זה מובן מאליו שזה אסור? ואם אתה לא נותן לי נימוק טוב — זה מותר. זו הגישה שלי כדמוקרט, המצב הטבעי הוא המותר, צריך להראות שזה אסור.

באיזה תחומים, לדעתך האיסור אסור?

בעניינים שבין אדם לבין עצמו, כשהדעה צלולה, ההסכמה מפורשת, כשאין לחצים ישירים ועקיפים. מהו ההיגיון שבאיסור? בדרך כלל הנימוק הוא שזה מפריע לי. האם מה שנקרא מתירנות של צפון תל־אביב משפיע על מאה־שערים, או בני־ברק? לא. אלא שיש מי שרוצה שצפון תל־אביב תהיה בני־ברק־צפון. גישה כזו אינה אפשרית במדינה דמוקרטית.

האם תתיר הכל?

לא. לא אתיר לגנוב, לרצוח, לשקר, לא למעול ולא להפלות לרעה נשים, ערבים, דתיים ולאידתיים. הרבה מאוד דברים לא אסבול כבן־אדם מוסרי, אבל יש גם הרבה מאוד דברים שלא אסכים שיאסרו אותם, מפני שאיסור מקומו לא בהגנה על הפרט, אלא בהתקפה עליו, ברצון לכפות חיים של הזולת.

הכל תלוי בהחלטה

פרופ' לייבוביץ'

א דם בוחר להיות מוסרי, אך יכול גם שלא. אדם הרואה ערך עליון ביחסו אל בני אדם אחרים, נקרא הומאניסט. הוא יכול באותה מידה לשלול לחלוטין את המושג „מולדת", אז מה, הוא מתירני? ואם הוא מתיר לעצמו שלא לשרת בצבא, או לרדת מהארץ, אז הוא מתירני?

לשום ערך: מוסרי, סוציאלי, אמנותי — אי אפשר לתת הנמקה רציונלית. הכל תלוי בהחלטתו של האדם, ברצונו להיות הגון ולא נבל. התשובה לשאלה, מדוע אתה אדם הגון היא — ככה! בדיוק כמו התשובה לשאלה, מדוע אתה מקבל עליך עול מלכות שמים.

פרופ' לייבוביץ, ד"ר גרין טוען שהפיכתה של הטכנולוגיה לערך דרדרה את החברה וקידמה תהליכים מתירניים מה דעתך?

לשום דבר במציאות הטכנית אין יחס לערכים, גם לא לבעיית הפצצה הגרעינית. לדעתי, פיסיקה גרעינית זה פשוט עניין של ידע מדעי, והמדע הוא אינדיפירנטי לגבי כל הערכים. הדבר העצום הזה שנקרא „מדע" הוא ריק מכל יחס לערכים. המדע מצויד בידע, ללא כל אינטרס לקדם את האדם.

בתחילת השיחה טענת כי המילה „מתירנות" מתייחסת לחיים סקסואליים. ואם מישהו מוצא בכך ערך?

האדם רואה בצד זה של החיים דבר יקר ביותר ולכן יתייחס אליו בכבוד. הוא אינו מוכן להפוך את חייו הסקסואליים לדבר זול ולכן יטיל חומרות על חייו המיניים.

אני מכירה כאלה שמתייחסים בכבוד לעניין הזה בחייהם, למרות שבני־זוגם מתחלפים תדיר. האם הם אינם מוסריים?

אם הם לא יילכו לזונות, ולא ירשו לעצמם סתם הנאה, אז הם כן מוסריים מינית.

האם החברה הישראלית הינה חברה מתירנית?

אם סיכמנו שהמושג מתירנות חל על החיים הסכסואליים, הרי שלכל פרט בחברה הזכות לבחור להיות מתירני או בלתי מתירני. כל אחד מעמיד לעצמו היררכיה של ערכים משלו. איך אפשר לדבר על בחירה פרקטית כנורמה חברתית?

פרופ' אסא כשר, האם אנו חברה מתירנית?

אין טעם לתאר את החברה הישראלית כחברה מתירנית, כמו שאין טעם להכתיר שום דבר בתואר זה. החברה הישראלית היא יצור כל־כך הטרוגני, שאין שום טעם להדביק לה תוויות. הקבוצות כל־כך שונות זו מזו, ואין מה ממוצע שאפשר לדבר עליו ברצינות.

ד"ר גרין: יש היום נהירה אמיתית לגבי אוטופיה של החברה ופני החינוך. אני רואה צורך בפיתוח מערכת משולבת בין הורים למחנכים במובן שחלק גדול מתהליכי החינוך חייבים להתחיל במשפחה ולמצוא תהודה בביה"ס. החינוך חייב לענות על צרכי החברה ואסור להורה למעול בתפקידו ולהשלות את עצמו שנמצא לו תחליף.

יעקב שוצברג חותם את ספרו במשפט: „דומה, שהגיעה העת לבחון את דרכה של הפדגוגיה, כדי לחזור אל המעוף ולקשור מחדש את החוט שניתק."

לא תמצא במילון ערך — „חינוך מתירני", המתיר א' ואוסר ב', מציג לפני החברה סדרי עדיפות פרטי. השאלה „אם אסור או מותר" יכולה לזכות בתשובה אחת ויחידה — תלוי. תלוי במהו... הנה זה מתחיל מתחלה...

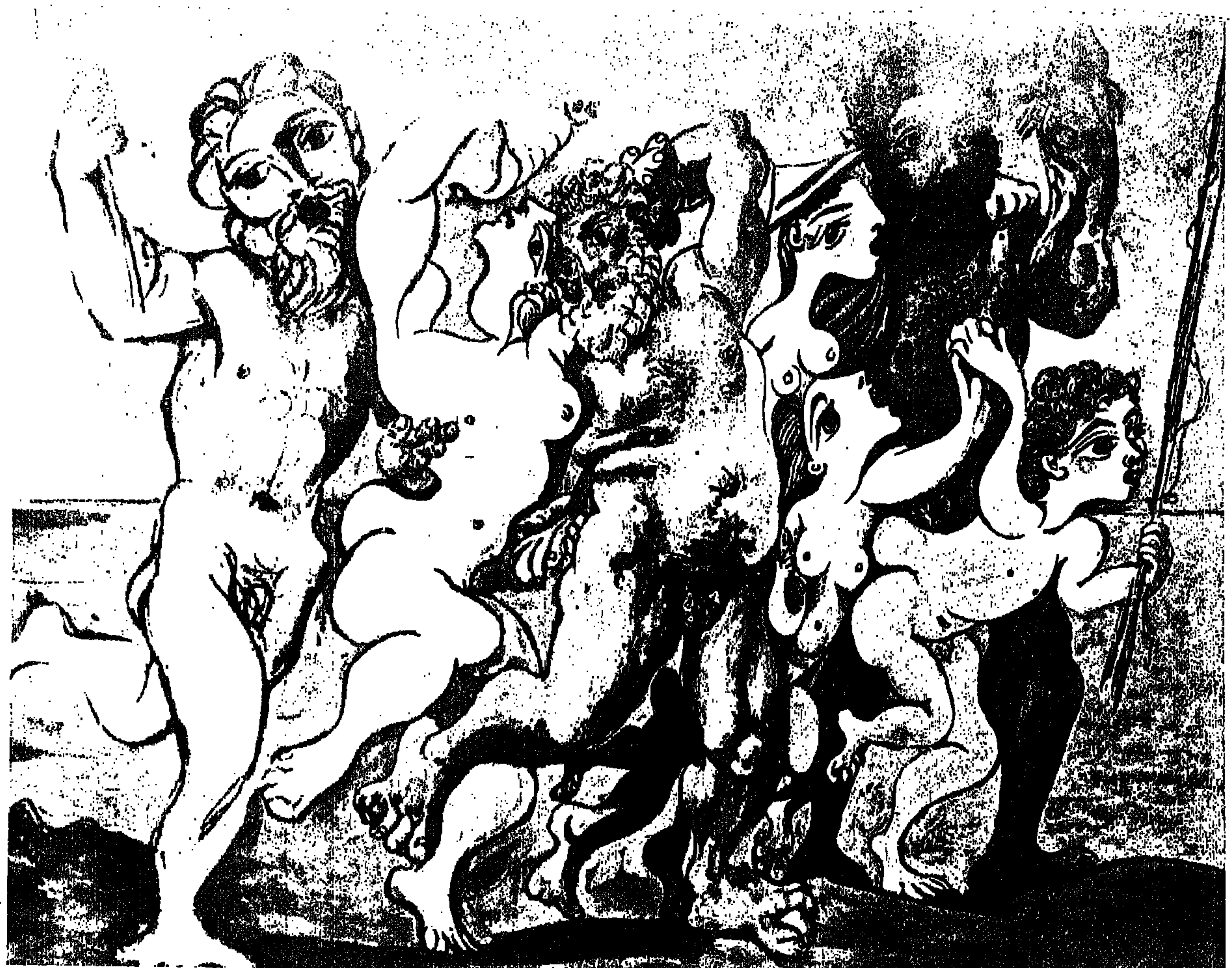

פאבלו פיקאסו: סילנוס וחבריו רוקדים, 1933

במקום הנמוך ביותר

מחיר הארוחות החמות

„יש לי חוב של 650 שקל. במכולת אחת ובשנייה חוב של 500. כבר לא רוצים לתת לי כלום. הילדה צריכה אנטיביוטיקה, אבל אין לי. סילביה ויעקב מגבעת־המורה. משפחה במצוקה

מאת אהוד דור צילם בועז לניר

ה מצילה בכניסה לדירתם של סילוויה ויעקב בָּלִי, בגבעת־המורה, אינה עונה שעה שאנו לוחצים על הכפתור בחדר המדרגות האפל והדחוס. גם ניסיון שני ושלישי לא מעלה דבר. מאוחר יותר יתגלה לנו שלא היתה כאן תקלה במנגנון המכני, אלא שחברת החשמל, שניתקה את הזרם יומיים קודם לכן, בגין פיגור בתשלומים, היא היא האחראית לדממת הפעמון הזה. חברת בזק, שהיתה זריזה ממנה, ניתקה את הטלפון של משפחת בלי כבר לפני כמה חודשים.

לסילוויה ויעקב ארבעה בנים ובת נכה וחולה מאוד, הזקוקה, מפעם לפעם, להזעקה דחופה של רופא. היום חייה תלויים בחסדי השכנים ובמכשירי הטלפון שלהם. אחרי ככלות הכל, חברת בזק כמו חברת החשמל — אינן לשכות סוציאליות ותמורת שירותיהן צריך לשלם. סילוויה אינה יכולה לשלם. אין לה כסף לכך, נקודה.

סילוויה ידעה שנבוא והיא ממתינה לנו בביתה עם שני בנים שהגיעו לחופשה מהפנימיות שבהן הם מתחנכים, ובתה הצעירה. יעקב, האב, יצא בשש וחצי בבוקר לעבודה במפעל תדיראן, באיזור התעשייה של עפולה. הוא יחזור בערב — בשמונה, ואולי בעשר. הוא עובד שעות נוספות, לא תמיד מרצונו, ומביא בסוף החודש משכורת נטו של 630 שקל בלבד, והיא כוללת את השעות הנוספות. לכבודנו, היא מרקה, סידרה את הדירה. סימני שטיפת הריצפה עוד ניכרים, ועל הספה והכורסאות הרעועות, שריפודן השחוק ונתלש, היא פרשה סדינים צבעוניים. רק בחלל הבית עדיין נודף ריח חריף של שתן. בתה, עליזה, שהיא היום בת שמונה וחצי, נולדה כשמום בעמוד השדרה שלה — פגם הקרוי בשפה המקצועית — סטינה בפידה (SPINA BIFIDA). עד היום היא עברה טיפולים והשתלות, אך אלה כבר לא יאפשרו לעצביה שליטה מלאה בתפקודי הגוף השונים. במכתב האחרון שנשלח אליהם מבית־החולים „רמב"ם" כתוב: „הילדה אינה שולטת, באופן מוחלט, על צרכיה. היא זקוקה בחיתולי נייר וזקוקה בהשגחה באופן מתמיד, דבר המונע מאמה לצאת לעבודה. קיים גם פיגור ברור בהתפתחות המנטלית שלה. היא ילדותית יותר מכפי גילה". וסילוויה מוסיפה: „היא עושה שתן בכל מקום והבית ספוג בריח הזה. את הטלפון קיבלנו הודות למצבה של הילדה אבל הוא נותק בגלל חוסר יכולת לשלם."

ללא קידום, בלי דרגה

ב שני הלילות האחרונים, מאז שנותק גם החשמל, מנקות סילוויה את השתן, במכשיר המיועד לכך, לאור נרות. גם את הכביסה שנערמה ליד מכונת הכביסה החשמלית הישנה, היא תכבס היום בידיה. „לילדה דרוש אוכל מיוחד," אומרת אמה; „בעיקר הרבה בשר ועוף, ומזון המכיל ברזל. אבל אני לא יכולה לספק לה את המזון הנחוץ מחוסר תקציב. היא אוכלת מה שאנחנו אוכלים. השבת אכלנו דייסת סולת וחלב. כל השבת". אחר־כך יספרו לנו ידידים שלהם, שלקראת סוף השבוע הביאו לסילוויה מעט חלב, ביצים, סולת ופירות לילדה החולה. הם גם יספרו על יעקב, שמביא לביתו את הארוחות שמגישים להם במפעל, „בעיקר את הפיתות והלחמניות — שלא יגידו לילדה בבית־הספר שהוריה תפרנים".

וסילוויה: „בעלי, הוא עובד כבר שבע שנים בתדיראן. אין לו בעבודה שום קידום. אין לו שום דרגה — ואחר־כך הוא מתפרץ שם וכועס ומכניסים אותו לרשימות השחורות. כשהוא בא הביתה הוא עצבני ואי אפשר לדבר איתו בכלל. הוא מתפרץ כי הוא עובד במפעל כמו שלושה אנשים, אבל לא נותנים לו קידום. המנהלים שלו שמו רגל עליו, כי הוא אדם ישר ואומר מה שהוא חושב, או הם רואים אותו שם בהנהלה כמו מי שעושה צרות. הוא כזה. הוא מאלה שאומרים את הדברים ויש לו השפעה על העובדים, אז מנסים לדכא אותו. אם היו לפחות נותנים לו פעם אחת קידום היו רואים אם הוא היה משתפר או שהוא באמת ,משוגע' — כמו שהם חושבים. גם מורים יודעים שלפעמים צריך לתת לתלמיד להתקדם כדי לתת לו הזדמנות.

„נכון, הוא צועק ומתפרץ, אבל על דברים נכונים. בסוף החודש הוא מביא הביתה 630 שקל. אבל את כל המשכורת מוציאים על תשלום חובות שלנו ועל ההלוואות הקודמות, ולבית לא נשאר. קשה לי להתפרנס מזה. יש לי חוב 650 שקל במכולת אחת, ובשניה יש לי חוב של 500 שקל. הם כבר לא רוצים לתת לי כלום, אני לא יכולה לפרוע את החוב שלי, וכבר בשום מקום לא רוצים לתת לי על החשבון. כל אחד אומר לי מה עם הכסף? תופסים אותי כבר ברחובות, וגם מפרסמים עלי מאמר לשני.

„היום הייתי צריכה לקנות לילדה אנטיביוטיקה, אבל אין לי — אז אני לא קניתי לה. היא כבר כמה ימים צריכה לקחת כי יש לה זיהומים. אני צריכה לקבץ נדבות כדי לתת לילדה טיפול נכון כדי שתישאר בחיים, כי אין לי מאיפה להוציא. השבוע הביאו לנו חלב וביצים וקצת פירות, והסתדרתי עם זה. היום נחפש מאיפה להביא. היום פשוט אין מה לאכול. אתם יכולים לבדוק את הפריג'ידר."

סילוויה מובילה אותנו אל המטבח הדחוק, ובמקרר שהיא פותחת שני גביעים של לבן וכיכר לחם. הפריזר ריק.

רק לפרנס את המשפחה

מ שפחת בלי מתגוררת בשיכון היותר גבוה של גבעת־המורה, מקום שעדיין מכונה בפי תושבים בעיר: הסלאמס של עפולה. סילוויה, שנולדה בתוניס, עברה בגיל שבע לצרפת ולפני שמונה־עשרה שנה עלתה לארץ. היתה באולפן בקיבוץ עמיר ובעין־דור ומשם הגיע אל מרכז הקליטה בעפולה. כאן עבדה בשטיפת הכלים של באי המסעדה „איסטנבול", שכבר עברה מן העולם אך עדיין זכורה לרבים מתושבי האזור. כאן אף הכירה את יעקב ונישאה לו.

יעקב נולד בתורכיה (בשנת 41') ובגיל שמונה עלה לארץ ושוכן עם הוריו בצריף אשר נמצא בשיכון הממשלתי בעפולה. יעקב לא רכש לו מקצוע והוא, כך מגדירה אותו אישתו, נשאר פועל פשוט עד היום. היא גם אומרת שמשכורת כזו, כפי שבעלה מביא בסוף כל חודש, היא יכולה להמיר בדמי אבטלה, אלא שהיא אינה יכולה לוותר על כולי קופת־החולים שהוא מקבל: „בלי זה לא מסתכלים עלי בשום מקום". את ארבעת ילדיהם הם שלחו ללמוד ולהתחנך בפנימיות דתיות. „לפחות שם יש להם את הארוחות החמות שלהם" — אומרת סילוויה שהיא חוזרת בתשובה, והיא יודעת שארבעת בניה כבר לא ילמדו מקצוע ולא יקימו את עצמם מעבודה, והיא יודעת שגם לא יהיה בכוחם לתמוך בהוריהם. הם ימיתו עצמם באהלה של תורה במחיר הארוחות החמות של היום.

„כשאנו ניגשת ללשכה הסוציאלית, הם אומרים לי: אנחנו הרי הוצאנו את הילדים שלך לפנימיות ואת יודעת כמה זה עולה לנו. יותר מזה הם לא מוכנים לתת.

„אני מוכנה לקבל את הכסף של הפנימיות ולהחזיק את הילדים בבית. הם חסרים לי בבית ואני היסטרית בגלל זה. פשוט זה קשה לי שאני לא יודעת מה קורה להם שם. גם אני אמא, ובלילות אני בוכה בגלל זה. אף אחד לא רוצה לשלוח את הילדים שלו לפנימיה. אבל אני לא מסוגלת להחזיק את המשפחה שלי כמו שאני רוצה.

„כל מה שאני רוצה זה שיתנו לי עבודה, אבל לא נותנים לי. בכל מקום שאני רוצה לעבוד, גם ב,אגד' וגם פה בבית־האבות בגבעת־המורה, אמרו לי: לך יש ילדה חולה — את לא יכולה לעבוד אצלנו. נכון, אני קשורה לילדה וצריכה הרבה להעיר, והם לא רוצים להתחשב בבעיה שלי. אני רוצה לדעת אם זה חוקי שלא נותנים לי לעבוד בגלל זה. אין לי מקצוע ואני מדברת רק על עבודות נקיון, על עבודות הכי פשוטות. אני לא מבקשת שום דבר, אף פעם לא ביקשתי עזרה, אבל אני מבקשת רק מקום עבודה, כדי שאוכל לפרנס את המשפחה שלי."

מדינת־ישראל וארץ־ישראל

הוצאת בית ברל מוציאה לאור, ערב שנת הי"40 למדינה, קובץ מאמרים בנושאי הארץ והמדינה בעריכתו של אדם דורון. פרק מתוך מאמר

מאת צבי לם

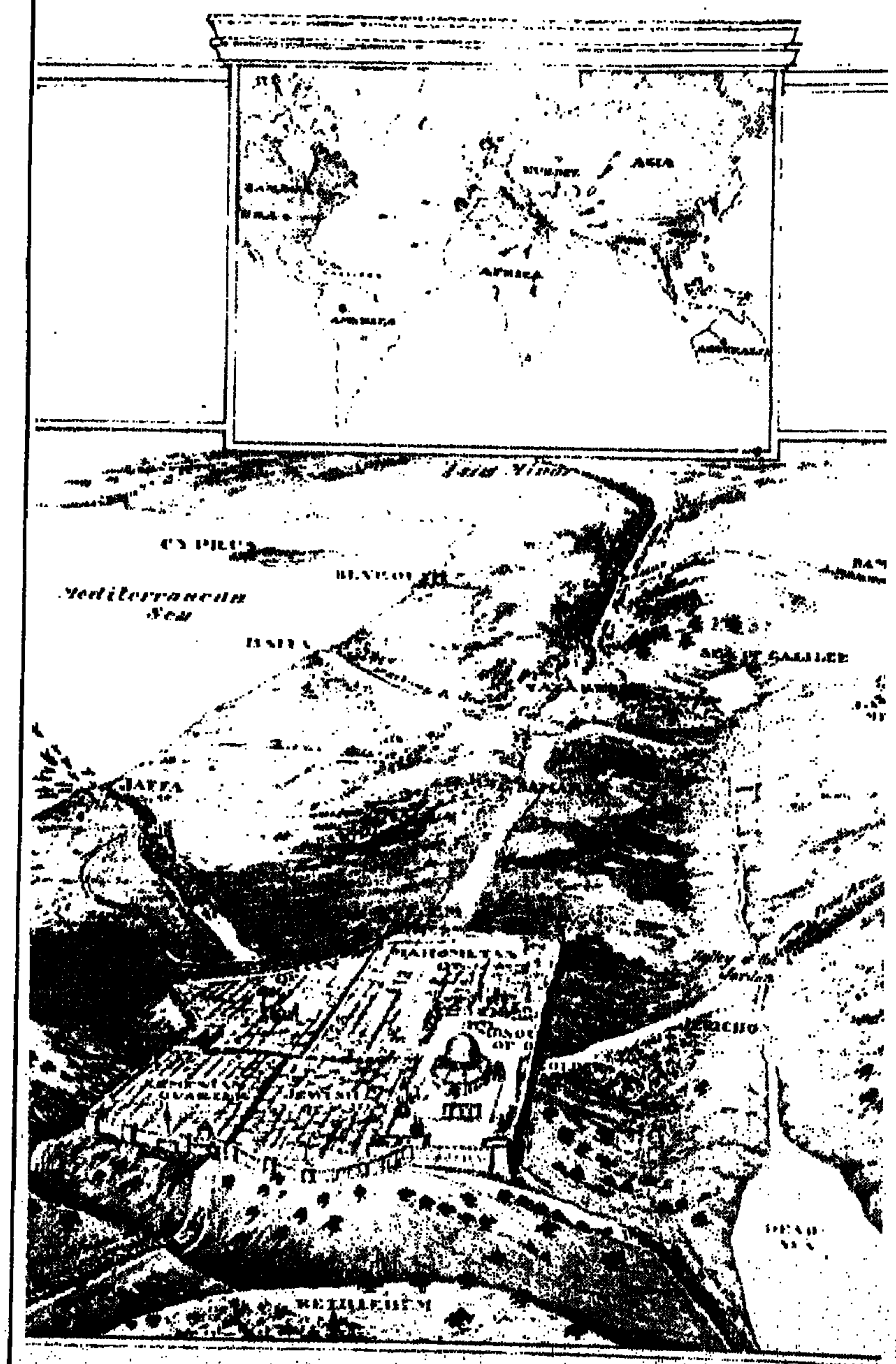

לארץ־ישראל היו שמות רבים ששימשו את אבותינו

מ שקמה מדינת היהודים ומונתה בשם „מדינת ישראל" נטען מיד הכינוי החדש במלוא המשמעויות של הכינוי „ארץ ישראל", בתוספת משמעות שמקורה היה בהרגשת התעלות שבאה לבני הדור של התקומה בשמצאו את עצמם פנים־אל־פנים מול חזון שהתממש: „היינו כחולמים".

כינונה של המדינה היה בעיני חסידיה, על אף, ואולי בשל, המסיבות הטרגיות שבהן היא באה לעולם, מסיבות שלא יכלו להיות טרגיות מהן, הוכחה לצדקת דרכה של הציונות. לא רק חלומם קרם עור וגידים — הוגשם חלומם של כל הדורות ובכללם של הדור שזה עתה הושמד בשואה. כל הרגשות האלה נספגו, בימיה הראשונים של המדינה, בשם „מדינת ישראל". חמישים שנה לפני כינונה, רבים אף מבין אלה שרצו בה וחלמו עליה, לא האמינו כי מדינת ישראל תקום בימיהם. עתה היא קמה. ספק אם הרטט שהשם „מדינת ישראל", עורר בלב בני הדור, שחזה את בואה לעולם, דמה למשהו שעמו התנסו בני הדורות הקודמים של העם היהודי.

מדינת ישראל במשמעות ארץ ישראל

כ דרכו של העולם, עד מהרה השתגר השם „מדינת ישראל". אך אפילו כאשר זה קרה, בתקופה שבין הקמתה של המדינה ועד מלחמת ששת הימים, היו הרגשות שהשם „מדינת ישראל" עורר בלב רבים עזים לא פחות מאלה שלפנים עורר השם „ארץ ישראל" עורר באותה העת. השם „מדינת ישראל" ספג לתוכו את מלא המשמעות של השם „ארץ ישראל", כפי שזה התפרש לציונים לפנים, אך בנוסף עליו הוא נטען גם משמעות של הפריצה לעתיד חדש, השונה מכל שהיה מנת חלקם של היהודים לפנים.

אחרי קום המדינה התמעט השימוש בשם „ארץ ישראל". הוא הוסיף עוד לשמש בני־אדם בעיקר כאשר ביקשו למקם מאורעות מן העבר, מלפני קום מדינת ישראל. בהחליפם את השם, שהיה שגור בפיהם עד אז, „ארץ ישראל", בשם החדש „מדינת ישראל", נהגו הישראלים, ויהודי התפוצות בעקבותיהם, בדומה לנוהגם של בני עמים אחרים. ספק אם יש בנמצא ארץ בתבל ששמה לא שונה אי־פעם: לרוב שונו שמות ארצות ומדינות יותר מפעם אחת בתלדותיהן. פירושו של הדבר הוא שבני־אדם שחיו בהן החלו בזמנים שונים לכנותן בשמות חדשים. כך נהגו גם בעבר בני עמנו בשמה של הארץ. חלק משמותיה הרבים, שנמנו בראשיתו של הפרק הזה, היו שמות ששימשו את אבותינו לכינויה של הארץ. אפילו לשם „פלסטינה", שטבעו אותו הרומאים ושהיום מעורר בחוגים מסוימים התנגדות עזה, שימש את קדמוננו ככינוי של ארצם (פלסטינה), והוא מופיע כמה פעמים במדרשים.

הערעור על מקומה של מדינת ישראל באידיאולוגיה הציונית

ה ערעור על ערכיותו של השם „מדינת ישראל" בא מבפנים, וזמן מה אחרי מלחמת ששת הימים. מערעריו היו חברי אירגונים, שבאו לעולם באותה העת ושהסיטו את הפוליטיקה הישראלית לפסים של מדיניות הכח, מדיניות הנשאית על ההנחה (מוצהרת או מוסווית) שהימים הם ימות המשיח, המחייבים את השתלטותם של היהודים על ארצם המובטחת. לרטוריקה כזאת היו תקדימים בתולדות הציונות. אנשי האירגונים המשיחיים שבאו לעולם באותם הימים, לא היו ראשונים שהתנבאו ברוח זאת, אך הם, קרוב לוודאי, היו ראשונים שהתייחסו לדבריהם במלוא הרצינות ובקשו לפעול על־פיהם לאלתר. הרטוריקה הכמו־משיחית שימשה את הימין בציונות מראשית דרכו. אך גם במחנה הזה, כמו במחנות הציוניים האחרים, המשמעות של הרטוריקה הזאת לא היתה זו המקורית אלא משמעותה היתה זו שברטוריקה הרומנטית של הנציונליזם המודרני, זה שהתנועה הציונית כולה, והימין שבתוכו יותר מאחרים, קיבלוה מן העמים שבקרבם חיו היהודים, מייסדיה של התנועה הציונית. אחרי מלחמת ששת הימים, עם הופעתם של האירגונים שאנשיהם החלו להתנבא בלשון משיחית, שהיתה ספוגה רוח הנציונליזם הרומנטי — המובהק בניהם הוא „גוש אמונים" — וכאשר התברר גם שלרעיונותיהם יש הד בציבור הישראלי, התיישר הימין לפיהם ומאז היה הוא להם לפה במישור הציבורי והפרלמנטארי. והם היו לו למורי דרך אידיאולוגיים. כך נוצרה סימביוזה בין רטוריקה משיחית שבפי מאמינים קנאים ובין לאומנות רומנטית, זאת שטופחה בציונות, ביחוד על־ידי הימין שבה. האקטואליזציה של המשמעות המשיחית של השם „ארץ ישראל", משמעות שקיבלה פירוש נציונליסטי (מודרני) מובהק, זו שהתגבשה מאוחר יותר בתחומו של „גוש אמונים", היתה ליסודו האידיאולוגי של רוב הימין הישראלי שאחרי מלחמת ששת הימים, וביותר שאת אחרי מלחמת יום כיפורים. אך האימוץ של התפיסה הזאת השקיע את הימין (ובעיקר את חישן) בדילמה אידיאולוגית שבה הוא שרוי עד היום: דילמה שהמושגים „מדינת ישראל" ו„ארץ ישראל" מסמלים אותה, מהי אותה הדילמה?

ארץ ישראל לאחר מלחמת ששת הימים

ה מדיניות (המוצהרת) של ממשלות ישראל אחרי מלחמת ששת הימים הגדירה את השטחים שנכבשו בה כפיקדון שיוחזר תמורת שלום. ביטויה הטרמינולוגי של המדיניות הזאת היה השימוש בכינויים „שטחים", „שטחים כבושים", „הגדה המערבית" או „רצועת עזה" לציון איזורי הארץ שנכבשו באותה המלחמה. בעלי העמדה המשיחית לא ראו את השטחים שנותרו בידי ישראל אחרי מלחמת ששת הימים כשטחים כבושים ולא כפיקדון שנועד להיות מוחזר תמורת שלום, אלא כחלקיה של ארץ ישראל ששבו לבעליה. השיבה לשימוש בשם „ארץ ישראל" היתה הביטוי הטרמינולוגי של העמדה הזאת. מעתה בא השימוש בשם „ארץ ישראל" גם כדי להביע יחס שלילי כלפי המדיניות של „שטחים תמורת שלום". להרגשת עמדתם הם מצאו לנכון אף להרחיב את השם ומאז הוא בפיהם: ארץ ישראל ה„שלימה", חידוש התמוה דווקא מנקודת ראותם כיוון שהארץ, אף בגבולות הכיבוש של 1967, אינה שלימה אם שלימותה נקבעת על־פי גבולות ההבטחה. הם גם השיבו לשימוש את השמות יהודה ושומרון שהשימוש בהם בא להזכיר לכל שומע מי הם בעליו ה„היסטוריים" של החבלים האלה.

בתחומה של התפיסה הזאת התגמדה משמעותו של השם „מדינת ישראל". הוא היה מעתה בפיהם של חסידי המשיחיות המרשה מונח תמורה על תופעה זמנית, בת־חלוף, שאותה יירש הנצח של ארץ ישראל, כפי שהובטח בתורה ועל־ידי הנביאים.

אלברטו מוראביה - מין, ממון, פוליטיקה, ספרות

אלברטו מוראביה חגג בימים [illegible]

מאת א.ב. יפה

ב־28 בנובמבר חגג הסופר האיטלקי הנודע אלברטו מוראביה את יום הולדתו השמונים. באותו שבוע, כאשר המדורים הספרותיים של העתונות התעוררו לציין את התאריך ולפרסם דברי הערכה על האיש ויצירתו, בישרה העתונות האיטלקית על ספר ראשון של סופרת צעירה, הלא היא כרמן ליארה, בת 33, אשתו השלישית של אלברטו מוראביה.

ספר זה הוא מעין יומן אישי של הגברת מוראביה, בו היא מספרת הרבה על עצמה ועל יחסיה עם בעלה. הספר יופיע בסוף ינואר 1988 בהוצאת מונדאדורי, הגדולה בהוצאות הספרים של איטליה, וכרמן ליארה הכריזה שהיא עומדת להגיש אותו למוראביה כשי ליום השנה הראשון לנישואיהם.

אחד הנושאים הפיקאנטיים ביותר בספר הוא הגילוי שמגלה כרמן ליארה על הרומן שלה עם ואליד ג'ונבלט, מנהיג הדרוזים מלבנון. ומתי התקיימה פרשת־אהבים זו, שהיא מספרת עליה בתיאורים תושפניים ביותר? לא לפני שהכירה את מוראביה, אלא לאחר שכבר היה קשר עמוק ביניהם. לפי עדותה, היא לא הסתירה מעולם ממוראביה את פגישות־האהבים שלה עם ואליד. יתר על כן: אלברטו נהנה להציץ דרך חור המנעול לחדר שבו היתה כרמן מתעלסת עם ואליד ג'ונבלט...

אין ספק שגילוי־מוקדם זה על מה שמצוי בספר יבטיח לו מכירה מצוינת, אך ספק אם הדרך הוולגארית שבה בחרה העתונות לדווח על כך, תתרום להאדרת תדמיתם של גיבורי הפרשה.

סקרנות מינית ללא־גבול

המידע על ה„וואייריזם" של מוראביה, על האובססיה המינית שלו, על סקרנותו בתחום זה שאינה־יודעת־שבעה, — אין בה כדי להפתיע את אלו שמכירים את יצירותיו. מוראביה עצמו לא טרח מעולם להסתיר עובדות אלה, הוא חשף את עצמו הן ברומנים שכתב והן בראיונות שהעניק לעתונות. והוא חוזר על דברים אלה מזה יובל שנים. כבר ברומן הראשון שלו, „האדישים", שהופיע ב־1929, כאשר היה בן 22 בלבד, היתווה מוראביה את הקו המנחה שלו בעניין זה. וכך התבטא באחת ממסותיו:

„הנושא העיקרי של יצירתי הוא, דומני, למן ההתחלה, יחסי האדם עם המציאות. ואין זו בעיה פילוסופית גרידא. וזוהי הבעיה המרכזית של תקופתנו. והיא החריפה לאחר מלחמת העולם הראשונה בגלל ההרס שזרעה המלחמה עצמה ופגיעתה בערכים המוסריים המקובלים. אם עד אז היו יחסי אדם־חברה מבוססים על מסכת מוסר מסורתית, הרי שהמלחמה הפכה את הקערה על פיה. האדם לא היה מסוגל עוד לקיים קשרים הגיוניים עם העולם שלתוכו נקלע. עולם זה נעשה בלתי־מובן, חשוך ואבסורדי בעיניו. אפילו בלתי־קיים. ברומן 'האדישים' רציתי להעמיד את קוראי על בעיה זו, במלוא העצמה. רצון זה הביאני לכך שאקדיש תשומת־לב מיוחדת לגורם המיני, שהוא אחד הגילויים הפרימיטיביים והיסודיים ביותר במסכת יחסיו של האדם עם החברה, בצד הגורם החברתי והכלכלי. במלים אחרות, המציאות האפלה, הבלתי נתפשת, הבלתי מפוענחת, סובבת על ציר זה של עובדות מיניות, או כלכליות, וכך מתהוות התמורות הגדולות האופייניות לחברה שלנו..."

בין ארוטיקה לפורנוגרפיה

בספוריו ובנסיונותיו התיאורטיים מנסה מוראביה לעשות רציונליזאציה של המצב. ברומנים, בסיפורים ובמחזות שלו, הוא מדגים גישתו זו על־ידי יצירת מצבים מסוימים, שבתוכם פועלים גיבוריו. ואין ספק שהגורם המיני תופס מקום מרכזי ביצירתו. אם אמנם עובדה זו היא פרי השקפותיו, או שמא יש כאן גם השלכות של תסביך אישי, זוהי שאלה אחרת, שמבקרים ספרותיים וגם פסיכואנליטיקאים ניסו להתמודד איתה. מכל מקום, לא יהיה זה נכון לראות את מוראביה כמחברם של ספרים פורנוגרפיים. כמעט שאין ברומנים שלו סצינות מגרות או תיאורים חושפניים. אבל, אין ספק כי אפשר להגדירו כסופר ארוטי, הרואה במסכת המין גורם מרכזי בחיים. הארוס הוא הרבה יותר מאובססיה אישית: הוא אתגר, גורל, ערך מיטפיזי. בשביל הרומניסטן בן זמננו הארוס הוא „צורת ביטוי", ולא חיפוש אחר תענוג. כשנשאל מוראביה מדוע הוא כותב כמעט תמיד על קשרים מיניים, השיב כי למעשה כל הספרות, בכל זמנים, עסקה באותו דבר עצמו. אבל, במאה הי"ט למשל, היו מוסכמות שתבעו מן הסופר להיות עצור, לרמז ולא לומר דברים מפורשים, לקצר ולהניח לקורא שישלים את החסר בדמיונו. כאשר פלובר כתב ב„מאדאם בובארי" שתי מלים בלבד: „היא התמסרה", ידעו כל קוראיו למה הוא התכוון, אבל הוא לא יכול היה להרשות לעצמו יתר פירוט. בינתיים השתחררה הספרות מהרבה מעצורים, התרחבו גבולות ההיתרים שלה ושוב אי־אפשר להסתפק באותה צורת כתיבה סוגסטיבית, המכסה יותר משהיא מגלה.

הארוטיקה, בעיני מוראביה, היא אקט של הכרה, החשוב ביותר בין האמצעים העומדים לרשותנו לשם חדירה לתוך סוד החיים. בדרך האינפורמציה יכול האדם להשיג רק ידיעה שטחית של עובדות. רק הנסיון האישי הישיר הוא מכשיר להכרה פנימית, עמוקה. ודומה כי גיבורי ספריו של מוראביה מבקשים, בקשרים שלהם עם נשים, להגיע לחשיפת הסוד הגדול, לתפיסת המסתורין של החיים. מכאן אותה אובססיה מינית המקבילה את המשגל לחדירה לתוך מערה חשוכה, בלתי נודעת, שהיא כמו ה„איניציאציה" בדת. ומכאן גם סקרנותו הבלתי נדלית של הסופר, המבקש לדעת מה חשים גיבוריו במצב זה. הרומניסטן, בעיני מוראביה, הוא בעיקר „מציצן", או להיפך.

אומר מוראביה: „המציצן הוא רומניסטן. הוא מגלה דרך חור המנעול מה שאין לראות בדרך אחרת. מציצן גדול היה דוסטוייבסקי. הוא מביא אותנו למעמד וידויו של רסקולניקוב, המודה באוזני סוניה במעשה הרצח שלו, באמצעותו של סווידריגאילוב הרואה את כל הסצינה הזאת דרך חור המנעול. גם אצל הרודוטוס אנו מוצאים דוגמה מובהקת של מציצנות ומוראביה המציא לה שם מדעי: סקופופיליה: המלך מסתכל כאיש־החצר שלו המסתכל במלכה. מציצן היה גם פרוסט כאשר תיאר את הסצינה ההומוסקסואלית בין רובר דה סן־לו וז'ופיאן... המציצן רוצה הרבה יותר מאשר לראות: הוא מבקש לחדור לתוך סוד החיים־כתנועה".

הנשים בחיי מוראביה

שלוש נשים היו בחייו של מוראביה. הראשונה ביניהן, הרומניסטית אלזה מורנטה, היא הרעות העיקרית.

אלברטו מוראביה ואלזה מורנטה נפגשו באקראי, בבית ידידים, בשנת 1936. הוא כבר היה מוכר כמחברו של ספר אחד מפורסם, „האדישים". היא פרסמה עד אותה שנה רק סיפור אחד לילדים. מ־1937 הם חיו יחד. היא המשיכה אמנם להתגורר בביתה והוא בבית הוריו, (עד גיל 33 היה חולה שחפת והעדיף להתגורר אצל הוריו), אך הם היו ידועים כזוג קבוע והיו מבלים את חופשותיהם באי קאפרי. ב־1941 נישאו בכנסיה. היא היתה קתולית אדוקה ותבעה זאת. עד 1943 הם ישבו באנאקאפרי, בסביבה שקטה מאוד. לאחר נפילת המשטר הפאשיסטי, בימי שלטונו של באדוליו שביקש להמשיך את המלחמה עם הגרמנים, רווח באיטליה חופש ביטוי מסוים ומוראביה יכול היה לפרסם בעתונים מאמרים אנטי־פאשיסטיים. אך לא עבר זמן רב והפאשיסטים חזרו ונטלו את השלטון בידיהם. מוראביה ואשתו נאלצו להימלט, כיוון ששמו הופיע ברשימת „המבוקשים".

אלזה מורנטה לא היתה מפורסמת כמוהו, אך היא בחרה מרצונה החופשי לחלוק את גורלו ולהימלט יחד עמו. היה זה מעשה אמיץ ביותר מצדה. הרכבת שבה נמצאו נעצרה בפונדי, בין רומא לנאפולי, כיוון שהמסילה נהרסה. הם מצאו מפלט בבית איכרים. וכאשר הגרמנים החלו בצייד שלהם אחר אנשים צעירים, הם עלו עם קבוצת צעירים איטלקים לגובה של אלף מטר ושהו תשעה חודשים בתנאים קשים ביותר במין בקתה, בלי ספרים בלי נייר כתיבה. וכמעט בלי אוכל. הם נמלטו בבגדי קיץ, כיוון שקיוו שהאנגלים יגיעו עד סוף ספטמבר. אלזה חזרה לרומא לחפש בגדים חמים, והם נשארו במקום המסתור שלהם עד מאי 1944, כאשר החזית הובקעה על־ידי הצבא האמריקני. לאחר שבועיים בנאפולי, חזרו לרומא. מאפיזודה זו נולד ספרו של מוראביה „לא צ'וצ'אריה" ו„ספרה של אלזה מורנטה „לאסטוריה".

אלברטו מוראביה ואלזה מורנטה חיו חיים משותפים עד 1962, ניהלו חיי חברה, ערכו מסעות, הירבו לכתוב ולפרסם. מדוע נפל ביניהם הפירוד? אומר מוראביה: „כאשר הכרתי אותה היתה האשה העדינה ביותר שפגשתי מעודי. לאחר מכן השתנתה ונהפכה לאשה קנטרנית ותוקפנית. חיינו המשותפים היו ללא־נשוא. לולא נפרדנו הייתי יוצא מדעתי". מוראביה העריך, אמנם, מאוד את כתיבתה של אלזה: „היא סופרת יוצאת מן הכלל, אחד היוצרים החשובים ביותר, לא רק באיטליה כי אם באירופה כולה. יש לה יכולת נדירה למזג אווירה פנטסטית, מאגית, אי־רציונלית, עם חדירה פסיכולוגית

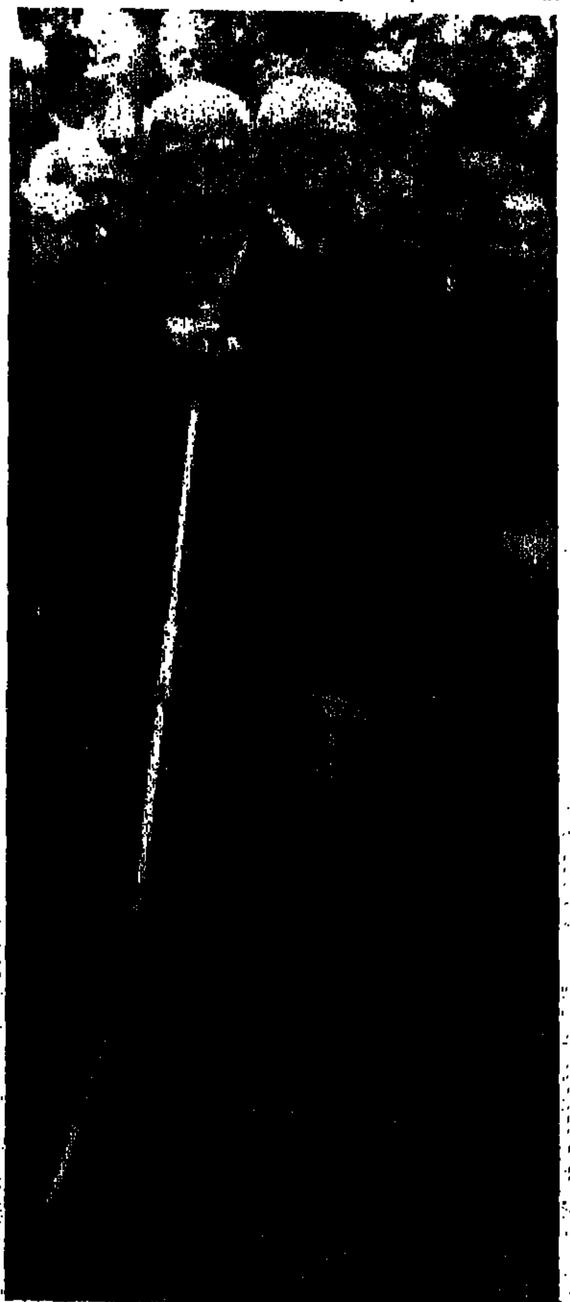

אלברטו מוראביה סופד לידידו הצייר רנטו גטוזו ברומא

עמוקה". ובעורכו השוואה בין ספריו לספריה, אמר מוראביה: „אינני נוטה כלל למאגיות... הרומנים שלי הם בעצם דרמות שהתחפשו לרומנים. ארבעה־חמישה גיבורים, אחדות־הזמן, שלד תיאטרלי. כל שאר יסודות־העולם, החברותיים, הפוליטיים, קיימים, אך הם מוסתרים ברקע. ואילו אלזה — כתיבתה רבת־פנים. מיקפת עולם ומלואו. הרומנים שלה ארוכים משום שהם מחזיקים בתוכם חטיבות של היסטוריה. היא בוחלת במציאות הקרובה, זו של המשרדים, העסקים, הכסף, כפי שחתול נפחד מפני המים.

אלזה מורנטה, ילידת 1918 (לפי גירסה אחרת — 1912) היתה בתו של פקיד זוטר ושל מנהלת בית־ספר. בנעוריה הירבתה לקרוא ממיטב הספרות האירופית: פרוסט, ג'ויס, רמבו, תומס מאן, לוקאץ'. הצטיינה בלימודיה. הסופרים הצעירים באיטליה מעריכים את ספריה יותר מאשר את ספרי מוראביה. הם מוצאים עניין מיוחד בשפה הניאו־איטלקית שעיצבה, בזיקתה לסימבוליזם האירופי, הספרותי והאמנותי. ספרה „לא סטוריה" נחשב לרומן גדול הכתוב מתוך נקודת־ראות שמאלנית. הצלחתו היתה כבירה ככר בשנת הופעתו: במשך כמה חודשים נמכרו 800.000 עותקים.

הטרגדיה של חייה היתה, שלא יכלה להשלים עם העובדה ששוב אין היא „חתיכה" צעירה ונאה, בעלת עיניים כחולות־סגולות, אלא זקנה חסרת־אונים. מוראביה לא התגרש ממנה מעולם, למרות שנפרד ממנה בשנות השישים. יש אומרים כי עזר לה והתעניין בגורלה, ויש טוענים כי זנח אותה. ב־1982 ניסתה אלזה לשלוח יד בנפשה, לאחר מכן עברה ניתוח בראשה ונשארה כמעט צמח. היא נפטרה זמן לא רב לאחר מכן.

שלושה ספרים חשובים השאירה אחריה: „האי של ארטורו" (1957), „לא סטוריה" (1974), „אראקולי" (1983). כתיבתה הצטיינה בהקפדה מרבית על הסגנון, על שלמות הביטוי. היא עברה קשה על כל ספר מספריה. בשעה שמוראביה היה קל כתיבה והיה מוציא מתחת ידו רומן חדש כמעט כל שנה (ועוד הרבה ספרים ומאמרים), היתה אלזה שוקדת על כתיבת כל ספר מספריה כשבע־שמונה שנים. כתיבתה אינה נסיונית: היא קרובה יותר לסגנון הקלאסי, היא משובחת ברמתה ויחד עם זאת עממית, שווה לכל נפש.

אשתו השנייה של מוראביה היתה דציה מאראיני, הצעירה ממנו בהרבה. הוא החל את חייו המשותפים אתה בשנות השישים, וחיים אלה נמשכו כעשרים שנה. אשתו השלישית, אותה נשא כדת וכדין לפני שנה, כרמן ליארה, היא בת למשפחה מעורבת ספרדית־איטלקית, והיא צעירה ממנו כארבעים ושבע שנים. בקשר לנישואיו אלה אמר מוראביה: „אני שונא את העבר, אני שונא כל מה שאיננו הווה או עתיד...". למרות גילו ומצב בריאותו הרעוע, בעיקר לאחר תאונת־הדרכים לפני שנתיים, כאשר נפצע באגן הירכיים והיה מרותק למיטה במשך כמה חודשים, מוראביה הוא אופטימי. הוא מאמין כי עדיין החיים לפניו...

זואולוג התורם להצלת המין האנושי

היו מבקרים שאמרו כי הוא רואה הכל מבעד לשפופרת המין, כי הוא עושה סקסואליזאציה של כל היבטי החיים, הכלכלה, הפוליטיקה, האמנות. ואמנם, יש בזה מן האמת. בגורמים החומריים של החיים לא התעניין מעולם. אין הוא דומה לסופרים איטלקיים אחרים, כמו איגנאציו סילונה למשל, שנתנו דעתם על הפער בין המעמדות, על שאלת העוני, על המיבנה הכלכלי של המדינה. לכל היותר התעורר מוראביה להתעניין בשאלות כלכליות כאשר כתב את „האשה מרומא", שבמסכת חייה ארוגות הזנות עם הממון. ואילו בפוליטיקה הוא הגדיר את עצמו תמיד כאיש השמאל. כיום הוא מייצג את המפלגה הקומוניסטית האיטלקית בפרלמנט האירופי שמקום מושבו בשטרסבורג. בעבר היה אנטי סטאליניסט חריף. ראה בסטאלין את מהרס הסוציאליזם בעולם. תמיד היה אנטי־פאשיסט, אך דבר זה לא מנע ממנו את היכולת להשמיע דברי ביקורת על הנעשה בברית־המועצות. בעיקר כאשר אנשי רוח נרדפו שם וחירותם הוגבלה. אבל איטליה היא ארץ היפר־אינדיבידואליסטית וגם המפלגה הקומוניסטית שלה היא פחות דוגמאטית ופחות כפותה בהחלטותיה מכל מפלגה קומוניסטית אחרת באירופה. כאשר פנתה אליו והציעה לו להיות נציגה בפרלמנט האירופאי — הסכים, ואין הוא מצטער על כך. במסגרת הפרלמנט הוא התרכז בעיקר במאבק נגד החימוש הגרעיני. „אינני פאציפיסט", אמר, „אני זואולוג. אני רוצה לתרום להצלת המין האנושי. אני פעיל למען קידום התכנית האנטי־גרעינית, כי אני ער לכך שקיימת סכנת הכחדה לכל האנושות. 20% מן הפוטנציאל הגרעיני המצוי כיום בידי המעצמות דיו כדי להביא חורבן על העולם כולו. המעמדות שבידיהם ההנהגה אינם יודעים מה לעשות. הדרך היחידה למניעת המלחמה היא לעורר את הכרתם של ההמונים. אותם ההמונים שכיום הם שרויים בבורות ובהשלמה פאטאליסטית עם גורלם..."

ב־1968, בימי התעוררות הצעירים ומרד הסטודנטים, היה מוראביה בצדם, עקרונית, אך לא מעשית. כי הוא הסתייג מכל אלימות, התנגד לטרוריזם לכל צורותיו.

אלברטו מוראביה נולד כאלברטו פינקרלה, בן למשפחה יהודית מפירנצה. קראתי ספרים רבים משלו, קראתי מאמריו ומסותיו, כמה מן הראיונות שנתן לעתונים שונים, ולא מצאתי בהם כל איזכור לעניין יהדותו, כל התייחסות לגורל יהודי אירופה, לשואה, למדינת ישראל, לסכסוך היהודי־ערבי. סופרים איטלקים אחרים ממוצא יהודי (קארלו לוי, פרימו לוי, נטליה גינצבורג, ג'ורג'יו באסאני) לא נהגו להתעלם עד כדי כך ממוצאם, והביעו את יחסם למדינת היהודים. אשתקד פגשתי את מוראביה בקונגרס פא"ן בהמבורג, לשם הוזמן כאורח־כבוד. אלכסנדר בלוך, המזכיר הכללי של פא"ן, הציגני לפניו. לאחר שהחלפנו כמה דברי נימוסין, שאלתי אותו אם יאות להעניק לי ראיון. שאל: בשביל איזה עתון? כשאמרתי לו כי אני עובד ב„על המשמר", לא הגיב כלל, אם כי הבעת פניו העידה בו כי הוא יודע בדיוק איזה עתון זה ובטאונה של איזו מפלגה הוא. הוא קבע לי פעמיים פגישות ולא הופיע. כנראה חשש שמא אשאל אותו שאלות שאינן נוחות לו, בעניין מוצאו היהודי ויחסו אלינו... ■

אנטוני בורוביאק – יהודי כפרי מסביבת קונסקי

פולין ... צדור
אל עולם שחרב

במוזיאון לעתיקות תל־אביב־יפו נפתחה תערוכת תצלומים מאוספיו של מורי פורבס. צלמים פולנים ויהודים הנציחו במצלמותיהם חיי יהדות זו בין שתי מלחמות עולם ולאחר השואה

מאת נתן גרוס

שמותיהם של הצלמים היהודיים, שנרשמו בתולדות הצילום העולמי באותיות זהב, היו קשורים בטרגדיה של העם היהודי. הגדול ביניהם, שזכה לשם עולמי, הוא ללא ספק רומן וישניאק. הוא נולד בשנת 1897 בפטרסבורג (לנינגרד), למד באוניברסיטאות של מוסקווה וברלין והשיג תואר־דוקטור במדיצינה, זואולוגיה ובאמנות של המזרח הרחוק.

כמין חיזיון נבואי, כאילו ניבא את השמדת העם היהודי, התמסר רומן וישניאק כבר משנת 1933 למטרה אחת ויחידה: להנצחה פוטוגרפית של החיים, הפולקלור והתרבות של יהודי מזרח אירופה, ובייחוד של יהדות פולין. לשם כך ניסה לגייס את אבי הצילום הז'ורנליסטי, אריך סלומון מברלין, אך זה העדיף להקדיש את מרצו לפורטרטים של אישים היסטוריים בני תקופתו. סופו היה באושוויץ.

וישניאק נשאר בודד בזירה: הוא נסע מעיר לעיר, מעיירה לעיירה, צילם חייטים, סנדלרים, נגרים, שרכנים, רחובות יהודיים, ילדים ונשים, גברים בעלי זקן מגודלים לבושים בקפוטות, „חדרים", סופרי סת"ם ועוד ועוד. לא היתה זו משימה קלה: הפולנים ראו בו „מרגל", הוא נאסר תשע פעמים על־ידי המשטרה, מצלמתו הוחרמה והנגטיבים שלו הושמדו. גם החוגים החרדיים התנגדו לצילום חייהם ווישניאק פיתח שיטות משלו לצילום בסתר, „קנדיד קאמרה", כשמצלמתו חבויה בתוך המעיל או בתיק, ואינה נראית על־ידי המצולם. הוא אסף חומר עצום ורב, אך בתהפוכות הצליח להציל רק אלפיים מתוך 10,000 הנגטיבים. הוא הוציא לאור כמה אלבומים שערכם ההיסטורי והצילומים לא יסולא בפז. החשוב ביניהם הוא Vanished World (עולם נעלם).

בפולין היו כמובן, צלמים מקצועיים רבים מאוד, שכמה מהם היו אמנים גדולים במקצועם, ואשר התמחו בייחוד באמנות הפורטרט. לכל עיר היה צלם בעל שם — דוריס או יאן דייק (לודוויק יאסני) בוורשה, רוזנר בקראקוב, קאראסק בבנדין, גרינגראס בקיילצה הומול בגרודנה — אך אלה הסתגרו לרוב באולפן. אך מעטים יצאו אל הרחוב היהודי. החשובים בין צלמי־אספני־הפולקלור היהודי היו אלתר קאציזנה ומנחם קיפנים.

הרובע היהודי בוורשה והפוגרומים במינסק

אלתר קאציזנה, דמות רבגונית ותוססת בעולם התרבות, הספרות והאמנות היהודית שבין שתי מלחמות העולם, יליד וילנה (1895), משורר, סופר, מבקר קולנוע ותיאטרון שלא נפרד מהמצלמה שלו. הוא צילם את רחובות וורשה ואת העיירות בסביבה, מקומות שבלעדיו היו שמותיהם נעלמים מזיכרוננו. הם השתמרו בארכיוני העתון היידי „פורווערטס" בניו־יורק לשם נהג לשלחם. רבים מצילומיו פורסמו באלבום „די פארשוואונדענע וועלט" (The Vanished World) שיצא לאור אחרי המלחמה בניו־יורק (1947). (את השם הזה אימץ אחרי כ־40 שנה גם רומן וישניאק — כפי שצויין לעיל). אלתר קאציזנה נרצח על ידי בריונים אוקראיניים בשנת 1941 בעת שניסה להימלט מציפורני היטלר ולחצות את הגבול הרומני.

צלם נלהב דומה, באיסוף הפולקלור היהודי, היה מנחם קיפנים. הוא נולד בעיירה קטנה בווהלין והחל את חייו כעוזרם של חזנים מפורסמים, עד שהתגלגל לוורשה, למקהלת האופרה. תוך זמן קצר היה לדמות הפופולרית ביותר בחיי התרבות של יהודי וורשה ולאספן בלתי נלאה של הזמר היהודי העממי. בו בזמן עסק בעבודה עיתונאית, ונמנה עם מייסדי התזמורת הסימפונית היהודית של וורשה, המוציא לאור ספרי מוסיקה וכו'. הוא צילם צילומים ממדרגה ראשונה של חיי ה„שטטל". המצלמה נלווית תמיד במסעותיו האין־סופיים בחיפוש המנגינה העממית והפולקלור. הוא מת בגיטו וארשה בשנת 1942 ואוצרותיו הפולקלוריסטיים ירדו לטימיון בשואה. חלק קטן מצילומיו נשתמר ב„ייווא" וב„פורווערטס".

צלם אחר, שחלק מצילומיו ניצל והפך לדוקומנט היסטורי בעל ערך לאי־שיעור, היה מנדל גרוסמן. הוא נולד בשנת 1913 בלודז' למשפחת חסידים. גרוסמן, צייר, פסל, חובב תיאטרון וספרות, הפך לצלם נלהב שראה במדיום הזה אמנות צרופה. תוך טיפוח מוטיבים אסתטיים עבר לצילום האדם והרחוב, ובשנת 1939 קיבל הזמנה מט,או.ז. (החברה היהודית להגנת הבריאות) להפיק אלבום צילומים המוקדש לילד היהודי. מלחמת העולם השניה שינתה הכל, מתחילת החיים בגיטו הלודזאי בשנת 1940 ועד חיסולו בשנת 1944, לא הספיק לצלם תוך סכנת נפשות. לפני יציאתו לדרכו האחרונה באושביץ הטמין בארון חלונו קופסה ובה 10.000 נגטיבים. את הנגטיבים שניצלו שלחו ידידיו, שמצאו אותם, לארץ ישראל לקיבוץ ניצנה — אך כאשר נכבש ונחרב הקיבוץ על־ידי המצרים, הושמד גם האוצר הזה...

חלק מצילומיו של גרוסמן, אשר השתמרו בארכיון גיטו לודז', ראו אור באלבום „צלם הולך בגיטו" בהוצאת בית לוחמי הגיטאות. הם הפכו לצילומי־מופת של חיי הגיטו והגירושים והתפרסמו בכל אלבומי ופירסומי השואה בעולם.

מעל צילומים רבים שפורסמו בעתונות של שנות השלושים בפולין טבוע השם „פורפֶּט־פילם" או „פורפּרט־צבים", שני צלמים, לאו פורברט ותנ ... ק בוים, שבין היתר היו שותפים בהפקת סרטים יהודיים, ניהלו סוכנות לצילום עתונות, שעקבה אחרי אירועים אקטואליים. מכיוון שהסוכנות שירתה גם את העתונים היהודיים, הרבתה, בין השאר, בצילומים מהרובע היהודי של וורשה וביניהם צילומי הפוגרומים (ותוצאותיהם) במינסק, מזובייצקי או פשיטיק. צלמיה של הסוכנות גם נהגו לצלם חגים יהודיים. למרבה הצער הושמד ארכיון הסוכנות כבר בשנת 1939 עם הפצצת וורשה על־ידי הגרמנים והצילומים השתמרו רק בהדפסות של העתונים.

רחוב היהודים וההכשרה החלוצית

עם בחירי הצלמים היהודים נמנה. גם משה רביב — וורוביצ'יק. הוא נולד בשנת 1905 בעיירה לברובה ליד וילנה, למש שם בגימנסיה עברית, ובאוניברסיטה על־שם סטפן באטורי, בפקולטה לאמנויות. בשנת 1927 המשיך את לימודיו בבית הספר המהולל לעיצוב „באוהאוס" בדסאו שבגרמניה ואחר־כך למד בפאריס באקדמיה לאמנות ובבית־הספר לצילום ולקולנוע. בשנת 1931 יצא לאור ספר הצילומים והפוטומונטאז'ים שלו „רחוב היהודים בווילנה" (Ein gheho in Osten Wilno) בהוצאה הידועה Ovell Fissli Zurich). האלבום יצא לאור בשלוש גירסאות — ביידיש־גרמנית; ביידיש־אנגלית (The Guetto in Vilno) ובעברית־אנגלית. ב־1932 יצא לאור בפריס אלבום צילומים ופוטומונטאז'ים שלו, „פריס" — PARIS — 80 photographes des MOI-VER) עם הקדמה של הצייר הגדול פרננד לֶגֶ'ר. ספרו של רביב היה אחד הספרים האוונגרדים הראשונים בשטח הפוטוגרפיה.

בשנת 1934 עלה רביב לארץ. כאן הקדיש את רוב מרצו לאמנות הציור. עוד בפריס השתתף כצייר במספר בטאונים אמנותיים ובישראל עשה בין השאר כעורך גרפי בשבועון „דבר השבוע". עם זאת לא זנח את הצילום. בשנת 1937 נשלח רביב לפולין על־ידי הסוכנות היהודית כדי לבצע שם סידרת צילומים על ההכשרה החלוצית בכל רחבי פולין, כולל הכשרה ימית בגדיניה. הסידרה פורסמה בחלקה בהוצאת „החלוץ" בוורשה וכן בעתונים מאוירים רבים בארץ. באותה הזדמנות צילם רביב בפולין חומר תעודי מחיי היהודים בעיירות. מתוך חומר זה הוציא לאור בשנת 1947, תיק צילומים קטן בשם „פולין". חוברת אחרת שלו, על צפת — עיר שבה הוא מתגורר — יצאה לאור עם הקדמה של נשיא המדינה זלמן שזר. צילומיו מחיי יהודי פולין נמצאים בפירסומים רבים, לרבות ב„ספר וילנה", באלבום „יהודי פולין" שיצא בישראל, ב־'Image before my Eyes' — ועוד.

בשנת 1967 הועתקו צילומיו מספר „וילנה" לספרו של אברהם קריבו: 'Lithuania - land of my Birth' (הוצאת הרצל־פרס) ובשנת 1984 יצא ספר צילומיו על וילנה בהוצאה מחודשת ב־Edition Hendvich, Frohlich et Kaafmonn, Berlin.

צלם ישראלי אחר שעלה לארץ לפני המלחמה — אפרים אררה — הביא עמו 3,000 נגטיבים מקראקוב וערי גליציה המערבית. הוא איכסן אותם בעליית הגג בביתו ברחוב ברנר בתל־אביב — שם נשטפו בגשמי זעם ובשטפונות. רק צילומים בודדים, שניצלו במקרה, יכולים להעיד על האוצר שאבד.

עוד צלם מקצועי שעלה מפולין לפני מלחמת העולם השניה והביא עמו נגטיבים מחיי יהודים בפולין היה נפתלי אבנרי־

תדאוש קוקובסקי — ליד שער הברזל, וארשה 1933

בפולין היה שמו נפתלי (טולק) רובינשטיין. הוא נולד בפינסק בשנת 1910, חונך בוורשה, למד צילום וגרפיקה ב„באוהאוס" המפורסם בדסאו, אחר־כך פתח בוורשה „אטליה לצילום שימושי", הראשון מסוגו בפולין, ושירת משרדים ממשלתיים, חברות פרטיות, הוצאות ספרים מעצבים אמנותיים למיניהם (ובין היתר את זוג האמנים הידועים לויט והים). בשנת 1936 נשלח לארץ לסיקור פוטוגרפי של ה„מכביה" ובשנה שלאחריה עלה ארצה כדי להשתקע בה. כאן עסק בגרפיקה ובצילום קולנועי (בין השאר היה עוזרו של הצלם המפורסם היילמר לרסקי), שירת כבריגדה הפלשתינית ואחר־כך היה מפקד יחידת ההסרטה של צה"ל וממקימי איגוד עובדי ההסרטה בישראל. אחרי מותו בתל־אביב (1977) התגלה ארכיון עצום של צילומיו, שחלק קטן מהם פורסם באלבום „דיוקן וזיקנאות" (1980) בהוצאת צור את צור ת"א. בין הצילומים שבאלבום, סידרה צילומים מהשוק היהודי בוורשה — מוכרים, סבלים, בעלי מלאכה, ילדים, טיפוסים שונים של יהודים וכו'.

אחרי מלחמת העולם השניה התגלו בפולין אוספי צילומים שצולמו על־ידי יהודים ולא־יהודים. כן התגלו צלמים שונים שהתמסרו לצילום שרידי התרבות היהודית. אספנים ומוסדות שונים אספו תצלומים מחיי היהודים, שהוזמנו לצלמים מקצועיים לעבודתם השגרתית, וכן לצלמים חובבים בלתי ידועים. אחד האוספים המפתיעים שנתגלו הוא אוספו של ב.י. דורוס.

„בין סימטאות וחצרות מלוכלכות עד יאוש"

בנדיקט יזי דורוס היה לפני מלחמת העולם השניה צלם צמרת בוורשה, אמן פורטרט של סטודיו וצלם אופנה מעולה. הפורטרטים של המשוררים טובים וסלונימסקי פרי מצלמתו, היו אמנם מוכרים, אך הוא לא היה ידוע מעולם כאמן הרפורטז'ה. לכן הפתעו חובבי הצילום וידידיו כאשר בתערוכה רטרוספקטיבית של צילומיו, שהתקיימה בוורשה בשנת 1960, הציג אוסף צילומים שנקרא „קאזימייז' על הנהר ויסלה". אלה לא היו צילומים סנטימנטליים המראים את נופיה הקסומים והרומנטיים של העיירה העתיקה. בחודשי קיץ 1931־1932 חיפשה מצלמתו של דורוס את האמת המסתתרת בין „סמטאות וחצרות המלוכלכות עד ייאוש, ליד דוכנים וחנויות „יהודיות". דורוס היה „מצותת במצלמתו" לשיחות, מציץ בחשאי אל תוך חייה הרדומים והעניים של העיירה ומעצב בעדינות את פניה „שלא היו מיועדות למכירה או לראווה" — כדבריו של רומואלד קלוסייביץ' במבוא לתיק של 18 פוטוגרמות של „קאזימייז' על הנהר ויסלה — 1931" שיצא לאור בוורשה בשנת 1979 — מבחר מהאוסף המקורי.

אוסף וצלם אחר הוא סטפן קיילשניה מלובלין, אשר צילם בשנות השלושים המאוחרות ברובע היהודי בעירו. הרחובות נובה וקולקסה של לובלין הם נוף שהיה ולא יחזור עוד, נוף של רחובות יהודיים על חנויותיהם הצפופות והמגוונות — חנויות המפתות את הקונים בשלטיהן המפרטים את הסחורות במולים ובציורים, כאלה המוכנים גם לקונים הבאים מן הכפר ואינם יודעים קרוא וכתוב. המעיין בצילומים אלה ימצא בהם הרבה פריטים מעניינים כמו מודעה על אסיפת האחד במאי, ביידיש ובפולנית, או מודעה בחלון ראווה של מסעדה על טיול לארץ ישראל אותו מארגנת חברת „אורביס". לאוסף זה יש ערך מיוחד, שכן הצלם צילם רחוב שלם, כמעט בית אחרי בית. אכן, אין זה צילום מקרי חטוף.

מאוספים שמלפני המלחמה יש לרשום את צילומיו של טדיאוש בוקובסקי משוק „זְלַנָה בראמה" (שער הברזל) בוורשה, את צילומיו של אנטוני בורובייץ' (פורטרטים של יהודים), של אנטול, אנטוני ונצלאבסקי — ואולי עוד כמה שמות של צלמים אשר צילמו בהזדמנויות שונות משהו מחיי היהודים.

יש להניח כי היו בפולין שבין שתי מלחמות העולם עוד מאות צלמים שצילמו את חיי היהודים והרחוב היהודי, את התיאטרון היהודי, את חיי התרבות ואת הנוער היהודי החלוצי או הבונדאי. באוספי „ייווא" בניו־יורק נמצאים כ־13 אלף תצלומים, ועוד כמה אלפים נמצאים בישראל באוספי יד־ושם, בבית לוחמי הגיטאות, בגנזך „קידוש השם" בבני־ברק, בארכיוני ההוצאות לאור (ביחוד האנציקלופדיות, כמו „כתר" בירושלים) במוזיאון לאתנוגרפיה ובמוזיאונים אחרים. אלפי צילומים נמצאים בארכיון המכון היהודי ההיסטורי בוורשה וכן במוסדות יהודיים מסוג זה בפריס, בלונדון ובכל רחבי העולם. יש אספנים בארץ (ובוודאי גם בחו"ל) המתמסרים לנושאים מיוחדים, כמו שמואל גור מירושלים שאסף יותר מעשרת אלפים צילומים של אדמו"רים, „צדיקים", חסידים ורבנים למיניהם, או עקיבא צימרמן מתל־אביב המתמחה באיסוף צילומי חזנים, מקהלות ונושאים הנוגעים למוסיקה דתית. יש צלמים־אמנים כמו טים גידל או מיכה בר־עם האוספים צילומים איכותיים. אחרי הופעת האלבום „די פארשוואונדענע וועלט" של „פורווערטס" יצאו לאור כתריסר אלבומים אחרים, המתמסרים לנושא היהדות שנכחדה, ובייחוד זו של פולין, כמו „אלף שנות יהודי פולין" של מיכאל בורביץ' שיצא בפריס: "The old country" — בלונדון, „יידישע פאמיליין־אלבום" — בוינה: האלבום של ייווא "Image before my eyes" או האלבום „יהודי פולין" שראה אור בישראל בהוצאת הפדרציה העולמית של יהודי פולין.

כל אלה (ואחרים) משתמשים בצילומיהם של הצלמים „הקלאסיים" שציינו לעיל — וישניאק, קאציזנה, קיפנים או רביב — אך הם ניזונו גם מהעתונות היהודית לפני המלחמה, מספרים על נושאים יהודיים וממקורות אחרים.

קטלוג מרגש של המצבה היהודית

בין אמני הצילום המפורסמים היום בפולין, והנוגעים איכשהו בנושא היהודי, נמצא את טומאש הרמאנוביץ' או אדוארד הארטוויג — צלמי נוף עירוני, ואת אדם בויאק עם צילומיו מן האושוויניצ'ים, אך בולט מכולם הוא טומאש טומאשבסקי הנכנס עם מצלמתו לבית־כנסת של נוז'יק כדי להנציח משהו מחיי הדת והמסורת של שארית יהודי וורשה. עם זאת, בתולדות אמנות הצילום יירשם טומאשבסקי בזכות הסידרה הנהדרת בטראגיות שלה, „שאריות היהודים האחרונים של פולין" ("Remnants: The last Jews of Poland"), המלווה את הרפורטז'ה של מאלגוז'אטה נייואביטובסקה — אשתו. הצילומים, יצירה אמנותית ממדרגה ראשונה, נעשו במקומות רבים בפולין — בוורשה, בקראקוב, בגולורבה, בלובלין ובמקומות אחרים, שם גרים עדיין יהודים בודדים, יחידים ונשכחים. הסידרה נושאת אופי פסימי ומדכא מאוד, כמו מראה זיקנה חסרת־תקווה והמשך — יהודיה זקנה בודדה, העושה פסח לעצמה; גדול הציירים הפולניים יונס שטרן בזקנתו ובבדידותו; יהודי נכה־מלחמה סוחר בכפרים, נהג מונית ותיק־מלחמת־העולם־השניה עם מלוא החזה אותות הצטיינות, שהוא נושא אותם בגאווה, או הלוויה בבית קברות יהודי שכל המשתתפים בה הם הקברנים הגויים. הסידרה פורסמה בחלקה ב„ניישונל ג'יאוגראפיק", בספטמבר 1986, ויצאה לאור בספר בהוצאת „סריינדלי פרס" ניו־יורק.

עבודה נהדרת בעלת ערך אמנותי רב וערך דוקומנטרי ממדרגה ראשונה עשתה מוניקה קראייבסקה מוורשה, שהתמסרה לשימור שרידי התרבות היהודית בפולין. אלבום צילומיה „עת אבנים", שיצא לאור בפולין בכמה שפות, מתאר את בתי הקברות היהודיים בחורבנם. הצילום הרגיש של המצבות הישנות והשבורות מאפשר — נוסף על השתתפותנו בדרמה של הקפורתם והזנחתם — הצצה לסורותיהם של אמני־האבן העממיים והפסלים המקצועיים מעצבי המצבות, על עושר הקישוטים המסורתיים, החוזרים באינטרפרטציות אינדיווידואליות מעניינות, על הצורות השונות של דמות המצבה ועל האותיות החקוקות באבן. האלבום של קרייבסקה הוא קטלוג מרגש של המצבה היהודית בפולין.

רקוויים מיוחד במינו לקראקוב היהודית אפשר לראות באלבום הצילומים של פרנציישק רוֹנביקה, „קאזימייז' הקראקובי" (1982): נראים שם בתים יהודיים, בתי כנסת עתיקים ובתי קברות. ורק יהודים כבר אינם. ■

סטפן קיילשניה — רחוב ברובע היהודי בלובלין 1931

מאת גבי בשן

עם התקרב עונת הבחירות מתחילים לצוץ — בחצבים החשים את הגשם הקרב ובא — מומחי הבחירות למיניהם. יועצי תדמיות, אנשי פרסום, אנשי ארגון. אך כאשר אומרים „קבלן בחירות" — השם הראשון העולה על הדעת הוא יעקב חלפון.

חלפון, בביתו המרווח שבעומר, מחלים מניתוח מעקפים, מוקף, בתצלומיו עם גדולי היישוב. שביניהן בולטים תצלומי דוד בן־גוריון. ותיקי באר שבע ושועיה עולים אליו לרגל, לביקור חולים, והטלפון אינו פוסק מצלצוליהם של השואלים לשלומו. הוא נינוח, עליז ושופע חום, ומראה בגאווה לכל מבקר את הריצ'רץ' שנתפר בחזהו.

האיש, שועל ותיק וממולח, מנוסה בעסקי בחירות, אולי המנוסה שבכולם. נמצא בעסקים אלה מאז עלייתו ארצה. הוא היה הממציא, היוזם והמוציא לפועל של „אסיפות הבחירות", מונח שהביא להתפתחות של מה שמוגדר היום „קהל ככרות". יש להניח שלא לתוצאה זו התכוון כשהביא לראשונה את ההצעה להוציא את בן־גוריון אל ההמונים.

חלפון מביט היום על הזירה הפוליטית מעט מהצד, קצת פחות מעורב מבעבר. הוא ציני מאוד, ואינו מאמין באידיאולוגיה. שופע סיפורים על ראשי היישוב, רובם לא לפרסום. עדיין מרגיש עצמו מקורב לאותה חבורה ותיקה שמשכה בחוטים בשלושים שנותיה הראשונות של המדינה.

שנים ארוכות פעל לצד בן־גוריון. מאז פרישתו אינו רואה עצמו חייב לאיש. ילך עם מי שמשלם יותר. לא, מהזמין בדרך כלל לא פונים אליו. הוא עוסק בהכנת סקרים, עוזר בביצועם, הגדרת השאלון ואוכלוסית היעד — ובגביית הכסף. מסתבר שגם בעניין מוסר התשלומים, כבעניינים רבים אחרים, אין המפלגות מהוות דוגמא שמומלץ ללמוד ממנה, וחלק ניכר מזמנו מוקדש לגביית כספים.

אנשים מסוגו של חלפון הם ההוכחה החיה שמפא"י, במהותה האמיתית, לא היתה אלא גוף התאב לכוח ולשלטון לשמו. חלפון, כעסקן בחירות אופייני, מהווה ראיה לשקר הגדול שבניסיון להגדיר את מפא"י שלאחר הקמת המדינה כסוג של סוציאליזם, בעוד שלאמיתו של דבר לא היתה אלא מפלגה בה שלטו הפרגמטיזם והבוסיזם מהסוג הגס והבוטה ביותר. ייתכן שזה הדבר מה שהמדינה, באותו שלב של התפתחות, היתה זקוקה לו יותר מכל — אך במבט לאחור כדאי לראות את התמונה האמיתית, כאשר עושי ההיסטוריה עוד נמצאים אתנו ומאפשרים בחינה מדוקדקת יותר של העבר הקרוב. כל זה רחוק מרחק רב מהרעיונות שהנחו את ראשי העלייה השנייה אשר הנהיגו את מפא"י ומהפרוזות המצוחצחות אודות „מעמד הפועלים". השיטה של „קונסטרוקטיביזם", שפיתחו מנהיגי המפלגה, הפכה — בידיהם של אנשי ביצוע מעולים, אך חפים מכל אידיאולוגיה — למערכת מושחתת של טובות הנאה ומניפולציות באנשים.

אפילו המנהיגים המעטים שהיו בעלי שיעור קומה ואידיאליסטים חשבו באמת ובתמים שהאידיאלים חשובים יותר מהדרך המובילה להגשמתם, והעדיפו להעלים עין מהמערכת שהתפתחה סביבם, אשר טוהר המידות לא תמיד היה המוטיב המרכזי שהנחה את פעולותיה. יהיה זה גם מופרך לראות בקבלני בחירות אלה את נושאי דגל הסוציאליזם, ורעיונותיו של א.ד. גורדון לא עמדו בכל עת לנגד עיניהם. ההמונים שזרמו באותה עת לארץ הבינו מונחים פשוטים ובסיסיים בהרבה: מקום עבודה עם משכורת קבועה — במקום עבודות יזומות. בית — במקום מעברה. כל אלה היו משכנעים טובים בהרבה להצבעה עבור מפא"י מאשר כתבי בורוכוב.

דוד לוי חבר מפא"י

שיטת קבלני הקולות של שנות החמישים היתה פשוטה למדי. איתור האיש החזק בתוך העדה, מינויו לתפקיד מרכזי — ובדרך כלל זה הספיק. האחרים ראו שהמקורבים אליו מתקדמים בחיים — בית, מקום עבודה מסודר וכו' — ובאופן הטבעי ביותר היו מצטרפים למפלגה.

„זה היה עניין של מזל" — אומר חלפון. „באו שני מרוקאים, או שני תימנים — והמפלגה היתה צריכה לבחור ביניהם, ללא רקורד אישי מוקדם. הצלחת — הצלחת. לאחר הבחירות ניצח אחד, ואם היו לך החושים הנכונים הרי שגרפת את כל הקופה. למען האמת, לא תמיד הצלחנו. לדוגמא, אם סנטה יוספטל לא היתה פוסלת את דוד לוי מלהיות מזכיר מועצת פועלי בית שאן — הוא היה היום במפלגה. אותו דבר עם מאיר שטרית ביבנה."

לדעת חלפון, המוטיב השליט בכל מערכת בחירות, ובייחוד באוכלוסיית מהגרים, הוא השחיתות. „כל הזמן אנחנו לפני או אחרי בחירות, וכל מה שהבטיחו בבחירות לכנסת הראשונה ממשיכים להבטיח בבחירות לכנסת השתים־עשרה. הרי בלאו הכי אף אחד אינו מתכוון לקיים את ההבטחות."

תנאים כאלה היו אידיאליים להתפתחותם של קבלני קולות, מסוגם של יעקב חלפון, אליהו סעדון ודומים להם במקומות קטנים יותר. אנשים אלה פיתחו חוש מיוחד לאיתורם של מנהיגי המעברות והמלכת המלכים המתאימים. הבולט והמתוחכם שבכולם היה שרגא נצר, מנהיג ה„גוש" התל־אביבי, אדם שתפקידו הרשמי היה „עובד במחלקת הניקיון של עיריית תל־אביב." „שרגא נצר היה הגדול שבכולם" — אומר חלפון. „מימיו לא נשאר חייב פרוטה לאיש, מעולם לא נזקק לאיש — ובזה היה סוד כוחו."

חלפון אינו בורר במילים כשהוא נשאל על המערכת הפוליטית כיום. לדעתו שיטת ועדות המינויים היתה השיטה היעילה ביותר. „בוועדה ישבו אנשי מפלגה שרצו שהמפלגה תנצח" הוא מסביר. „הם מינו אנשים שציפו מהם שישיגו את קולותיו של ציבור מסוים. אלה הבינו היטב את תפקידם — ופעלו בהתאם. בשיטה הדמוקרטית המקובלת היום במרכזי המפלגות מגיעים לרשימות כל מיני מניפולטורים — וכך גם נראית הכנסת. ד"ש הרי המציאה את הדמוקרטיה במפלגות, אך המפלגות האחרות לא הבינו את הכתובת על הקיר. המנהיגות שהובילה את המפלגות איננה. חלפו הימים שבן־גוריון אישית הביא חמישה־עשר ועשרים מנדטים. עכשיו כל חבר כנסת צריך לסחוב את עצמו, ובגלל זה התוצאות כאלה טפשיות, וזו רמת חברי הכנסת. כל שמוק שמצליח להביא מספר חברי מרכז — מגיע לרשימה."

חלפון אינו מבין מדוע מפ"ם אינה עושה את הדבר המתבקש, לדעתו, יותר מכל – פנייה אל המאגר האדיר של בוגרי „השומר הצעיר": „שילכו אל הרשימות הישנות של הבוגרים ויתחילו לכתוב מכתבים לאנשים. אנשים אוהבים שמתייחסים אליהם ואוהבים שמזכירים להם את נעוריהם. צריך להסביר להם שללא התגייסות משמעותית של רבים מהם בחזרה אל המקור ממנו ינקו – הרי שזו עלולה להיות הכנסת הראשונה ללא ייצוג של מפ"ם."

את ההצעה לשינוי שיטת הבחירות מגדיר חלפון כשיגעון. „זה היה גרוע בהרבה. הרי המפלגה תהיה זו אשר תשלח את נציגיה לאזור, לא הציבור. הציבור רק יצביע עבור המפלגה ומחויבות הנבחר למפלגה תישאר. אם לא תהיה ביחסים טובים עם האנשים הקובעים במפלגה, לעולם לא ימנו אותך."

לדעתו אין כל הבדל בין רעיון הבחירות האישיות לבין המצב היום, ולנבחרים אין כל השפעה במקומות מגוריהם. ההשפעה האמיתית היא במרכזי המפלגות. דוגמאות אינן חסרות: יגאל הורביץ, שבעת כהונתו כשר אוצר נסלל כביש דו־מסלולי חדש שבאורח פלא הגיע בדיוק עד כפר ורבורג, קיבל בכפרו ארבעה קולות. אהרון נחמיאס, ראש עיריית צפת — קיבל כמאתיים — שלוש־מאות קולות בעירו. אנשי דימונה, ז'אק אמיר ויצחק פרץ — אינם מקבלים קולות בעירם. כשהוא מדבר על ז'אק אמיר עולה חלפון לטונים גבוהים: „ז'אק אמיר לא פועל בשביל כלום. הוא נבחר בנציג דימונה, הנגב, מורים, ראשי ערים — כל מה שאפשר היה להדביק עליו המפלגה הדביקה כדי להוכיח שיש להם נציגות זו או אחרת. אך כל זה שטויות. הוא בפנים מפני שיגאל אלון רצה אותו, וזה מסמר בלי ראש. עכשיו יש מיכסה לאחה"ע, והוא עלול להמשיך בכנסת. זה הכל בלוף. שים לב: מאז הבחירות לכנסת הרביעית מדברים על שינוי שיטת הבחירות, אך לא עשו דבר."

העולם הולך ימינה

לשאלה מה הערכתו לגבי תוצאות הבחירות הקרובות חלפון אינו איש בשורות לשמאל. „העולם הולך ימינה, ואתו גם אנחנו" אומר חלפון. כהנא? אולי יקבל עוד מנדט אחד לכל היותר, וזה המנדט שהוא היה מקבל גם בבחירות הקודמות, אלמלא הופיע רפול בזירה. „אך זאת בהסתייגות אחת — אם בשבוע הבחירות ייזרק בקבוק וייהרגו שני ילדים — אוי ואבוי לנו."

„הסתדרות? שטויות. צריך רק לחכות עד שיסתיימו תהליך הפיתוח של קופת־חולים „מכבי" והאחרות, או הפעלת ביטוח בריאות ממלכתי — ואז בכלל לא תהיה הסתדרות. ההסתדרות מחזיקה מעמד רק מכוח שליטתה בקופת חולים, נקודה."

חלפון, איש עדות המזרח בעצמו, אינו נוטה להצטעצע במילים ולפזר מילים מעורפלות. דיבורו בנושא העדות בוטה וחריף. לדעתו, אנשי עדות המזרח אוהבים כוח: שרון, בגין. „כשהגיעו למצב שהם יכולים לחשוב" — הוא אומר בסרקזם בלתי מוסתר, „לאחר התבססותם בארץ, הם בוחרים בכוח. לא חצי תה חצי קפה. שים לב שזה הציבור היחיד בארץ המצביע מקצה אחד עד לקצה השני של הקשת הפוליטית. כל אחד מצביע במקום שהוא חושב שיש כוח לביצוע. זה יכול להיות כוח צבאי, יכול להיות כוח לעזור לאחרים. הם אוהבים אקשן. מצביעים מצ'ארלי ביטון עד כהנא. נכון שרובם מצביע לימין, אך זאת לא מסיבות של אידיאולוגיה, אלא מכיוון שלימין יש תדמית של כוח. יש סקר מעניין שציבור יוצאי המזרח בליכוד רוצים את אריק. והמצב הזה עוד יילך ויחריף."

רק לשאלה אחת מסרב חלפון להשיב, גם לא לציטוט: עבור מי יפעל בבחירות הבאות. ריח הבחירות משיב אליו את תחושת הכוח והשועל הזקן והמנוסה מעדיף גם הפעם לשמור את הקלפים קרוב ככל האפשר אל לוח לבו.

ריח בחירות משיב ליעקב חלפון את תחושת הכוח, והוא שומר את הקלפים לעצמו

המוטיב השליט בכל מערכת בחירות ובייחוד באוכלוסיית מהגרים היא השחיתות, אומר יעקב הלפרן. אנשי עדות המזרח בוחרים במי שיש לו כוח. רובם מצביעים לימין. למפ"ם מאגר גדול של בוגרי „השומר הצעיר" שאינו מנוצל. הערכת מצב פוליטית

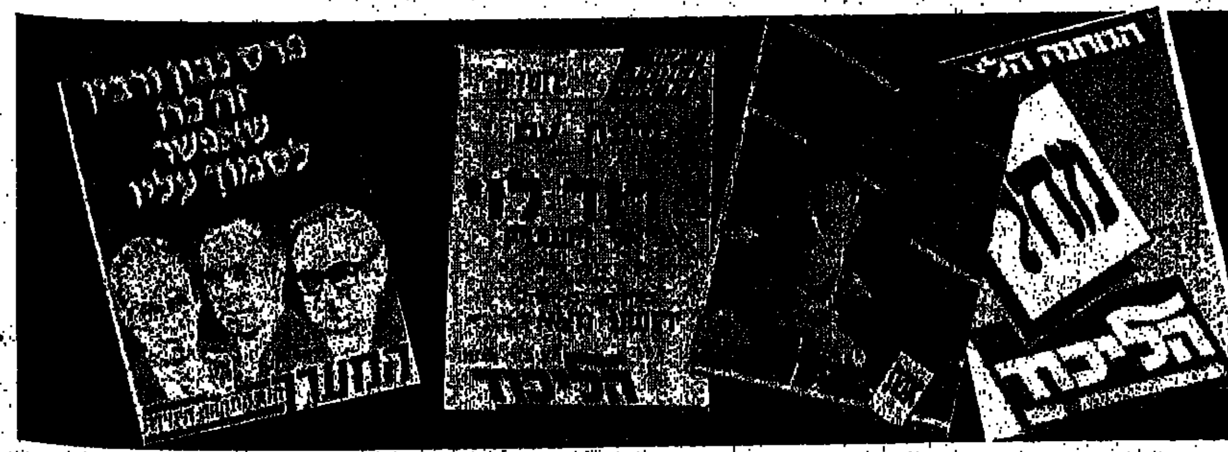

חיה יוסף

שני עולמות תחת גג אחד

יום ב', 30 בנובמבר, השעה 8.30 בערב, המקום: מלון הילטון בתל אביב. אולם הכניסה של המלון מלא בצעירים וצעירות, ופטפוט וקריאות: היי, וטשאו, אהלאן וחיבוקים. קהל שלא רואים יום־יום בהילטון ואפשר היה לחשוב שהגיעה לישראל להקת פופ מארצות הברית.

היו אלה כל הספריות והספרים שהשתתפו ב„יום הספר" אשר התקיים מן הבוקר עד הערב מטעם „הארגון לקירום ענף הספרות בישראל". 550 המשתתפים עברו קשה כל היום, שמעו הרצאות, בין השאר על מחלת האיידס, (סיכונים ואמצעי זהירות במספרה).

בשעה 5 התפזרו כולם וחזרו בערב מסורקים לתפארת, מאופרים ביד מקצועית ומלובשים במיטב אופנת הנוצצים במלמלה, תחרה, ומשי.

גם אני הוזמנתי, וכשהגעתי התפלאתי לפגוש את אבי הפצועים, שמחה הולצברג שמחה לא צחק. „חבל שלא כולנו יכולים ליהנות ממסיבות כאלה כמו זאת של הספרים". אמר, „אני ארגנתי מסיבה אחרת: המסיבה השנתית של נכי צה"ל, וכמעט כל האורחים שלי מלבד פציעותיהם הקשות, הם גם עיוורים. אני מחכה לרמטכ"ל דן שומרון וסגנו. הם יבואו, אלינו ואני מקווה שגם את תשתחררי לכמה רגעים מן הספרים ותבואי לשתות כוסית עם הבחורים הנהדרים שלי".

וכך קרה שבאותו ערב השתתפתי בשתי מסיבות. בשתיהן חגגו צעירי ישראל. המסיבה של הספרים הייתה עליזה מאוד, תצוגת אופנה, מופע, תצוגה של התפתחות האופנה והתספורות בארבעים שנות המדינה, שתייה ואכילה ושמחה רבה. אך בליבי לא הייתה אותה שמחה ואני עוזבתי את האולם המקושט והמפואר וירדתי לקומה התחתונה, לאולם

שמחה הולצברג ונעמי שמר, „על הדבש ועל העוקץ"

קטן, אינטימי, שם ישבו סביב שולחנות ערוכים כמה עשרות בחורים צעירים, שליד כל אחד מהם אשה צעירה, חיילת או הורה. לחלקם לא היו ידיים, כמה ישבו בעגלות נכים ולרובם אבד, חלקית או לגמרי, אור עיניהם. הרמטכ"ל דן שומרון, ניגש לכל שולחן ושוחח בשקט עם הבחורים. היו חיוכים מאופקים ובדיחותיו של שמחה הולצברג הרימו קצת את המורל, אך הצחוק היה מתובל בעצב.

נעמי שמר, ללא ליווי, החלה לשיר את „על הדבש ועל העוקץ". וכל הנוכחים הצטרפו אליה. וכשהגיעו למילים: „על כל אלה, על כל אלה שמור נא לי, אלי הטוב", פרצה רעייתו של צעיר עיוור וחסר זרוע בבכי חרישי. „על מה הם מברכים?"

ואת ישראל שלנו, הכל מכל תחת גג אחד. זה מה שיש.

נמוכי הקומה יכולים להיחנק...

ככה ייעשה לחגורת ביטחון אם רוצים לנשום

הכל יפה וטוב. צריך לחגור חגורת ביטחון. זה כבר יודעים. אבל חגורות הביטחון לא מותאמות לכל נהג כי יש כאלה שרגליהם קצרות משל אחרים. הם מזיזים את כיסא המכונית קדימה, כדי לשלוט במערכת הנהיגה, וסובלים מחגורת הביטחון המתוכננת כך שתתלבש היטב על הנהג כשהוא יושב במרחק מסוים מההגה. ברגע שהם זזים קדימה החגורה עולה אל הצוואר וכל תנועה גורמת לגירוי העור או להרגשת חנק.

מצאתי „פטנט" לעצמי, ואני מציעה לכל קצרי הרגליים לנסות לשפר את החגורה לנוחיותם בלי להוציא כסף.

בצילום רואים מטפחת, או גומי רחב המושחלים ומקיפים את החגורה. סוגרים את הדק החגורה ואז מזיזים את המטפחת לגובה הרצוי, והחגורה מתרחקת מן הצוואר, ומונחת בנוחיות מעל הכתף והחזה.

נרות במלח

כבר בבוקר מכניסים את נרות החנוכה לתוך כוס עם מי מלח. אחרי כמה שעות מוציאים ומניחים לייבוש. כשמדליקים אותם הם לא ינטפו, כי מי המלח מונעים כל טפטוף של השעווה.

● כדי שהשמן לא יתיז וילכלך את הכיריים ואתכם בשעת הטיגון מחממים את המחבת היטב ורק אז מוסיפים את השמן. כדאי גם להוסיף כמה גרגרי מלח למחבת, גם זה מונע התזת שמן. אם בכל זאת אינכם מצליחים למנוע התזת שמן, כסו את המחבת בשעת הטיגון במסננת דקה.

● כדי למנוע את ריחות הטיגון מערבבים כמה כפיות סוכר וכמה כפיות אבקת קינמון, בתוך סיר קטן, ממלאים את הסיר במים ומבשלים על להבה קטנה כל זמן הטיגון.

● בצק שמרים אפשר להכין בקלות: מכניסים את כל החומרים המיועדים לבצק לתוך קערת פלסטיק, מעבדים אותם לבצק רך ומגרים את הקערה במכסה מהודק היטב. מכניסים את הקערה לתוך מיכל עם מים חמים מאוד. הבצק יעלה את המכסה ויפתח את המכסה. הבצק יהיה מוכן לאפייה.

● סופגניות אפשר להקפיא. כדי להגיש אותן טריות לשולחן, מוציאים מן המקפיא ומכניסים כשהן קפואות לתוך תנור חם.

● לביבות נשארות פריכות כשמטגנים אותן מראש. בשעת ההגשה מכניסים אותן לזמן קצר לתוך שמן חם מאוד.

● שמן לכלך את החולצה או המפה? מניחים נייר סופג (נייר משי או נייר עיתון) על הכתם ועוברים מעליו במגהץ חם. משחת שיניים (קראת נכון) מסירה כתמים.

ביצת קולומבוס

תדברו עם 10 עקרות בית ותוכלו לקבל לפחות 12 מתכוני לביבות. אך יש רק מתכון אחד אותנטי: זה מן העיר ברלין שבגרמניה, כי הם היו אלה שהמציאו את לביבות תפוחי האדמה (כך הם אומרים).

ובכן, קולפים שני תפוחי אדמה גדולים ומגררים על פומפיה דקה. מכסים מסננת כמטלית נקייה ושמים בתוכה את תפוחי האדמה המגוררים, לסינון הנוזלים.

מעבירים את הרסק לקערה, מוסיפים 2 כפות קמח, 2 ביצים שלמות, חצי כפית מלח ומערבבים היטב. מחממים שמן במחבת ומטגנים לביבות דקות.

מגישים עם ריבת אוכמניות (אפשר להשיג בכל סופרמרקט) או רסק תפוחי עץ, כך אכלו בברלין.

משק בית שלם בתיק יד

למה, באמת למה, אנחנו הנשים מסתובבות בכל שעות היום, ברגע שאנחנו עוזבות את הבית, עם תיק ענק אשר מלא, מלא ב... מי יודע מה? גבר, הזקוק לתיק עבודה, מחזיק ביד תיק ג'יימס בונד או אולי תיק צד נוח, וכל מה שנחוץ לו, מפתחות, ניירות אישיות, כסף, כרטיס אשראי ואולי גם ממחטה, הוא מחזיק בתיק הקטן או בכיסי חליפתו. ואנחנו? האם ראיתם פעם אישה מנסה לאסוף את תכולת התיק שלה, שלרוע המזל נפתח וכל מה שהיה בו נשפך החוצה? מאוד לא נעים. אם מחפשים מפתח, נייר מסוים, שפתון או השד יודע מה, התיקים עמוקים, רחבים, מחולקים לתאים ולעולם לא זוכרים איפה מונח מפתח המכונית. לתיקים אלה יש גם חגורות ארוכות כדי, לפי צו האופנה, לשאת אותם על הכתף.

ואיפה מניחים את התיק כשיושבים במסעדה? על השולחן אין מקום, על הברכיים — התיק גדול ומפריע, כשתולים על משענת הכיסא הוא נופל, המלצר נתקל בו ולגנבים תהיה מלאכה קלה.

יש רק דרך אחת: השאירו את משק הבית שלכם בבית וקחו איתכם, בתוך תיק קטן ונוח... את השפתון, המפתחות, תעודות נחוצות, כסף (מעט) ממחטה וקצת מי קולון. ולעבודה יש תיקי יד נוחים שמונחים במקום העבודה במשך היום ואחרי העבודה לוקחים הביתה.

תיק בצורת לנה, רחב, עמוק, בעל חגורה רחבה מעור. מיוצר בכמה צבעים על־ידי חברת „וינגר". עיצוב אמריקני, ייצור ישראלי.

יהודים במסע לפתיחת הפסטיבל

פסטיבל שהניע תנועה

יש הסבורים כי הופעת המשלחת הישראלית בפסטיבל הנוער הדמוקרטי במוסקבה הניעה את השלב הראשון בהתעוררות הציונית הגדולה שם. שלושים שנה עברו מאז

המשלחת בבית־הכנסת הגדול

מאת שלמה גלזר צילם שלמה יפה

דליה טבנקין מעין־חרוד הופיעה בפסטיבל הנוער במוסקבה בזמרת מקהלה. „את מגישת היו מגשתי שם" היא נזכרת. שלושים שנה אחרי אותם רגעים בלתי נשכחים של המפגש הראשוני עם יהודות בריה"מ היא עדיין נרגשת עד דמעות כשהיא מספרת על אותה פגישה.

„כשסיימנו את המופע שהתקיים בגורקי־פארק (כך נדמה לה) אני יורדת מהבמה ופתאום ניגשת אלי אשה ומושכת לי בשרוול ושואלת בעברית של קיבוץ: ‚תגידי חבירה, הריקוד שרקדתם לא היה הורה? אנחנו החלוצים רקדנו ככה בארץ־ישראל'. כשהתאוששתי," מספרת דליה, „שאלתי אותה — היית חלוצה בארץ־ישראל? — ואז היא עונה משפט שמצלצל לי באוזניים עד היום — ‚הייתי חלוצה בעין־חרוד על־יד המעיין'. נפלנו אשה בזרועות רעותה ובכינו.

אותה אישה סיפרה לי אז כי היא האחות הצעירה של משפחת בן־יארי, שבניה מפוזרים ביגור, אילת־השחר, עין־חרוד ועוד קיבוצים. בעלה, עליו השלום, היה קומוניסט וחזר לבריה"מ אחרי המהפכה. את גן־העדן הם לא מצאו, אבל לעומת זאת החלומות נופצו בסיביר לשם נשלחו. בעלה חלה מאוד ונפטר והיא נשארה עם שני ילדיה. מה לא הייתי נותנת, אמרה אותה אשה, כדי לחזור לישראל."

„מיד," נזכרת דליה, „אספתי חבר'ה מיגור ושפיים שהכירו את משפחתה והשיחה זרמה לתוך הלילה. מאז ועד שעזבנו, היא באה כל יום לראותנו."

„חכה," ממשיכה דליה, „זה לא סוף הסיפור. בתחילת שנות ה־80 אני עובדת בגינה שלי בעין־חרוד ורואה מרחוק אשה מבוגרת מאוד עולה במעלה הכביש, נעצרת על־ידי ושואלת: ‚חבירה איפה גר יהושע בן־יארי?' אני מסתכלת עליה ועורי נעשה חידודין חידודין. ‚את לא הדודה ציפורה ממוסקבה?' — אני שואלת. היום היא חיה ביגור עם המשפחה וכך נסגר מעגל."

עפרונות עם שם ישראל

הופעת משלחת הנוער הישראלית במוסקבה פתחה מעגלים רבים שנסגרו בארץ עם פתיחת השערים. „בראייה מפוכחת של העובדות לאחור אפשר לומר, כי ההופעה הישראלית במוסקבה הניעה את השלב הראשון בהתעוררות הציונית הגדולה שם" אומר דב פלג, היום חבר הוועדה המרכזת של ההסתדרות (ואז יו"ר המשלחת הישראלית לפסטיבל, בפסטיבל במוסקבה, ב־1957). חברו יחד כמה עובדות היסטוריות, שאפשרו את מה שהתרחש. ראשית, הוא התקיים שנה אחרי הוועידה ה־20 המפורסמת של המפלגה הקומוניסטית הרוסית, בה הוקיע לראשונה חרושצ'וב את פשעי סטלין. הדבר גרם ברוסיה לאשליה זמנית של פתיחות והתעוררות לאומית בה נטלו חלק גם היהודים.

„היתה מסגרת שנקראה, הפדרציה העולמית של הנוער הדמוקרטי־סוציאליסטי, שארגוני נוער מכל העולם בעלי השקפה שמאלית השתתפו בה. טבעי היה שמדינות מזרח אירופה נתנו את הטון. בארץ היו רבים בארגון השוה"צ־מפ"ם ולאחר הפילוג גם אחדות העבודה וכן הנוער הקומוניסטי.

הפסטיבלים נערכו כל שנתיים: ב־1953 בפרג, ב־1955 בוורשה, ב־1957 במוסקבה ואחר־כך בווינה ובהלסינקי. „אני," מספר פלג, „מוניתי ב־1952 לאחראי על הקשרים הבין־לאומיים בחטיבה הצעירה של מפ"ם ומתוקף תפקידי זה השתתפתי כיו"ר המשלחת בשלושה פסטיבלי־נוער כאלו. צריך גם לזכור שהפסטיבלים וכל ההכנות הקשורות אליהם היו חלק מרכזי בעיסוקי, וקיימנו פעילות קבועה, חשובה ורצופה עם המסגרות האלו. כשהתקרב הפסטיבל הגדול במוסקבה החליטה מפא"י, שלא הייתה בעסק בכלל, להצטרף, והיו מלחמות לא קטנות וויכוחים על מכסות הנוסעים. בסך־הכל היתה משלחת של 200 איש מישראל. 100 אנחנו ו־100 הקומוניסטים.

„חלק מהמוטיבציה שלנו בכל הפעילות הזאת היתה ההזדמנות להיפגש עם יהודים. והפסטיבלים האלו היו הזדמנות בלתי רגילה משום שהארצות הקומוניסטיות עשו במהלך ימי הפסטיבל הצגה של דמוקרטיה והתאפשרו שם מפגשים שספק אם אפשר היה להגיע אליהם אחרת."

לכל מי שהיה בעניינים היה ברור שהפסטיבל בבריה"מ יהווה גם מפגש עם היהדות שם, לפיכך צוידו חברי המשלחת באלפי לוחות שנה זעירים ברוסית ועברית, עם חגים ומועדים, עפרונות כחולים שעליהם שם ישראל בעברית ורוסית, סמלים ומזכרות רבות אחרות. אם לראשי המשלחת היה מושג קלוש על הצפוי למפגש עם יהדות בריה"מ, הרי שלחברי הקיבוצים במשלחת היה המפגש הלם ותדהמה. שלמה יפה, איש בית־אלפא היה „זקן" הנוסעים (48). הוא שהלחין את המוזיקה למופע והוא זוכר היטב את ההלם: „היינו המומים. לא העלינו על דעתנו דבר כזה, פשוט אי־אפשר היה לתאר את המתרחש. לא יכולנו להאמין שדור שלישי אחרי המהפכה יהודים היושבים ברוסיה יתעניינו כל־כך בישראל. ההתפרצות היהודית היתה בממדים מדהימים. הם באו, 200 אלף, מכל רחבי בריה"מ, רק כדי לראות את הנוער מישראל, כדי לגעת.

המכנסיים הפתוחים של מישקה

דב פלג נזכר שבעבר כשהגיע למוסקבה, 10 ימים לפני המשלחת, לתיאומים והכנות, היה ברור שהמפגש עם היהודים יהיה שונה מהמקובל, אבל להתפרצות כזאת, איש לא ציפה. אפילו הרוסים הופתעו. כשעבר מצעד המשלחות, שנסעו במשאיות פתוחות ברחובות מוסקבה לאיצטדיון המרכזי, חסמו מאות־אלפי יהודים את הרחובות וגרמו לפקק תנועה אדיר.

„אני," מספר פלג, „הייתי כל הזמן בין הפטיש לסדן. מצד אחד המפגש היהודי היה העיקר, ומצד שני היה ברור שהרוסים עוקבים אחרינו והפעילות הזאת היא לצנינים בעיניהם. ולנו הרי היו גם שיקולים לטווח ארוך. יום אחד נקראתי למשרדו של ראש הקומסומול (תנועת הנוער הסובייטית) לשיחה. את הפגישה הזאת," הוא מחייך, „אני זוכר כמו היום. היה לי ברור במה העניין. נכנסתי למשרדו שהיה בחדר ענק עם שולחן ישיבות ארוך בלי סוף, עם 100 כיסאות מכל צד, והוא אמר לי בנוסח זה: ‚טובאריש פלג, הפסטיבל הוא מסגרת חופשית, אבל אצלנו יש חוקים ומי שעובר עליהם מצבו לא נעים,' — ובזאת נסתיימה השיחה. לאחר מכן החלטנו בהנהלת המשלחת שנחלק רק מה שהם מאשרים."

גם לשלמה יפה היתה תחושה שהמלווה הצעיר והנחמד שליווה ...יודע עברית. יום אחד הוא החליט לבדוק זאת ופנה אליו ...ית — „מישקה המכנסיים שלך פתוחים". מישקה, באינסטינקטיביות, פנה הצידה ובדק את מכנסיו לקול צחוקם של ...

ההופעה הישראלית לפסטיבל היתה שונה ויוצאת דופן משאר המשלחות. את ההופעה ביים והפיק זאב חבצלת ז"ל, איש בית־אלפא. דב פלג אומר כי הרעיון המרכזי של הפסטיבלים היה מפגש ... המבטא רצון עולמי לשלום. זאב חבצלת, שביים והפיק את המופע, העמיד על הבמה מופע ישראלי אותנטי מקורי של שירה וריקוד. בעצם אפשר לומר שהוא עיצב בשנים ההן את תרבות הנוער הישראלי בארץ. שאלתי אותו פעם — זאב, איך אתה בוחר את המשתתפים? והוא ענה לי — 10 אחוז יכולת מקצועית, 30 אחוז כישור, 30 אחוז אדם חברותי והשאר הופעה נאה. והסיבה פשוטה. זאב ידע שאין לו סיכוי להתמודד עם המקצוענות של ... הקומוניסטי, והתשובה שלו היתה יצירת מערכת שלמה של ... נוער. דליה טבנקין זוכרת שהנסיעות לפסטיבל היו אתגר ... מאוד יוקרתיות בהתיישבות העובדת בשנים ההן. ... והחזרות אליהם נמשכו חודשים.

שלמה יפה מספר שהכל נסב סביב זאב חבצלת. המופע למוסקבה נשא השם „חג הקציר", והנוער הישראלי, ברגליו היחפות עשה ... השם כל יימחה. גם את הסרט, שצולם במהלך הפסטיבל במוסקבה, זוקף שלמה לזכות זאב חבצלת. חצי שעה לפני ההפלגה לטורקיה, זאב נעלם וחזר לפתע כשבידיו מסרטה, בתוך כל ... ואלף ואחד העיסוקים שהיה נתון בהם, התפנה זאב גם ... את האירוע — כזה היה זאב.

... מיוחדת במשלחת הישראלית היתה זמרת הסופרן רמה ... באוזניו של שלמה יפה עדיין מצלצל השיר „העיירה ..." אותו שרה רמה ביידיש, וכל הקהל והמשתתפים בוכים ... „כשראינו את הקהל היהודי החלטנו בדרך על התוספת ..." הוא נזכר, „ואיכשהו הכנתי את העיבוד ברכבת."

... לדבר השבוע שנערך כחודש לאחר הפסטיבל סיפרה ... על המפגש המהמם עם היהדות הרוסית: „חברי המשלחות ... במוסקבה כמו מלכים. כל שהיו צריכים כדי להיכנס ... היה לראות את תעודת המשתתף בפסטיבל. אנחנו ... לזה, בכל שעה משעות היממה המתינו לנו היהודים. בכל ... היינו מוקפים אלפי יהודים."

... הפסטיבל ברוסיה, והרי המפגש עם היהדות, השאירו את רישומם ... בשוה"צ ומפ"ם היתה אז תקופת ההתפכחות מהאמונה ... בבריה"מ, ורשמי המפגש עם היהדות נתנו לכך דחיפה. ... וההתעוררות היהודית בבריה"מ היתה ניצחון לגבינו בוויכוח ... ליהדות זאת," אומר דב פלג. „והוכח שחקו שלנו היה ... ליהדות שם." שלושים שנה חלפו מפסטיבל הנוער ... במוסקבה. פסטיבל שהניע תנועה יהודית שלמה.

דודה ציפורה

„דודה ציפורה" היא ציפורה שנייד, עלתה ב־1980 עם נכדה לארץ וגרה היום בקיבוץ יגור. בגיל 79 היא משקיפה על פסטיבל הנוער במוסקבה ממרחק של ניסיון חיים עשיר. את המפגש המרגש היא זוכרת, אבל משהו ממנו כבר הועם.

„האמת היא שמאוד רציתי ללכת לראות את ההופעה של הלהקה מארץ־ישראל" היא אומרת במבטא רוסי כבד. „וגם מאוד קיוויתי לפגוש מישהו מעין־חרוד. כשבאתי למקום ההופעה הסתבר שמאות־אלפי יהודים כבר התקהלו שם ולא יכולתי להגיע, לכן החלטתי לחכות לחברי הלהקה מאחורי הקלעים. כך יצא שאת ההופעה לא ראיתי בכלל, אבל בסופה פגשתי כמה בחורות ואחת מהן היתה מעין־חרוד. אני לא יודעת איזו השפעה היתה להופעה הישראלית על יהדות רוסיה. ברוסיה אתה מדבר רק עם החברים הקרובים לך ואני לא כל־כך דיברתי על ההופעה עם החברים שלי, שכולם חזרו לרוסיה מארץ־ישראל."

„בכלל," היא מתריסה, „בעיתונים שלכם כותבים יותר מדי דברים על רוסיה". היא גם אינה זוכרת שהיתה סכנה במפגש עם הישראלים בזמן הפסטיבל וגם לא חושבת שמישהו ניסה למנוע את המפגשים.

„היו כל מיני תקופות ברוסיה בזמן מלחמת העולם הראשונה, והיו פוגרומים, והיה קשה מאוד במלחמת העולם השנייה. במוסקבה היה קשה מאוד. אחר־כך היה הרבה יותר טוב. היו לי הרבה חברים רוסים ומקום עבודה טוב. נתנו לי כבוד. היו לי הרבה חברים רוסים והיום אני לא יכולה להגיד שום דבר רע נגדם."

המשלחת בשעת מנוחה בין הופעות

במבט ראשון הוא נראה כשילוב בלתי אפשרי של חקלאי ובוהמיין המגדל את ילדיו על טהרת חרובים ודבש ומדלג עם עזיו בין סלעים. במבט שני הוא מזכיר נביא זעם משוגע. אפרים אגם בנה מוזיאון וטחנת־רוח במשמר־השבעה

מאת ורד לוי צילם דורון בכר

אפרים אגם הנביא על רקע הטחנה שבנה: „ב־21 ביוני 1990 יתרחש השינוי הגדול. כל הסכרים יתפוצצו וייוולד עולם חדש"

ב[…]יחס לרקע הבחול־לבן, היא מצטיירת בתמונה סוריאליסטית למדי. מבחינים בה בקלות כבר מצומת בית דגן: גבוהה מאוד. בולטת מאוד. מרשימה, קוראת תיגר. מוזקרת במלוא זרותה ויוצרת מפגש, בלתי אפשרי כמעט, עם העשב הירוק וריח החציר שמסביב — טחנת רוח הולנדית, מושב „משמר השבעה", ולא סתם טחנת רוח אלא טחנת הולנדית אותנטית למהדרין, שהולכת ומתחדדת כלפי מעלה, בגוונים אופייניים של חום ולבן ואדום, עם 4 כנפי־שבשבת שמסתובבות ברוח, ולקינוח, טחנת־רוח הצינית ותקנית, בגודל טבעי, שאף דון קישוט לא היה מתבייש בה.

אם נוסיף כמה מאות מטרים נוספים לעבר הטחנה, מתחילים הקשקושים החרוטים על השלט בחזית שלה להתבהר. עד שמתחברים הצירופים לכותרת: אל תשכח 45־40. עולם האסוציאציות הישראלי המצוי המקשר בדרך כלל „יד" ו„אנדרטה" לצריחי טנק או גלילי מתכת נוצצים אחרים המופנים בכעס לשמים, מתבקש להחליף הקשר ומתחיל להבין — מדובר פה במשהו שקשור, כנראה, למלחמת העולם ה־2, מן הסתם — לשואה.

מטווח־ראייה צמוד יותר לטחנה נגלית לעין גם הכתובת השנייה הממוקמת קצת יותר למטה מתחת. ולידה, כיתוב מקביל בהולנדית. עכשיו כבר לא קשה לנחש שהטחנה הזו מסמלת משהו שמתקשר ליהודי הולנד שניספו בשואה. אולי, באופן מיוחד, לאלה שהשתייכו למחתרת ההולנדית.

אבל רק ממרחק נגיעה כמעט, מבחינים בכך שחוץ מהיותה טחנת רוח, היא גם מהווה מעין ארובה ענקית הממוקמת במיכוון של בית־לבנים גדול, תערובת משונה של ישן וחדש, של אקסקלוסיבי ו„תפרני" מקבלת את פני הבאים. כשמקישים על הדלת (שנלקחה מחדר ניתוח של בית־חולים) פותח אותה, אחרי דקות ארוכות, איש משונה בעל שערות ארוכות ועיניים נוצצות: או גם מתחיל הס[…] האמיתי.

נביא־זעם משוגע

שמו בישראל — אפרים אגם. שמו המקורי — פריץ אא. פריץ תורגם אצלו מיידית לאפרים. ואת אא, שם של נהר בהולנד, היה רק טבעי בעיניו להפוך לאגם. במבט ראשון הוא נראה כמין שילוב בלתי אפשרי של חקלאי ובוהמיין שמגדל, אולי, את ילדיו על טהרת חרובים ודבש, ומדלג עם עיזיו בין הסלעים. במבט שני הוא דומה יותר לנביא־זעם משוגע, עיניו יורקות ברקים והוא מטיח את חזונותיו לכל עבר. ישנו גם מבט שלישי קצרצר, שבו הוא נראה איש מסכן ומטורף שדעתו השתבשה עליו. אבל במבט לאחור הוא לא זה ולא זה. ואולי גם זה וגם זה...

„אני אלוף הפסיכים, אבל לא אידיוט", מעיד אגם בעצמו על עצמו, בהתלהבות. „לא איכפת לי לספר אלף פעמים את הסיפור שלי. פעם כבר כתבו עלי בעיתון בקשר לאהבתי הגדולה לחמורים. יותר משוגע ממה שהציגו אותי שם כבר אי אפשר להציג. חוץ מזה הכל מנוהל. הכל כתוב מראש. זה שבאתם אלי הביתה היום ואנחנו יושבים ומשוחחים, אתם באמת מאמינים שזה מקרי? אין דברים כאלה תמימים. הכל מנוהל וכתוב. זה שאנחנו פה. זה שאני […] מאושוויץ. זה שנפצעתי בצבא כמה פעמים. זה שאני עדיין חי. לכל דבר יש סיבה. אבל פה אני כבר נכנס ל„פילוסופיית החרה" שלי ולזה רציתי להגיע מאוחר יותר. בינתיים, אולי, קפה ועוגה?" קשה להחליט אם לקחת אותו ברצינות או לא. גבר נאה. עוד

שושנה קופלמן, מזכירת מושב „משמר השבעה", על אגם:
הוא אדם לא רגיל, אבל בשום אופן לא – „לא נורמלי". הטחנה והמוזיאון שהוא בנה מעידים על זה. בעבר, זה היווה אטרקציה גדולה במושב. היו נוהרים אליו המונים, מבחוץ ומהמושב. היום הרבה פחות. נכון שהוא קצת תמהוני כזה, ויש לו כל מיני רעיונות משוגעים. אבל הוא איש ישר מאוד. תמיד דובר אמת. איכפתניק. הוא חבר ותיק במושב, ועד היום, כל מה שהוא עושה, מתקבל במשמר השבעה בברכה ובהתלהבות.

הוא בן 50. עיניים שהטירוף נדלק וכובה בהן בלי הרף. ניצול שואה. נכה צה"ל. שיער עד הכתפיים. נולד וגדל באמסטרדאם. עלה ארצה ב־56'. ילדיו: בת 26, בן 24, ובן 19, מהאשה הראשונה. ילד בן 13 מהאשה השנייה, ונכון ליום הראיון, חי עם אורה, קצינת קבע בעבר, אשתו השלישית. כל ניסיון לאתר משהו עקבי בשטף המשפטים והתיאורים שנפלטים מפיו מועד לכשלון, אם לא להזדעזעות. הוא גם מצליח להסתיר במומחיות „סוויץ' סודי" שרק הוא יודע היכן ומתי להפעילו. כשהוא ON — תתנהל לה על גדותיה שיחת חולין על הא ועל דא. פריץ־אגם, ירון ויתבטא בפלווה על אהבתו האינסופית לנשים, על גידול פרחים, טעם הקפה, השפעות הניקוטין וכיוב'. כשיעבור ל־OFF — לא תתאפשר כל פריצה לתודעתו המרחפת. אז יישא אפרים אגם נאומים חוצבי להבות. יזעק על טפשותם ועיוורונם של בני־האדם, על טמטומה של האנושות שלא השכילה להשתמש נכון בחוקים שגילה לה איינשטיין, ועל סוף העולם הקרב ובא.

15 הדקות הראשונות של השיחה עמו חולפות בשתיקה הדדית ומביכה. רכון אל מכתבתו ושקוע כולו בכתיבת ספר שהוא עומד להוציא, מתעלם אגם לחלוטין מנוכחותם הטורדנית של אורחיו הבלתי־רצויים, וממשיך לעסוק בשלו. רק כאשר נכנסת לחדר אורה, אשתו, ומגישה תקרובת, הוא נפרד בצער מניירותיו, משנה את תנוחת ישיבתו (שעד כה הראתה רק את גבו) וחוזר, באי־חשק […], לספר את סיפור חייו עתירי התלאות והתהפוכות.

„אני הזכר היחיד שנשאר מהמשפחה שלי" — פתיחת המחץ של אגם. „אבא שלי לחם במחתרת ההולנדית וסיים את חייו במשרפות של אושוויץ. כך גם סבא. דודי. כולם. הרבה אנשים, מכל מיני לאומים ומכל מיני דתות מתו במחתרת ההולנדית ואני החלטתי להנציח את זכרם בישראל. אבל להתחלה של בניית הטחנה ממש […] מלחמת ששת הימים... מאחר שהייתי כבר נכה צה"ל מהמלחמות הקודמות, ולא, אני לא מוכן לספר על זה) עברתי […] לחיל הנדסה. בששת הימים נפצעתי בצורה חמורה יותר מכל הפציעות הקודמות שלי — נפצעתי רוחנית. הרבה חברים שלי נהרגו. אנחנו היינו עם הטנקים העשויים מנייר. אלה היו טנקים […] כאלה, מקרטונים וסמרטוטים. היינו מזיזים עשרות כאלה בכל לילה ממקום למקום ומטעים את המצרים, לילה אחד, אמרתי לעצמי פתאום — אנחנו יושבים פה, עם הניירות האלה, חשופים […] לאש של המצרים, וכל מה שיש לנו ביד מול הטנקים האמיתיים שלהם, זה עוזי... טירוף!!! ודווקא אז, ראיתי את אבא שלי ואת כל החבר'ה שלהם, נלחמים, יותר חשופים מאיתנו. יותר מעטים מאיתנו, מול אויב כל כך ענק ונוראי כמו הגסטאפו. החלטתי — דבר ראשון אחרי המלחמה אני מקים את האנדרטה, והייתי משוכנע, כמו אחרים, שלא תהיה עוד מלחמה!"

פילוסופיית החרה

שלוש שנים נמשכה בניית הטחנה. אפרים אגם בנה אותה בעצמו, במימונו, ועם עזרה של חברים. היא מתנשאת לגובה של 24 מטרים ויש בה שלוש קומות, שמחוברות ביניהן מדרגות לוליניות. לטקס הפתיחה הגיע אפילו שגריר הולנד ובאותו יום גם נחנך מוזיאון שאיכלס את הטחנה עד לפני שנתיים. המוזיאון כלל מוצגים ומיסמכים שאגם אסף, ושמו היה — „400 שנה יהדות בהולנד". במשך 5 שנים עלו מאות אנשים אל מוזיאון הטחנה והיו […] של אגם, עד שבוקר בהיר אחד נמאס לו. „מכל […] העצות של כל היהודים החכמים שבאו לפה: למה עשית ככה ולמה לא ככה ואולי תעשה ככה...?" והוא פשוט פירק את האוסף, […] את המוזיאון. הטחנה נשארה על תילה, ריקה.

„ריקה?" מתפרץ פריץ בזעם פתאומי לשמע השאלה התמימה. „איך ריקה? אם לא כואב לי שהיא נשארה ריקה?! מה זאת אומרת ריקה? התוכן הוא החשוב. לא? טוב, אין ברירה." הוא נאנח. „אני רואה שאנחנו מוכרחים לחזור לפילוסופיה. אחרת איך תיראה הכתבה הזאת. איך ייראה בכלל העולם הזה אני משוגע. בטח שאני משוגע. כולנו משוגעים. לא? אבל עכשיו אתם תשמעו קצת את הפילוסופיה שלי, וזה הדבר היחיד החשוב בכל השיחה הזאת. אני קורא לה — תסלחו לי על הביטוי אבל זה השם — פילוסופיית החרה.

באמצע בית הלבנים היפה שבנה במו ידיו, בתוך אחד משישת החדרים המעוצבים להפליא, טלוויזיה צבעונית ווידאו מצידו האחר, חדר אמבטיה כפול ומצופה קרמיקה חומה מצדו השני, ניצב אפרים־פריץ־אגם. ספק רציני, ספק מהתל, ספק מטורף, הוא מנפנף בידיו, פורע, כלאחר יד, את שערותיו הארוכות, שולח מבט יוקד החוצה, לעבר 12 הדונמים שלו ומטיף בהתלהבות מיסטית כמעט, לחזרה לטבע. לצניעות. להסתפקות במועט. לכל מה שנתפש אצלו כ„חיים על פי הפירוש המחודש לתורת איינשטיין", ובקיצור — על פי „פילוסופיית החרה" שלו:

„פרה, שאוכלת דשא נקי, מעכלת אותו כמו שצריך. מחרבנת. החרה שלה נקי ומאוזן. הדשא קולט אותו טוב. צומח וגדל. הפרה אוכלת אותו. מעכלת וחוזר חלילה. אלא מה — האנושות, ברוב טיפשותה, זיהמה את כל אוצרות המים. לפרה כבר אין דשא נקי. מכאן שהחרה שלה גם הוא אינו נקי. הצמחים נפגעים קשות ואינם גדלים כמו שצריך, מפה ועד לאבדון המוחלט הדרך קצרה". העולם לפי אגם פריץ. בטון חגיגי במיוחד הוא מסכם: „... בלי חרה אין עולם".

מכאן, מבצע אגם חיתוך חד ומהיר לעבר איינשטיין ששופך אור על הקשר בין תורת היחסיות להפרשת הפרות, ועל מה בעצם הוא כותב בספרו „הסבר מלה": האנושות, לפי אגם, טעתה באופן המימוש של תורת איינשטיין טעות טרגית־גורלית. במקום להשליך את רעיונותיו הנפלאים לכיוון בונה וחיובי, מייד פנתה לפירוק אטומים. לשבירה במקום להרכבה. להרס במקום לבנייה. המדענים, ברוב סכלותם ועיוורונם, השכילו לפרק מים לחמצן ומימן ושמחו שמחה גדולה מאוד כשגילו את הקשר האפשרי בין מימן למימן, הקשר שהוליד את הפצצה השטנית. אם היתה טיפת שכל בקודקודיהם הריקים, מסביר אגם־פריץ, היו מבינים שדרך זו מובילה לאבדון ולא היו שוכחים שבאין מים אין חיים. מה, למשל, הועילה חכמתו המופלאה של איינשטיין לפלח הפשוט? הפלח, עובד האדמה, לא מתרשם מהיכולת האנושית לקחת מים ולפריקם

חיים דימנשטיין, שכנו הצמוד של אפרים אגם:
אני מכיר את אפרים אולי 30 שנה. גריתו קרוב מאוד. צמוד. הוא בן־אדם פיקח. מלומד מאוד. יודע הרבה. קורא הרבה, יודע כמה שפות. יש לו כל מיני משוגעים בראש, אבל לי זה לא מפריע. אני נכנס אצלו, הוא נכנס אצלי. יושבים, שותים קפה, מדברים על כל דבר. היו לו חיים קשים - קודם בשואה, אחר כך בצבא. והיתה לו אשה חולה - שש שנים היתה חולה עד שמתה. אחר כך הוא נפצע בראש. אז הוא קיבל מזה התמוטטות עצבים. גם אני הייתי מקבל אם זה היה קורה לי. זה יכול לקרות לכל אחד. זה שום דבר. הוא בן־אדם אלף־אלף. אני מאוד מעריך אותו ואת כל מה שהוא עשה. והדבר היחיד שאני לא כל כך אוהב זה מתי שהוא מתחיל עם השטויות שהעולם הולך להיגמר וכל אלה. אבל אני מכיר את אפרים. הוא לא משוגע! כשהוא מתחיל עם סוף העולם שלו... זה הצגה! הוא כאילו עושה את עצמו משוגע. אז אני לא שם לב ולא לוקח ברצינות, עד שזה עובר לו. חוץ מהדיבורים המשונים וכל הקונצים האלה שלו, יש בו הרבה דברים טובים. תאמיני לי.

אפרים אגם על עצמו: „אני אלוף הפסיכים, אבל לא אידיוט"

לאטומים. השכל הישר שלו פשוט ובריא והוא אומר לו דבר אחד: אם אין מים, אין גידולים. אם אי־אפשר לעבוד את האדמה ולהוציא ממנה לחם — אין חיים. אבל לך דבר עם מדענים מתוחכמים שכל מה שמעניין אותם זה לזהם מים ולפרק מים. לזהם מים ולפרק מים!!!

פרץ רגשות חול ופתאומי עוקר את אגם ממקומו שבמרכז החדר.

אורה אגם, אשתו הנוכחית של אפרים, על בעלה:
לאפרים יש סיפור חיים מאוד מורכב וקשה. וזה מסביר את רוב מה שהוא עושה. דעתי האישית היא שהאנדרטה, המוזיאון והספר, הם דברים שבאמצעותם הוא מנסה לפתור בעיות נפשיות שלו. בן־אדם לא קם סתם בוקר אחד ועושה דברים כאלה. אני לא חושבת שהוא משוגע. אני חושבת שהוא איש עם מוזרויות, שמתעסק בדברים לא־שגרתיים. ביום־יום הוא מתפקד טוב מאוד. צריך להבין שלא כל היום ומהבוקר ועד הלילה הוא מדבר על סוף העולם. מה פתאום. אנחנו יוצאים, מבלים, רואים סרטים. אז נכון, ישנו החלק ההוא (שאני, אגב, איני מאמינה בשום דבר ממנו, רק הוא באמת מתכוון ומאמין בזה) שנובע ממצבו הנפשי. אבל זה רק חלק אחד ממנו. ישנם הרבה חלקים נוספים שבהם הוא איש, בעל, ואבא. כשהתחתנו אפרים הבטיח לי דבר אחד ויחיד - שאף פעם לא יהיה לי משעמם איתו. בינתיים (שנתיים) הוא מקיים את הבטחתו במלואה.

והוא מזנק החוצה, לעבר החממות המושבתות שלו. פעם גידל בהן פרחים. בחוץ, כשרגליו נטועות באדמת מגורה תחוחה ומתכסות עד הברך בעשבים גבוהים, חוזרת אליו ההשראה. אפרים אגם לוקח אוויר, מצמצם את עיניו כנגד השמש, וממשיך לנאום במרץ מחודש. הסוויץ' הסודי שלו, לחוץ על OFF, בכך אין צל של ספק. אלא שמשהו השתנה — גם בתכנים, גם בנימה, גם באווירה. פריץ אגם הופך פתאום לאופטימי. הוא שולח מבט שבע רצון אל סביבותיו, מנמיך את קולו כמגלה סוד, ובלהט דתי כמעט, פורש את נבואתו הפרטית: „ולמרות הכל. על אף כל הדברים הרעים שעשתה האנושות, וכל הקלקולים שניסתה לקלקל, בכל זאת, אין מקום לדאגה. הכל יהיה בסדר, בסופו של דבר. זאת אומרת, העולם יוסיף להתדרדר ולפגוע בעצמו, ואז בדקה התשעים ממש, רגע לפני הסוף, הכל יבוא על מקומו בשלום. וזה לא כל כך רחוק כמו שאחרים מאיתנו עלולים לחשוב", מצטחק אגם־פריץ בקול של יודע דבר, „זה הרבה יותר קרוב. בסך הכל עוד שנתיים וחצי בערך. תרשמו לפניכם את התאריך הבא", הוא צועק בקול חוגג: „21 ביוני, 1990. הוא היום הארוך ביותר, ובו יתרחש השינוי הגדול. כי יתפוצצו כל הסכרים וייוולד העולם החדש."

בטון חדש שקט ונינוח מסביר פריץ אגם את חזונו. לאסוני, הוא נאלץ לפרוט אותו לאגורות שחוקות של הסברים מיוחדים עבור קהל מאזיניו שנתגלה כצר־אופקים ובעל דמיון מוגבל לגמרי: „מה לא מובן פה?" הוא מתפלא. „נציג ישראל, כלומר, איש קשר בישראל עכשיו, ימונה על־ידי כוח עליון לתפקיד. הוא שיחולל את המהפך הגדול. איך? פשוט מאוד. הוא יתפוס פיקוד עליון. ואז, ייפגש עם ממשלות כל העולם ויציע להן, בשם ישראל, את הברית השלישית. זו תהיה מושתתת על עשרת הדיברות. וכולם יענו בחיוב להצעה. תקום ממשלה עולמית אחת. ואז תתבצע ריאורגניזציה של החיים בעולם בכל השטחים ובכל המובנים: חלוקת אדמות חדשה; הריסת כל הבניינים ובניית בתים חדשים; השלכת כל כלי הנשק; החזרת הטבע למעמדו ולהדרו, וכיוב'. וכל בני האדם יחיו בשלום אמיתי וסופי זה עם זה."

אפרים אגם משפשף את כפות ידיו בהנאה, כאילו ברגע זה גמר, באמת, את מלאכת תיקון העולם, ונעלב עלבון כבד למשמע השאלה הבאה: „בוודאי שאני מאמין במה שאני אומר. איזו שאלה זאת? ואני בטוח במאה אחוזים שזה יקרה כך, בדיוק כמו שתיארתי. כל הסימנים מראים על זה. כל הרמזים. כל החישובים שלי, הכל מוביל ליום ההוא ולתאריך ההוא. למה יש לכם תמיד ספיקות כאלה...?"

עוברים ל־ON

אפרים, עדיין בתוך אחת מהחממות היבשות, מדבר עכשיו על גידול פרחים. אף פעם לא הבין את יהירותם של החקלאים, שהכתירו את עצמם כ„מגדלי פרחים". פרח לא צריך אף אחד שיגדל אותו. הוא גדל ממילא. בגלל זה גם הצחיקה אותו כל כך השאלה ממה הוא חי — הוא חי ממילא... בכל אופן, אחרי עשרים שנה של גידול פרחים הבין אגם את חומרת מצב המים בישראל, ומיד חיסל את העסק. כשהוא חושב על זה במבט לאחור, קשה לו להבין איך יכול היה לתת יד לזיהום ולבזבוז מים במדינתו. את 10 השנים האחרונות העביר בבניית הטחנה, הקמתו ופירוקו של המוזיאון, תוספת בנייה פה ושם לבית, ו—כתיבת הספר. השאלה נשאלת שנית ומצחיקה אותו שנית. התשובה משתנה: „ממה אני חי? מאהבה. רק מאהבה..."

וכנראה שגם כך ניתן להגריל הכנסה חודשית המורכבת מפיצויים מגרמניה, פיצויים מצה"ל ופנסיה של קצינת קבע. את הספר, כאמור, יסיים בקרוב מאוד. מה הלאה? הוא ניתק במפתיע ממקומו, מאגף את החממה (ממנה נשא את נאומו האחרון) מסמן ממרחק בידיו שטח דמיוני וצועק: „רואים את החממה הזאת? פה יהיה מיני־גולף לנכי צה"ל. פה יעבור המסלול בשביל כיסא הגלגלים. פה יהיו הכדורים. ופה," (והוא נעלם כמעט לגמרי בסבך העשב הגבוה) „יהיה המעבר מהמועדון אל שטח המיני גולף." והוא חוזר, נושם ומתנשף, עיניו נוצצות לא כאש של טירוף, הפעם — כאור טוב. כאהבה.

המבצע הבא של פריץ־אגם הוא, אם כן, מרכז תרבות ובילוי לנכי צה"ל, החדר הגדול ביותר בביתו, „חדר האבירים", המרוהט בסגנון ויקטוריאני עם עץ עתיק וכיסויי קטיפה ורודים, יעבור הסבה ל„מועדון לחייל". „אני רוצה שיהיה לנכי צה"ל מקום מפגש ובילוי שאליו יוכלו תמיד לבוא." מסביר אגם ברוך, ועובר לטון זועף פתאומי: „נכי המלחמות הם האנשים שיותר מכולם מגיע להם שיעשו בשבילם משהו. ובארץ הזאת אף אחד כמעט לא עושה בשבילם דבר. פה יהיה להם בית." כמה זמן יעבור עד שתקוץ נפשו של פריץ בהמוני הנכים שימלאו את ביתו, וישאלו אותו „למה עשית ככה ולא ככה?" קשה לדעת. אבל יש יסוד סביר להניח שמאותו יום, הוא כבר יהיה שקוע רובו ככולו בפרוייקט הבא שלו.

כל יום

17.12.87—11.12.87
מוסף רדיו וטלוויזיה

ששי טלוויזיה

11.12.87

(כ) — כתוביות מיוחדות ללקויי שמיעה.
08.00 עד כאן — רצף דפי הטלטקסט.
08.05 שעת כושר.
08.15 קשת וענן — פרסומי ניסא (חנוכה) (כ).
08.40 ספרות יסודי - מסך לספרות — גשם יהי (כ).
09.00 מוסיקה — ד'־ו' — שירי חנוכה.
09.20 לשון ותקשורת — ג'־ה' (כ).
09.45 הגיל הרך — רחוב סומסום — סביבונים.
10.15 חשבון ו' — רוחו של קפטיין פיל.
10.40 מדעי הטבע — יסודי — ג'ירפה.
11.00 חברה ותרבות — יסודי — פרסומי ניסא (חנוכה) (כ).
11.30 אורחות — ו'־ט' — כתבה שגרתית (כ).
12.00 חברה ותרבות — על יסודי — הקופאי — גם אנו שופטים.
12.30 מוסיקה — על יסודי — העשרה.
13.15 האוניברסיטה הפתוחה: עידן המהפכות — אום ומדינה - ברק ופיין.

דיאנה ריגס, בסידרה „תבונה ורגישות" (14.35)

13.45 עד כאן — רצף דפי הטלטקסט.
13.50 זהו זה — שידור חוזר. (כ)
14.35 תבונה ורגישות. פרק 5.
15.00 מפגשי בראשית — פרשת וישב.
15.30 ערב חרש — מוסף לשבת — מנחה: דן מרגלית.
16.30 קיצור החדשות (ערבית).
16.32 מבצע אפסילון.
17.20 לקט שירים (סרט ערבי).
17.30 סרט ערבי.
19.15 על המרקע (ערבית).
19.25 כללי נהיגה נכונה בכבישים (ערבית).
19.30 חדשות (ערבית).
20.00 שבת שלום.
20.15 יומן.
21.15 ממני — תכנית ראיונות.
22.15 חזיז ורעם — סרט קולנוע (ראה הפניה).
00.05 פסוקים לשבת. חדשות הלילה.

ערוץ 2
18.30 רובוני איכפת לי.
19.00 פסטיבל עמים — מוסיקה מחול.
19.30 פרידריך הנדל — דרמה תיעודית על חייו ויצירתו.
20.30 לשיר עם שרה'לה שרון.
21.15 סוף 2.

סרט קולנוע — „חזיז ורעם". לוחם לשעבר במלחמת קוריאה נמלט משני חבריו למלחמה, לאחר שביצעו יחדיו מעשה שוד. חבריו חושדים בו שנמלט עם הכסף, והם מנסים לתפוס אותו, בהולמם, מוחמש לבוקר, מבטרף אלון הרפתקן צעיר. הוא מציל אותו מרודפיו ונמשך למעשיו. בלב ונפש. משתתפים: קלינט איסטווד, ג'ף ברידג'ס, ג'ורג' קנדי וג'פרי לואיס. שעה — 22.15.

שבת טלוויזיה

12.12.87

16.00 המהמר — פרק ג': קני רוג'רס ובילי מצילים את קתרין מתלייה, והיא מצטרפת למרדף אחרי מקורת, ראש הכנופייה. בהמשך מתברר לקני רוג'רס, שקתרין שייכת לחבורת מקורת, ומטרתה לעכב אותו בדרכו לג'ובלי, אך הוא מצליח לשכנעה לעבור למחנהו ולסייע לו בהצלת בנו.
16.55 קיצור החדשות.
17.00 ימי א' היפים שלנו — (פרק ב') תיאור שנות ה־30 בצרפת: תקופה של התעוררות חברתית והשגת רפורמות לשיפור תנאי העבודה של הפועלים. בד בבד משולב בסרט סיפורה של משפחת מורו — משפחה אריסטוקראטית, בעלת מפעל גדול למטוסים.
18.00 סדרה בריטית תיעודית — עולם הכוחות המוזרים של ארתור קלארק (ראה הפניה).
18.30 שבועון טלוויזיה — מסביב לעולם ב־30 דקות. (ערבית).
19.00 גיטרה — פרק ד'. הגיטרה בתקופה הרומנטית.
חדשות.
20.00 מי הבוס — סדרה קומית. הפרק האחרון: טוני לומד. טוני לומד אצל אנג'לה בקורס לפרסום. הוא שוקד על לימודיו, אך אינו מתגלה כתלמיד מוכשר במיוחד.
20.30 צירופים — תכנית אירוח דו־שבועית. חיים זיסוביץ מארח אישים ואומנים בנושאים הקשורים במורשת ישראל.
21.00 מבט לחדשות.
21.30 תשדירי שירות.

שלמה בר־שביט, אורחו של מנור ב„מסך אישי" (22.35)

21.35 מבט ספורט.
22.35 מסך אישי — אהוד מנור מארח אישיות ידועה ומקרין על־פי בחירתה קטעים מתחום המוסיקה, הקולנוע, התאטרון, הבידור, הספורט ועוד.
23.10 ארמון החלומות: (ראה הפניה).
00.00 פסוקו של מקום — מבט אל בית־אל.

סידרה תיעודית בריטית — „עולם הכוחות המוזרים של ארתור קלארק". עורך ומגיש: ארתור קלארק. הסרט בודק את הצדדים השונים של תופעות מוזרות, אשר המדע לא מצא להן הסבר, כגון: קריאת מחשבות, התגלות לאחר המוות, טלפתיה, גלגול נשמות, העלאת רוחות, הזזת חפצים בעזרת מחשבות ועוד. שם הפרק: „אזהרות. מפני העתיד". שעה — 18.00.

ראשון טלוויזיה

13.12.87

(כ) כתוביות מיוחדות ללקויי שמיעה
08.00 עד כאן — חדשות קול ישראל.
08.05 שעת כושר.
08.15 תלמוד — שניים אוחזין — הא מני — מחלוקת (כ).
08.40 ספרות יסודי — מסך לספרות — עכבר העיר ועכבר הכפר (כ).
09.00 אנגלית ו'.
09.20 השעה שלנו — ניסים (כ).
10.00 שעת כושר.
10.10 אנגלית ז'.
10.30 הגיל הרך — פרפר נחמד.
11.00 חשבון ה' — השבר מהו — ציר המספרים.
11.15 צרפתית על יסודי.
11.30 גיאוגרפיה כללית — ה'־ו' — סין — דיוקנה של ארץ.
12.00 ספרות ז'־ט' — סיפור קצר מהו?
12.25 אנגלית ט'.
13.00 אנגלית י'.
13.30 הסטוריה כללית — מסעות ספרד ופורטוגל.
14.00 עד כאן — חדשות קול ישראל.
14.05 האוניברסיטה הפתוחה: 1. בריאות — הבחירה בידיך — אמור לי כשכואב. 2. ניהול משאבי אנוש.
15.00 רכבת ההפתעות
15.20 גברת פלפלת.
15.40 שעת כושר.
15.50 מאתיים שניות למבואות ים.
16.00 רחוב סומסום.
16.30 מכשפ'תה מכה שנית — פרק שני.
17.00 ערב חרש — מנחה: דן מרגלית.
17.30 זרבובים.
17.45 תהילה — הירושה.
18.30 קיצור החדשות (ערבית).

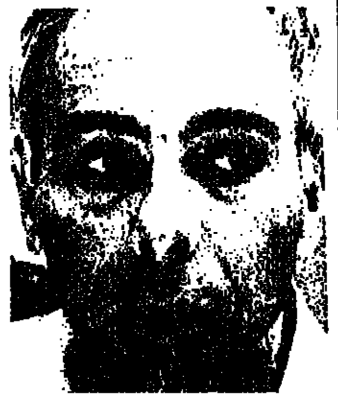

איתן בן־יהושע, בתכנית „גלגלים" (20.30)

18.32 עם הכוכבים עם אלן פרסונס פרוג'קט.
18.45 חידושים והמצאות (ערבית).
19.00 יומן השבוע (ערבית).
20.00 כותרות מבט.
20.02 להיט בראש מצעד להיטים.
20.30 סדרת תכניות חדשה — גלגלים (ראה הפניה).
21.00 מבט לחדשות.
21.35 לקראת שידור.
21.50 שושלת. הפרק 63: אלקסיס מקבלת מכתב מג'וף המודה כי הוא שניסה להרגה. קלאודיה משתחררת מן הסנטוריום וחוזרת לסטיבן, השומע כי אביו תובע אפוטרופסות על בנו דני.
22.40 מצב הרוח — מגזין דו שבועי לענייני תרבות ואמנות.
23.30 סדרות מתח אלפרד היצ'קוק מגיש: שם הפרק: די חבל לשניים.
23.55 פסוקו של יום. חדשות הלילה.

ערוץ 2
18.30 הרפתקאות הדבורה מאיה.
19.00 אנקת גבהים. סדרה דרמטית.
20.00 מסע במצולות ים וחקר תת־מימי.
20.40 נשים בג'או. סדרה תיעודית.
21.00 סוף 2.

„גלגלים". תכנית עוסקת בענייני רכב, תחבורה ותזהירות בדרכים. חדשות בטכנולוגית הרכב ובן המלחמה בתאונות הדרכים. במרכזן יעמדו מומחים על שאלות בטיחות ברכב שנתקעו, בתכנית ישתתפו איתן בן־יהודה, ראש המנהל לבטיחות במשרד התחבורה, ניצב משנה מנשה חדד, ראש אגף התנועה במטה הארצי, מהנדס הרכב ג'ף קריידן, העיתונאי רם לנדס, עוייר עמיקם לוויתן, ודובר „אגד" גדעון טלמור. מנחה: דניאל פאר. שעה — 20.30.

שני טלוויזיה

14.12.87

(כ) כתוביות מיוחדות ללקויי שמיעה
08.00 עד כאן — חדשות קול ישראל.
08.05 שעת כושר.
08.15 אורחות ז'־ט' — השוק הפתוח (כ).
08.40 ראשית הקריאה — בלי סודות — ביניים 5.
09.00 אנגלית ה'.
09.20 חשבון פשוט ד' — חזקות (כ).
10.10 אנגלית ז'.
10.30 הגיל הרך — רגע עם דודלי — ממה עושים דברים (כ).
11.00 ערבית מדוברת — ד'־ה' — טריק פי (אל) סחרא.
11.15 אנגלית ו'.
11.30 ארץ מולדת — ממשבר להתעצמות (כ).
12.00 אנגלית ח'.
12.25 תלמוד — שניים אוחזין — דיוק (כ).
13.00 גיאוגרפיה כללית — ז'־ט' — לידתם ומותם של הרים.
13.30 אנגלית יא'־יב' — Hello israel - Our home grown holiday
13.45 צרפתית — העשרה.
14.00 עד כאן — חדשות קול ישראל.
14.05 מגע — מזון. הנושא: מזון החיות.
14.35 קסים קסם — בחיק הטבע.
15.00 קשר משפחתי — ד"ר חיים עומר משוחח עם חיה וניסים יצחק על בעיות האכילה של מעוז בן הי"ג.
15.40 שעת כושר.
15.50 מאתיים שניות למרכז ההסברה.
16.00 האסיר — צ'ילצולי ביג־בן פרק 7.
17.00 ערב חרש מנחה: אילנה דיין.
17.30 דוביכפת לי.
17.55 הופה היי — סדרת בידור המשוטטת ברחבי הארץ.

ספי ריבלין, אורח בתכנית הילדים „הופה היי" (17.55)

18.30 קיצור החדשות (ערבית).
18.32 סקירת תכניות (ערבית).
18.35 ספורט (ערבית).
19.30 חדשות (ערבית).
20.00 כותרות מבט.
20.02 הצפון והדרום (ראה הפניה).
21.00 מבט לחדשות.
21.30 תשדירי שירות.
21.35 מלך הכיתה. הפרק השני: בחזרה לעתיד. צ'ארלי חושש מפגישת מחזור של בית ספרו ואילו אריק, חושש ממה שצופן לו העתיד.
22.00 זה הזמן — תכנית אירוח שבועית מנחה: דם עברון.
22.50 פקד מורס. הפרק השני: עולם הדממה של ניקולס קווין (חלק א'). פקד מורס חוקר הפעם את מותו של ניקולס קווין, העובד במכון לנבחנים זרים באוקספורד. המכון שולח בחינות לרחבי תבל, והעבודה בו דורשת סודיות מוחלטת.
23.45 פסוקו של יום. חדשות הלילה.

ערוץ 2
18.30 החתול שמיל.
19.00 קרקס.
19.30 סדרת מוסיקה תיעודית — ברנבוים על בטהובן.
20.00 לקט שירים עבריים.
20.30 תקציר משפט דמיאניוק.
21.00 סוף 2: קונצרט בנירנהם היל.

„הצפון והדרום". הפרק השמיני: צ'ארלס ובילי מטלטלים את ומספוטינגם. בילי מוחר אחרי ברט, ואשטון כועסת. בילי מבקש את רשותו של אורי לחזור אחרי אשטון, מדליון מספרת לאורי כי בשל מיגבלה עליה לבריות, ואורט מסכים לברוח איתה. שעה — 20.02.

שלישי טלוויזיה

15.12.87

(כ) — כתוביות מיוחדות ללקויי שמיעה
08.00 עד כאן — חדשות קול ישראל.
08.05 שעת כושר.
08.15 חשבון פשוט ד' — חזקות (כ).
08.40 ראשית הקריאה — בלי סודות — ב'־ד'.
09.00 אנגלית ח'.
09.20 טבע — 70 פעימות בדקה (בתרגום לערבית).
10.10 אנגלית ז'.
10.30 הגיל הרך — רחוב סומסום — הסופגניה של מוישה.
11.00 צרפתית — על יסודי.
11.15 חשבון ה' — חיסור בשברים.
11.30 ארץ מולדת — היציאה מן החומות (כ).
12.00 גיאוגרפיה כללית — ז'־ט' — הרים והוצרותם.
12.25 ספרות על יסודי — דליקה באסם (פוקנר).
13.00 מוסיקה — על יסודי — העשרה — המוסיקה של גבול טקסס־מקסיקו'.
13.30 אתמול במשפט דמיאניוק.
14.00 עד כאן — חדשות קול ישראל.
14.05 סרט קולנוע — אצבעוני.
15.40 שעת כושר.
16.00 פרפר נחמד — חנוכה.
16.25 רובוטריקים.
17.00 ערב חדש — מנחה: רפי רשף.
17.30 זרבובים.
17.45 שלוש, ארבע, חמש וחצי — תכנית לחנוכה. התכנית מתארחת הפעם במחלקת הילדים בבית החולים קפלן.
18.05 אלף — תכנית קומית למשפחה.

לוני אנדרסון, גיבורת הסידרה „קלי קלות" (23.10)

18.30 קיצור החדשות (ערבית).
18.32 תרבות המערב — פרק ו': עידן התגליות (ערבית).
19.30 חדשות (ערבית).
20.00 כותרות מבט.
20.02 הדלקת נר ראשון של חנוכה וראה הפניה).
20.07 ימי בית הספר של טום בראון הפרק האחרון. למנהל בית הספר מתגלה כי טום חף מפשע. הוא מתערב במריבה בין טום לפלשמן, והבריון מסולק מבית הספר. טום זוכה להערכה חדשה בעיני המנהל.
21.00 מבט לחדשות.
21.30 תשדירי שירות.
21.40 מבט שני.
22.20 גן העדן המובטח הפרק השלישי: אצל טיטימוס לבו של פרד נשבר בשל היותו נבגד על ידי אחיו ועל ידי חברתו.
23.10 קלי קלות הפרק השמיני: סעודה בחברת אל.קיי.
23.35 פסוקו של מקום — מבט אל מודיעין. חדשות הלילה.

ערוץ 2
18.30 הרפתקאות הדבורה מאיה.
19.00 בן המלך והעני. סדרה דרמטית.
19.30 אורות וצלילים: הדלקת נר ראשון של חנוכה.
20.30 תקציר משפט דמיאניוק.
21.00 סוף 2: בוב דילן, משה גיאת.

הדלקת נר ראשון של חנוכה, לכבוד ירושלים, ובמסגרת חגיגות שנת הארבעים למדינה תערוך הטלוויזיה הדלקת נרות מדי ערב עם לוחמי תש"ח באחד מאתרי הקרבות במלחמת הקוממיות בירושלים ובסביבתה. נר ראשון יודלק עם חברי ההגנה בירושלים. שעה — 20.02.

רביעי טלוויזיה

16.12.87

(כ) כתוביות מיוחדות ללקויי שמיעה.
08.00 עד כאן — חדשות קול ישראל.
08.05 שעת כושר.
08.15 גיאוגרפיה של א"י — פני הארץ — תבנית נוף (כ).
09.00 אנגלית ו'.
09.20 מדעי הטבע — יסודי — דבר אלי בתנועה.
[illegible] אנגלית ז'.
10.00 שעת כושר.
10.10 מדעי הטבע — ה'־ו' — הדם — התערכות הקולטות אל התאים (כ).
10.30 הגיל הרך — פרפר נחמד.
11.00 חשבון ו' — המלך ואט.
11.10 אנגלית — יא'־יב' HELLO ISRAEL. OUR HOME GROWN HOLIDAY.
11.30 קשת וענן — חשמונאים (כ).
12.00 אנגלית ח'.
12.25 אנגלית י'.
13.00 מדעי הטבע־על יסודי — אקולוגיה 7 — הסביבה והברירה הטבעית.
13.30 אתמול במשפט דמיאניוק.
14.00 עד כאן — חדשות קול ישראל.
14.05 האוניברסיטה הפתוחה.
15.00 שב טוב הגמד.
[illegible] קאסט 63 — אנימציה.
15.40 שעת כושר.
15.50 מאתיים שניות למשרד הבריאות.
[illegible] גברת פלפלת.
[illegible] טיול באמצע שביל בצד — טיול השבוע (כ).
[illegible] פיצוחים — שעשועון טלוויזיה.
17.00 ערב חרש — מנחה: גדעון רייכר.
17.30 שמיניות באוויר — מגזין לנוער.
[illegible] קיצור החדשות (ערבית).

[illegible] ישר, בתכנית מיוחדת לחנוכה „אורות וצלילים" (20.05)

18.32 על ספרות ותרבות (ערבית).
19.00 נקו הבריאות (ערבית). מגזין לענייני רפואה.
19.30 חדשות (ערבית).
20.00 כותרות מבט.
20.02 הדלקת נר שני של חנוכה — הנר יודלק בהיכל הגבורה עם לוחמי האצ"ל בירושלים.
20.05 אורות וצלילים — תכנית מיוחדת לחנוכה בהשתתפות דודו פישר והגבעטרון.
20.30 תביעות קטנות.
21.00 מבט לחדשות.
[illegible] מוקד.
22.05 סרט קולנוע האחים מארקס במערב הפרוע — (ראה הפניה).

ערוץ 2
18.30 החתול שמיל מארח את נעמי שמר לכבוד חג החנוכה.
19.00 קרקס.
19.30 סדרת מוסיקה תיעודית — ברנבוים על בטהובן (פרק 4).
20.00 לקט שירים עבריים.
20.30 תקציר משפט דמיאניוק.
21.00 סוף 2: שינה טרנר, להקת דור המשך ולהיטים חדשים.

סרט קולנוע — „האחים מארקס במערב הפרוע". הסרט הוא קומדיה מטורפת של האחים מארקס. [illegible] שעה — 22.05.

חמישי טלוויזיה

17.12.87

09.00 עד כאן — חדשות קול ישראל.
09.05 שעת כושר.
09.15 קשת וענן — פרסומי ניסא — התוכנית עוסקת במנהגים והסמלים הקשורים בחג החנוכה.
09.35 הרפתקאות בגן חיות — עיסקי קופים.
10.00 חנוכאן — רפי טלטקסט לחג כולל חידות נושאות פרסים.
10.05 המאורה של סטיג סדרה עלילתית בת 5 פרקים.
10.35 היער הבלתי אפשרי — לעצור התמוטטותו הפיסית של האדם — סרט העוסק בכושר גופני.
10.55 ג'ון דיאמונד ויליאם ג'ונס, יוצא ללונדון כדי למצוא את מר דיאמונד ולהתנצל בפניו על חטאי אביו. בנו, ג'ון, אינו מוכן לסלוח ומחליט לנקום במשפחת ג'ונס.
11.45 סימפוניה על הקרח.
14.00 עד כאן — חדשות קול ישראל.
14.05 בלי סודות — ג'־ש'.
14.30 קשר משפחתי (ש"ח) (כ).
15.10 רחוב סומסום.
15.40 שעת כושר.
15.50 מאתיים שניות למועצת הלול
16.00 זהו־זה — תכנית מיוחדת לחג החנוכה.
17.00 ערב חרש — מנחה: דן מרגלית.
17.30 מחזמר מקורי לנוער — פיגומים. העלילה סובבת סביב קיוסק, שהוצא לו צו הריסה, ומאבק התושבים — צעירים ומבוגרים — לשימורו.
18.05 בילבולים.
18.30 קיצור החדשות (ערבית).
18.32 מגזין לאמנות — מגזין דו שבועי (ערבית).

קיט ג'יני, היא סטיג ב„המאורה של סטיג" (10.05)

19.00 מפגש (ערבית). תכנית ריון שבועית בענייני אקטואליה.
19.30 חדשות (ערבית).
20.00 הדלקת נר שלישי של חנוכה — הנר יודלק בגוש עציון.
20.05 מבט לחדשות.
20.30 פרטים יבואו.
22.10 סרט תעודה על הסופר ג'און ג'נה.
23.00 מטלוק הפרק השני: החשפנית מטלוק נחלץ להגנתה של קלרה.
23.50 הגיע זמן לשון — פינת הלשון השבועית של אבשלום קור, מיוחדת לחנוכה. חדשות הלילה.

ערוץ 2
18.30 הרפתקאות הדבורה מאיה.
19.00 זמנים קשים — ע"פ דיקנס. סדרה דראמטית בת שישה פרקים.
20.00 מסע במצולות ים — פרק ב'.
20.30 תקציר משפט דמיאניוק.
21.00 סוף 2.

תכניות טלוויזיה ליום שישי 18.12.87

בשעה 21.15 „מסיבה למסיבה" מנחה רבקה מיכאלי.

בשעה 22.15 סרט קולנוע — „הבסיליק" במאי קולנוע, אלי קרוס, מביים סרט על סיפור אוודי שמתרחש בעת מלחמת העולם הראשונה. בעת הסרטת אחת הסצינות הבסיל נהרג. [illegible]

תחנות זרות טלוויזיה

המזרח התיכון טלוויזיה

יום שישי 11.12.87
13.00 מסע בעולם המצוייר. 13.30 ימי העמק האבודים (מערבון). 14.00 מועדון 700. 14.30 התעמלות. 15.00 ילדי החבובות (מצוייר). 15.30 סופרבוק (מצוייר). 16.00 שוכני הסלעים (תכנית לילדים). 16.30 סרט „הטאיסה לוהר" עם קתרין הפבורן. 18.00 חבורת קוסבי. 18.30 קוזדי מקסחה (קומי). 19.00 חדשות. 20.00 פוליגאני (פעולה). 21.00 סרט (ערבית). 23.30 מעשיות משפחות (ערבית).

יום שבת 12.12.87
13.00 וודי וודפקר (מצוייר). 13.30 המשפחה הביונית. 14.00 רעים השוכב (מצוייר). 14.30 מיסתורי הים. 15.00 עולם החיות. 16.00 כדורעף וארה"ב — בריה"מ. 18.00 אירועי ספורט בעולם. 19.00 כדורגל (אנגליה). 20.00 האבקות. 21.00 סרט „רק אלוהים יודע" עם רוברט מיצ'ם. 23.00 מועדון 700. 23.30 חיים אחרים.

יום ראשון 13.12.87
13.30 חיים אחרים. 14.00 מועדון 700. 14.30 מעשיות משפחות (ערבית).
15.00 שעת סיפור. 15.30 הבית המעופף (מצוייר). 16.00 שוכני הסלעים ותכנית לילדים. 16.30 סרט (ערבית). 18.00 ביקפת וולסון (סדרה). 19.00 60 דקות (מגזין אקטואליה). 20.00 כופעים קלסיים ובלט אמריקאי. 21.00 סרט „שובו של שרלוק הולמס" עם מייקל פנינגטון. 22.30 מעשיות משפחות (ערבית).

יום שני 14.12.87
13.30 חיים אחרים. 14.00 מועדון 700. 14.30 התעמלות. 15.00 ילדי החבובות (מצוייר). 15.30 סופרבוק (מצוייר). 16.00 שוכני הסלעים (תכנית לילדים). 16.30 סרט „צחוק בצר" עם ארנר ברגן. 18.00 ימים מאושרים (סדרה קומית). 18.30 לורן ושירלי (סדרה קומית). 19.00 חדשות. 20.00 מגנום (בלש). 21.00 פוטבול (לוס־אנג'לס — סיאטל). 23.00 מועדון 700. 23.30 חיים אחרים.

יום שלישי 15.12.87
13.30 חיים אחרים. 14.00 מועדון 700. 14.30 התעמלות. 15.00 ילדי החבובות (מצוייר). 15.30 הבית המעופף (מצוייר). 16.00 שוכני הסלעים (תכנית לילדים). 16.30 סרט „עבר כמוס" עם אווה גרדנר. 18.00 סיפה בחלל (דמיוני). 19.00 חדשות. 20.00 צוות לעניין (פעולה). 21.00 מקגייבר (סוכן חשאי). 22.00 זאב מעופף (פעולה). 23.00 מועדון 700. 23.30 חיים אחרים.

יום רביעי 16.12.87
13.30 חיים אחרים. 14.00 מועדון 700. 14.30 התעמלות. 15.00 ילדי החבובות (מצוייר). 15.30 סופר בוק (מצוייר). 16.00 שוכני הסלעים (תכנית לילדים). 16.30 סרט „רחל הזהר" עם וויליאם הולדן. 18.00 חן לי הורכנות (קומי). 18.30 משפחת קבגל (סדרה קומית). 19.00 חדשות. 20.00 רצח במשיכת קולמוס. 21.00 המיגור (סדרה). 21.30 נידהארט (סדרה קומית). 22.00 המשווה (בלש). 23.00 מועדון 700. 23.30 חיים אחרים.

יום חמישי 17.12.87
13.30 חיים אחרים. 14.00 מועדון 700. 14.30 התעמלות. 15.00 ילדי החבובות (מצוייר). 15.30 הבית המעופף (מצוייר). 16.00 שוכני הסלעים (תכנית לילדים). 16.30 סרט „נקמה מכוער" עם רוברט ריאן. 18.00 נוגה. 19.00 חדשות. 20.00 סקירקרו ובכרת קינג (בלש). 21.00 הדרך לשמים (דרמה). 22.00 סרט „האור הירח" (בלש). 23.00 מועדון 700. 23.30 חיים אחרים.

הטלוויזיה הירדנית

יום שישי 11.12.87
כל שעות הבוקר תוכניות לכל המשפחה. 11.30 כדורגל בינלאומי או ספורט עולמי. 14.30 סרט מדע בדיוני (אנגלית). 15.30 המצלמה הנסתרת (רק בערוץ 1). 16.00 תאמין או לא (מקרים מוזרים) — רק בערוץ 1. 17.20 סרט עלילתי בצרפתית. 18.00 ההיסטוריה של הנסט רק בערוץ 1. 19.00 חדשות בצרפתית. 19.15 לקט שירים. 19.30 חדשות בעברית. 19.45 לקראת שנות האלפיים (סרטון דוקומנטרי). 20.30 סרט (קומדיה אמריקאית). 21.10 גנר הרוח (סידרה אוסטרלית) 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 ברכבת לוקכוס ללוס־אנג'לס (סדרה אמריקאית).

שבת 12.12.87
15.30 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 17.10 אחות קיקה (רק בערוץ 1) 18.00 הרוצח (סידרה בצרפתית). 18.15 ילדי רחוב רי־בי־סי. (רק בערוץ 1). 18.30 אשנב לעולם בצרפתית. 18.50 תיאטרון האגדות (רק בערוץ 1). 19.00 חדשות בצרפתית. 19.30 חדשות בעברית. 20.30 הכרים בלבר (קומדיה אנגלית). 21.10 בידור תי"ל. 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 סרט עלילתי באורך מלא.

יום ראשון 13.12.87
15.30 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 16.20 פנקי ברוססר (רק בערוץ 1). 16.45 מדע ודעת (דוקומנטרי) — רק בערוץ 1. 17.10 עולמו של וולט דיסני (רק בערוץ 1). 18.00 רחוב קרנו (צרפתית). 18.10 כדורגל בינלאומי (רק בערוץ 1). 18.50 ההיסטוריה של הטבע (דוקומנטרי). 19.00 חדשות בצרפתית. 19.30 חדשות בעברית. 20.30 צללים לשלושה (קומדיה אמריקאית). 21.10 „המזון" (בעיות כלכלה בעולם, דוקומנטרי). 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 ספינת האהבה. 23.00 האקוולייזר (סידרת מתח אמריקאית).

יום שני 14.12.87
15.30 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 17.10 נק הלברון (רק בערוץ 1). 17.35 סרט דוקומנטרי על מדע (רק בערוץ 1). 18.00 ההיסטוריה של הטבע (צרפתית). 19.00 חדשות בצרפתית. 19.15 מגזין ספורט בצרפתית. 19.30 חדשות בעברית. 20.30 קייט ואלי (קומדיה אמריקאית). 21.10 פלקון קרסט (סידרה עם ג'יין וימן). 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 רצח בכוונה (סדרה אנגלית).

יום שלישי 15.12.87
15.30 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 16.50 המצלמה הנסתרת (רק בערוץ 1). 17.00 סיפורים קצרים (רק בערוץ 1). 17.10 מדע ודעת (דוקומנטרי) — אנגלית — רק בערוץ 1). 18.00 רישליה (צרפתית). 18.30 מטבח בינלאומי (דוקומנטרי על בישול). 18.30 כדורגל בינלאומי (רק בערוץ 1). 19.00 חדשות בצרפתית. 19.30 חדשות בעברית. 20.30 מאריגנטון (קומדיה אנגלית). 21.10 רמינגטון סטיל (סידרת מתח אמריקאית) 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 סיפורי המסתורין של הדחלי סירס (סידרת מתח אנגלית). 23.10 מתוח כל שעות היממה (קומדיה אנגלית).

יום רביעי 16.12.87
15.30 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 16.30 סיפורים עולמיים (רק בערוץ 1). 17.00 ילדת הפלא (רק בערוץ 1). 17.25 הגמלים (רק בערוץ 1). 17.30 בית חולים (סידרה באנגלית רק בערוץ 1). 17.55 שאני אליה (תכנית בידור צרפתית). 18.00 השריגאר (סידרה בצרפתית). 18.30 תכנית בידור (צרפתית). 19.00 חדשות בצרפתית. 19.15 ירדן היום (צרפתית). 19.30 חדשות בעברית. 20.30 ולרי (קומדיה אמריקאית). 21.10 החיים הטובים (דוקומנטרי). 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 האכסר (סידרת מתח אמריקאית). 23.10 ורי ורי (קומדיה אנגלית).

יום חמישי 17.12.87
15.30 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 17.15 העולם הבלתי נראה (רק בערוץ 1). 16.30 עולם החיות (רק בערוץ 1). 18.00 רחוב קרנו (צרפתית). 18.30 סרט דוקומנטרי על הטבע (צרפתית). 19.00 חדשות בצרפתית. 19.30 חדשות בעברית. 19.45 מגזין ספורט. 20.30 רגעים מביכים. 21.10 אלפרד היצ'קוק מגיש (סיפור מתח). 21.30 לא ניתן להפריד (סידרת מתח אנגלית). 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 סרט עלילתי באורך מלא.

ששי רדיו

11.12.1987

קול המוסיקה
06.02 „צלילי בוקר".
07.09 „בהאזנה נינוחה" — קלארה שומן: שלישיית פסנתר בסול מינור — קפרה: „הנעים" — פאני מנדלסון: ארבעה שירים — קלארה שומן: קונצ'רטו בלה מינור לפסנתר ולתזמורת — רוברט שומן: אהבת נשים וחייהן.
09.00 „קונצרט בוקר" — י.ב. באך: סנפוניה קונצרטית לחליל, אבוב, כנור, צ'לו ותזמורת — פרגולזי: „הכפחה הנגברת" — פרוקופייב: קונצ'רטו מס' 2, בסול מינור, לפסנתר ולתזמורת — בורודין: רביעייה מס' 2, בלה מז'ור — בטהובן: ששייה לשני קלרניתות, שתי קרנות ושני בסונים — שוברט: סמפוניה מס' 5.
11.57 „פינת השיר" משירי משה בן שאול.
12.00 מן הסרטייה — שוברט: החמישיית „דג השמך".
13.05 בהאזנה נינוחה — מוצרט: דיוורטימנטו ק. 63 — שומן: קונצ'רטו בלה מינור לפסנתר ולתזמורת — צ'ייקובסקי: מוסיקה לבלט מתוך „האופריצ'ניק" — דבוז'ק: סמפוניה מס' 9, „מן העולם החדש".
15.00 לקראת שבת — פרגולזי: קונצ'רטו גרוסו מס' 2 — פרטוש: פנטסיה לכנור, צ'לו ופסנתר — בוקריני: קונצ'רטו מס' 3 לצ'לו ולתזמורת — ביזה: הנערה מארל, סוויטה מס' 1.
16.00 לביקשתכם. ברהמס: סימפוניה מס. 3 רחמנינוב: קונצ'רטו מס. 1 לפסנתר — סיבליוס: סמפוניה מס' 2.

אהוד אולמרט, חוזר לכרמל ב„מראה מקום" (גל"צ 19.05)

18.00 דור הזהב — אמנים גדולים בהקלטות הסטוריות — מוצרט, קונצ'רטו לכנור מס' 3,4,5.
19.00 מוסיקה קאמרית — בטהובן: שלישיית „הרוחות" — שומאן: רביעיית כלייקשת אופוס 41 מספר 3.
20.05 מומרת הארץ.
20.27 פינת השיר.
20.30 קונצרט ליל השבת — לקלרה מונטה מס' 5 — רוול: פוון לנסיכה ספרדיה — רביסי: שלושה נוקטורנים — ברליוז: הרולד באיטליה — שוסון: סמפוניה — פורה: פנטסיה לחליל ולתזמורת — ביזה: משחקי ילדים.
23.00 ברק הברוק ורסיטי רנסנס.

רשת א'
07.30 „רדיו־קל".
08.05 „מצעד הפזמונים הים־תיכוני" — עם דם תרמור.
10.05 „שיריטור" — מתולוה ושירים משלנו.
11.05 „חיוק השישי" — מגזין למסורת ופולקלור.
12.05 „מעורב ים־תיכוני" — עם ג'ו עמר.
13.00 חדשות ותוכניות באנגלית.
13.30 חדשות ותכנית בצרפתית.
14.05 „בראש צעיר" — מגזין לילדים ולבני נוער.
15.00 „קבלת שבת" — פרשת „וישב".
16.05 „גרשא במוקי".
17.10 שירים עבריים.
18.05 „מוסף רדיו לספרות".
19.05 „זמר לשבת".
19.30 שירורים לילדים.
22.05 „כי טוב הזמר" „לילות ספרד" — מופע פומבי שהתקיים באולם „תליאור" בירושלים.

23.05 „להיטים פפולפליס" — להיטי הזמר המזרחי של כל הזמנים.

רשת ב'
07.00 „הבוקר הזה".
08.05 „כל צבעי הרשת" — ניגון יומי — עם יוסי גרבר.
12.10 „פריית פתיחה" — לקראת מישחקי הכדורגל בשבת.
13.05 „חצי היום" — הרשות ופזמונים.
14.06 „לראות או לא לראות" — יומן תרבות לתרבות ואמנות.
15.06 „בשמים לשבת" — עם יהורם גאון.
16.05 „עונד וטב" — עם דוד מרגלית.
17.05 „מאחורי הכותרות" — מגזין לרדיו, לטלוויזיה ולעיתונות.
18.06 „השבוע שלי" — עם העתונאי יוסף לפיד.
19.05 „הטור השבועי".
20.05 „השושנה פורחת" — רומנסות, שירים ופיוטים ממורשת יהדות ספרד.
22.05 „הבה נצא במחול" — ריקודי־עם.
23.05 „בין קיצי לשבת" — שיחה בשניים — עם יצחק לבני.
00.10 „שיר אינו רק מנגינה" — שירים עבריים בנושא אחד.

גל"צ
06.05 צלילי בוקר.
06.30 „פותחים עין".
07.07 תוספת בוקר — צביקה ספירא ועיתוני סוף השבוע.
08.00 בוקר טוב ישראל.
09.05 צלילי נעים — עם גולי ספירא.
11.05 קולה של אמא — עם אלכס אנסקי.
12.05 „פנדליס" שעתיים עם דורי בן־זאב.
14.05 „עולם קטן הנדינות שמעבר לים" — תכניתה של איימי גינסבורג. תכנית שניית והאחרונה: מרוקו.
15.05 „הדרך" — עם „הכנס החיוור" — „התכנית הראשונה" — מיטב המערכונים והשירים כפי שהם בשיחוחרים עתה בתכניות חצי היובל של „הכנס החיוור".
16.55 „אלף פנים" — סיפור קצר עם רן שביט.
17.05 „קרובים רחוקים" — עם יהודים ועליתי עליה במערב אירופה. פרק קלישי: „שאלה של זהות" — פגישה עם ד"ר פטריק זיבר, בפאריס. עורך ומגיש: אהוד גרף.
18.05 „אגרת הרשא".
19.05 „מראה מקום" — תכניתה של כרה דורון המאפשרת לאנשים מפורסמים לחזור למקום בעל משמעות בחייהם והפעם בחר אהוד אולמרט לחזור ולבקר בשוני שלמרגלות הכרמל, ליד בנימינה.
20.05 „לא על הלוף לבדו" — מוסיקה ומשחקי רדיו.
22.05 „עטן בעיניך" — שעתיים של מוסיקה עם גדי לבנה.
00.05 מוסף הרדיו והטרנזיסטור של יואב קוסנר.
02.05 לא רוצים לישון.
05.05 צלילי בוקר.

רשת ג'
06.04 „יום שישי חור" — שירים עבריים.
08.05 „משהו משהו" — עם מיכל שמואלי.
10.05 „אנן הים־התיכון".
12.05 „להיות שם" — שעה אחת, שפה אחת.
13.05 „צפירת ברכש" — עם דן כנר.
15.05 „לפנות ערב" — שירים עבריים.
17.05 „כאן, שם ובכל מקום".
18.05 „זמר שבוה" — שירים עבריים.
20.05 „צלילי שבת" — עם לאה לאור.
22.05 „טיול לילה" — שירים עבריים.
23.05 „איזה לילה" — מסיבת ריקודים — עם איתן גור.

שבת רדיו

12.12.1987

קול המוסיקה

07:11 שחרית לשבת — מוצרט: הפתיחה ל„דון ג'ובאני" סמטאנה: שארקה; מנדלסון: קונצ'רטו ברה מינור לכנור ותזמורת בטהובן: סמפוניה מס' 8 סתר: קנטטה לשבת.
09.00 למי סידורה? לה בסול — חידון מוסיקלי בשדור חי.
10:10 קונצרט השבת, מהקלטות התזמורת הסמפונית ירושלים רשה"ש מנצח: גארי ברתיני — מיצירות סרג'ו נטרא, קוראי ושוברט.
11.05 פינת השיר — משירי נעשה בן־שאול.
12:00 במחיצת אמן דגול
13:05 קונצרט לצוהרי השבת באך: אריה לשתי חצוצרות רבוז'ק: קונצ'רטו לצ'לו ולתזמורת מהלר: סמפוניה מס' 4.
15:00 אינטרלוד
16:00 „גאלנה" וכרונותיה של גלינה וישנבסקייה פרק שלישי: ידידי רמיטרי מגישה: והירה חריפאי
17:00 פגוש את האמן הישראלי נטשה טרסון — פסנתר הנדמית: סונאטה מס' 3 שוברט: סונאטה בלה מינור, אופ' 42.
18:00 „רדיו דראמה" „אין עשן בלי אש" מאת: ק. ראלי תרגום: דני רווה במוי: נסים קמחי.
19:00 הקונצרט שלי עם העתונאית נעמי גל
21:05 מעל בימת האופרה בעריכת מיכאל אוהר ורדי: כוח של גורל

14.06 סקירת שבועונים מן העולם.
14.11 „כדור בראש" — קתדרלה לכדורגל עם טדי פרויס וחברים.
14.30 „שירים ושערים" — דיווחים על השערים שיובקעו במשחקי הליגה הלאומית בכדורגל ופזמונים.
16.30 „הבו ומר" — שירים עבריים.
17.05 „ארץ חמרת".
18.06 „מפיק ורי".
18.30 „ממגרש הספורט".
19.05 „הקול קולנוע".
20.05 „יומן השבוע" (ש"דח).
21.05 „כוכב הערב": עם אורנלה ונוני.
22.05 „בקצה השבוע" — עם יעקב אחימאיר.
00.10 „הוי ארצי מולדתי" — שירים עבריים.

גל"צ

07.05 יופי של שירים.
08.05 „מעל ומתחת לשמיכה".
09.05 „מקהלה עליזה" — שירים וסיפורים לילדים עם סרה דורון.
10.05 „טעם של פעם" — עם אורלי יניב.
11.05 „במצב הנוכחי"
12.05 „הדרך" — עם אדם במיטב להיטיו בהופעה בפני חיילים, כפי שהוקלטה לאחרונה בבית־החייל בתל־אביב.
13.05 „שאלות אישיות" — יעקב אגמון משוחח עם פרופ' יובל נאמן.
14.05 „הכל זורם".
16.05 „סינימה שבת" — תכנית לענייני קולנוע. מגיש ועורך: גידי אורשר.
17.05 „טיפורים בראש: מספרים מתחילים 87. רם עברון מראיין את יצחק בר־יוסף. בשיתוף עם „ידיעות אחרונות". קורא: אלכס אנסקי.
18.05 „גלגלי צה"ל" מבזקי חדשות, דיווחי ספורט, עידכונים על מצב התנועה ברחבי הארץ ומוסיקה.
20.05 „קלאסי כאן" מגאזין גלי־צה"ל על הנעשה בארץ במוסיקה הקלאסית. הפעם: הסינפונייטה הישראלית באר־שבע, מנצח אורח: יאצ'ק קספרצ'יק (פולין). סולנים: דואו ערן ותנויה.
21.00 מבט לחדשות.
21.30 שירים עבריים.
22.05 „מסורת מסודת" — במוצאי יום מנוחה.
23.05 „עושים מדינה" — עורך ומגיש: דודו דיין.
00.05 ציפורי לילה מארח — אבי קורן מארח את דודו דוחן המגיש את השירים האהובים עליו.
02.05 לא רוצים לישון.
05.05 צלילי בוקר.

שידורי צה"ל 2

09.05 שירי להקות צבאיות.
10.05 שירי לאה גולדברג.
12.05 „הדרך" — עם אדם במיטב להיטיו בהופעה בפני חיילים.
13.05 „להיט לתיאבון" — להיטים עכשויים.
14.05 „יופי של שירים" — ממיטב הזמר העברי.
16.05 „באים מאהבה" — שירי אהבה.

רשת ג'

07.11 „צלילים למזכרת" — שירי העבר.
08.05 „גונים" — שירים עבריים.
10.05 „על בטוח" — להיטי כל הזמנים.
12.05 „להיטים לוהטים".
14.05 „כוכבים".
15.05 „אתם זוכרים את השירים?"
17.05 „שיר בין־ערביים".
19.05 „זמר שכוח" — שירים עבריים.
20.05 „פזמונהמון" — מתרוות פזמונים — עם רן עופרי.
22.05 „טיול לילה" — שירים עבריים.
23.05 „רדיוסקי" — פזמונים בשצף קצב — עם נעם גיל־אור.

רחל חלפי, בתכנית „דרכי אדם" (רשת א' 23.05)

רשת א'

08.05 „עולם המדע".
09.30 „דעת־קול" — תיבת דואר בעניני מדע.
10.05 „מילים שמגעות לנגעת": „סין על קצה המקל".
11.05 „מושגים" — עם חדוה ישכר.
12.05 „מישדור תעודה".
13.00 חדשות ותכנית באנגלית.
13.30 חדשות ותכנית בצרפתית.
14.06 „בראש צעיר" — פינות, שירים וברכות כבקשתכם בשידור חי.
15.05 „שבת אחים": „פנים חדשות" — עם הזמרות לילי כהן, בטי ובת־שבע טאוב.
16:00 „רדיודרמה" — „הכלה וצייד הפרפרים" מאת: ניסים אלוני. בימוי: ניסים אלוני. משתתפים: גילה אלמגור, יוסי בנאי, אורי לוי וזאב רווח (ש"ח).
17.10 „סיפורדיו": „חייל טורקי מאדירנה" מאת ניסים אלוני מגיש: יוסי בנאי.
17:40 שירים עבריים.
18.06 „מסביב לעולם בשעה קלה" עורך ומגיש: יצחק נוי.
18.55 „פינת השיר".
19.05 „אנתולוגיה קטנה לשירה".
22.05 פרקי היום בתנ"ך.
23.05 „דרכי אדם" — עם רחל חלפי.

רשת ב'

07.00 חטים
07.11 „זמר זמר לך".
08.05 „מי ישן" אגדות, ספורים ופינות הומור.
09.05 „שאלת של טעם" — עם חיים קינן.
09.55 עוזיה אלון מספר על נוף הארץ.
10.05 יומן השבוע
11.05 „חיילים יצאו לדרך" — מופע הצדעה לשירי הלהקות הצבאיות מנצח: יצחק גרציאני הוקלט בכפר־מנחם.
13.05 „שעת לצון".

ראשון רדיו

13.12.1987

קול המוסיקה

06.02 „צלילי בוקר"
07.09 „בהאונה נינוחה": צ'ייקובסקי: סרנדה בדו־מג'ור; הומל: אראנג'ה, ווריאציות ורונדו על השיר „מינקה היפה"; מנדלסון: קונצ'רטו מס. 2 ברה־מינור לפסנתר ולתזמורת; בטהובן: סימפוניה מס. 6 בפה מג'ור („הפסטורלית").
09.00 „קונצרט בוקר": מאסנה: „תמונות הונגריות" — סויטה; מרטינו: קונצ'רטו כפול לשתי תזמורות כלי־קשת פסנתר וטימפאני; רגר: חמישיה בלה־מג'ור לקלרנית וכלי־קשת; אינבר: „נמלי הים התיכון", פואמה סימפונית; רודריגו: „פנטסיה לבן־אצולה", לגיטרה ולתזמורת: פולנק: „גלוריה": סן־סנס: סימפוניה מס. 3 בדו־מינור.
11.57 „פינת השיר" משירי י. פיכמן.
12.00 „אמנים באולפן" עינת פבריקנט (פסנתר): באך: טוקטה ברה־מג'ור; פרוקופייב: סונטה מס. 3; דביסי: „השתקפויות במים"; שופן: בלדה בלה־במול מג'ור; ליסט: „תהלוכות אשכבה".
13.05 „בהאונה נינוחה": בליס: „אדם אפס", סויטה מתוך הבלט; סן־סנס: סונטה אופוס 32 לצ'לו ולפסנתר; שירים מאת מונסיני, דביסי, ליסט, גלינקה, צ'ייקובסקי ומאסנה; דבוז'אק: סרנדה לכלי־נשיפה ולקונטרבס.
15.00 „מוסיקה כאן ועכשיו" לאון שידלובסקי — דיוקן מוסיקלי מיצירותיו: „יאקי"; „יבוא המוות"; רביעית כלי־קשת; חמשה קטעים לפסנתר; מתוך 3. מירקמים ותמונה".

ליאון שידלובסקי, ב„מוסיקה כאן ועכשיו (מ' 15.00)

16.00 „מוסיקה ליום ראשון": באך: מגניפיקט במי־במול מג'ור; רוסיני: „מיסת גלוריה"; ברוקנר: 4 מוטטים.
18.00 „למי סידורה? לה פה סול" (ש"ח).
19.00 „מוסיקה קלסית קלה".
20.05 „אינטרלוד" — רצף מוסיקלי.
20.27 „פינת השיר".
20.30 „הקונצרט הקמרי השבועי" עם הרביעייה הישראלית לזכרו של יעקב מנוה ז"ל.
22.30 „מן המקורות": צלילי באמבט.
23.00 „מחרוזי יצירות": שירים של מאהלר ומוסיקה קמרית של שנברג.

רשת א'

07.30 „רדיוקל".
08.05 „תוגה" — עם בני הגדל.
09.05 „טלרדיו" — שירות מידע למאזינים.
10.05 „שירקור" — מתולות ושירים משלנו.
11.05 „פניני בוקר" — מגיש: גדעון הוד.
12.05 „מעורב ים־תיכוני" — עם חופני כהן.
13.00 חדשות ותוכניות באנגלית.
13.30 חדשות ותוכניות בצרפתית.
14.06 „בראש צעיר" — מגזין יומי לילדים ולבני נוער.
15.30 „האוניברסיטה המשודרת".
16.05 „רדיו־עשרה" — מגזין נוער.
17.10 „צבעי הקשת": „ממורה ממערב וגם משלנו".
18.06 „מינחת ערב" — משדר יומי להווי דתי ומסורת.
19.05 סיכום המשנה היומית.
19.30 שידורים לעולים.
22.05 „תפוח ועץ" — תכנית על הקשר בין הורים לילדיהם. עורכת ומנחה: רבקה מיכאלי יועץ לתכנית: ד"ר עמירם רביב — פסיכולוג חינוכי־קליני. „איך מציינים ימי־הולדת ומה חשיבותן".

רשת ב'

07.00 „הבוקר הזה".
08.05 „עושים עניין" — עם גבי גזית ושלום קיטל.
09.05 „ביקור בית".
10.05 „כל צבעי הרשת".
12.10 „אלף־אלף" ב„בית" — עם אהוד מנור.
13.05 „בחצי היום" — חדשות.
14.06 „לראות או לא לראות" — יומן חדשות לתרבות ולאמנות.
14.30 „בת־צחוק" — הווי והומור.
15.05 „שירים ושעורים".
15.55 „קראתי ספר" — קוראים ממליצים.
16.05 „יומן כלכלה".
16.30 „על מספרים ואנשים" — מגזין המשק והחברה.
17.05 „רגעי קסם".
18.06 „בעין בוחנת" — שאלות וסוגיות במחלוקת — עורך ומנחה: יצחק גולן.
18.45 היום בספורט.
19.35 „עם ישראל" — מוסף לעניינים יהודיים בעולם.
20.05 „שלום לבן דודי" — פיוט וברכה בשידור חי.
22.05 „בינגו לבין עצמנו" — שיחות עם מאזינים בשידור חי — מנחה: אלכס סלמור.
00.15 „להאחז בחלום" — שירים לסיומו של יום.

גל"צ

06.05 אוניברסיטה משודרת כלכלת המזרח התיכון המהפכה התעשייתית שלא באה. מרצה: פרופ' גד גלבר.
06.30 „פוקחים עין".
07.07 „שבע אפס שבע" — עם אלכס אנסקי.
08.00 בוקר טוב ישראל.
09.05 „אילה בוקר" — עם אלי ישראלי.
10.05 „עשר" — שירים עבריים.
11.05 „נכון לעכשיו" — עם רפי רשף.
13.05 „רו רה יומי".
13.55 40 „לאחור" — סיפור היום בתש"ח — עורך ומגיש דודו דיין.
14.05 „פגישה יומית" — עם יצחק בן־נר.
15.05 „שירים לחג" — עם ארז טל.
16.05 „ארבע אחר הצהריים".
16.54 באופן מילולי — פינתו של אבשלום קור.
17.00 „ערב טוב ישראל".
18.05 „שעה קלה על כלכלה".
18.45 „חמש עשרה קטנות".
19.05 „רדיו ספורט" — מגאזין ספורט.
19.57 הודעות לחיילים.
20.05 „עושים מדינה" — עורך ומגיש: דודו דיין (ש"ח).
21.00 מבט לחדשות.
21.30 אוניברסיטה משודרת — כלכלת המזרח התיכון — המהפכה התעשייתית שלא באה. מרצה: פרופ' גד גלבר.
22.05 „על הדבש ועל הכיפאק" — שירים שהחבר'ה אוהבים.
23.05 „עשרים וארבע היום שהיה" — עם ירון וילנסקי.
23.55 „שיחת חצות" — עם פרופ' ברוך מודן — ראש המחלקה לאפידמיולוגיה קלינית בתל־השומר.
00.05 „ציפורי לילה" — עם שלמה ארצי, תכנית מוסיקלית בנימה אישית.
02.05 לא רוצים לישון.
05.05 צלילי בוקר.

שידורי צה"ל 2

19.05 „רדיו רדיו" — עם יואב קוטנר.
20.05 „צו — 8" — תוכנית יומית לחיילים — עם אברי גלעד.
21.57 הודעות לחיילים.
22.05 „הפסקת עשר" — עם מיכל ניב.
23.05 „קול הג'או הזה" — עורך ומגיש: דני קרפל.

רשת ג'

06.04 „בחזרה לאושר" — להיטים.
07.07 „שיר בבוקר בבוקר" — שירים.
09.05 „מה, כבר תשעה?"
10.05 „דברים טובים".
11.05 „שבעים מי יודע" — שירי שנות השבעים.
12.05 „אהבה יומיומית".
13.05 „רק בימי חול".
14.06 „לי ולך" — שיר וברכה.
14.05 „חדש, חדיש ומחודש".
16.05 „הצגה יומית".
18.06 „מצעד הפזמונים הלועזיים".
21.05 „ארום עתיק" — שירים.
23.05 „הלילה הוא שירים".

שני רדיו

14.12.1987

קול המוסיקה

06.02 צלילי בוקר.
07.09 בהאונה נינוחה. הנדל: קונצ'רטו מס. 2 בפה־מג'ור ל־2 תזמורות. מוצארט: קונצ'רטו מס. 20 ברה־מינור לפסנתר ולתזמורת. בטהובן: רביעית כלי קשת במי־במול מג'ור (הנבל). שוברט: סימפוניה מס. 4 בדו־מינור (הטרגית).
09.00 קונצרט בוקר. סיבליוס: סויטה כפרית לתזמורת כלי־קשת. בארבר: קונצ'רטו לכנור ולתזמורת, אופ. 14. דבוז'אק: רביעית כלי־קשת מס. 8 בסול־מג'ור. סמטאנה: מחיי — רביעית כלי קשת במי מינור בעבוד לתזמורת סימפונית. פולנק: ששייה לפסנתר ולכלי־נשיפה. פרוקופייב: רומאו ויוליה — קטעים מתוך סוויטות מס. 1 ו־2.
11.57 פינת השיר — משירי יעקב פיכמן.
12.00 מן הסרטייה. בטהובן: ווריאציות על נושא מתוך דון ג'ובאני. ברטוק: רביעיה מס. 6 לכלי קשת. חיים אלכסנדר: 6 מחולות ישראליים ל־2 פסנתרים.
13.05 בהאונה נינוחה. מוצארט: דיברטימנטו ברה־מג'ור. ק.פ.ע. באך: קונצ'רטו בלה־מג'ור לצ'לו ולתזמורת. שומאן: שלישיה ברה־מינור לפסנתר, כנור וצ'לו. דבוז'אק: סרנדה למיתרים, אופוס 22. ברליוז: מוסיקה לבאלט מתוך הטרויאנים.
15.00 הסברה מוסיקלית. הנחיות הרגש.
16.00 מאולמי הקונצרטים בעולם. מוסיקת קודש מיצירות מוצארט: קירייה ברה־מינור, ערכיות, סנטה

אילן פקר, אסטרולוג, „לכל אדם כוכבי" (א' 22.05)

כנסייתית בדו־מג'ור, מיסה סולמניס בדו־מינור, חמשיה בדו־מג'ור לכלי־קשת.
18.00 רגש על הביצוע על אחת כמה וכמה.
19.00 בין חברים — מעולם מטעמי המוסיקה. אמיל גיללס ביצירות שופן, ברהמס וצ'ייקובסקי.
20.05 אינטרלוד — רצף מוסיקלי.
20.27 פינת השיר.
20.30 מאולמי הקונצרטים בעולם. אנרי פוסר: ספור מאוייר קטן. מאהלר: שירי ריקרט. פרוקופייב: סימפוניה מס. 3.
22.30 פעם ועוד. דן יוהס: רשויות.
23.00 מחזורי יצירות. שירים של מאהלר ומוסיקה קמרית של שנברג.

רשת א'

07.30 רדיו קל.
08.05 תוגה — עם בני הגדל.
08.27 משפט דמיאניוק — שידור חי מבנייני האומה בירושלים.
13.05 שירים עבריים.
13.30 חדשות ויומן בצרפתית.
13.45 חדשות ויומן באנגלית.
14.06 בראש צעיר — מגזין יומי לילדים ולבני נוער.
15.27 האוניברסיטה הפתוחה.
15.57 משפט דמיאניוק — שידור חי מבנייני האומה בירושלים.
19.05 סיכום המשנה היומית.
19.30 שידורים לעולים.
22.05 לכל אדם כוכב — עם האסטרולוג אילן פקר. מגישה: נאוה טביון.

רשת ב'

07.00 הבוקר הזה.
08.05 עושים עניין — עם גבי גזית ושלום קיטל.
09.05 ביקור בית — עם רבקה מיכאלי.
10.05 כל צבעי הרשת — מגזין יומי.
12.10 אלף־אלף בבית — עם א. מנור.
13.05 בחצי היום — חדשות ופזמונים.
14.06 לראות או לא לראות — יומן חדשות לתרבות ולאמנות.
14.30 בת צחוק — הווי והומור.
15.05 שירים ושעורים.
15.55 קראתי ספר — קוראים ממליצים.
16.05 יומן כלכלה.
16.30 על מספרים ואנשים — מגזין המשק והחברה.
17.05 רגעי קסם.
18.06 שירים עבריים.
18.45 היום בספורט.
19.35 דין ודברים — מגזין לענייני חוק ומשפט.
20.05 סולם הזמירות — מצעד הפזמונים המסורתיים.
22.05 קפה ראשי — חידונים מגוונים בהשתתפות המאזינים עם שמוליק רוזן.
00.15 ג'אז ועוד — עם לאה ליאור.

גלי־צה"ל

06.05 אוניברסיטה משודרת — הטוב והרע. מרצה הפרופ' יוסף בן שלמה.
06.30 פוקחים עין.
07.07 שבע אפס שבע — עם אלכס אנסקי.
08.00 בוקר טוב ישראל.
09.05 אילה בוקר — עם אלי ישראלי.
10.05 עשר — שירים עבריים.
11.05 נכון לעכשיו — עם רפי רשף.
13.05 דו רה יומי.
13.55 40 „לאחור" — סיפור היום בתש"ח.
14.05 פגישה יומית — עם אורלי יניב.
15.05 שירים לחג — עם ארז טל.
16.05 ארבע אחר הצהריים.
16.54 באופן מילולי — פינתו של אבשלום קור.
17.00 ערב טוב ישראל.
18.05 מבקו"מ למצדה — מעקב של שנה וחצי אחר חיילי סיירת צנחנים. עורך ומגיש: יוסי רונן.
19.05 שירים מכאן.
19.57 הודעות לחיילים.
20.05 קלאסי כאן — מגזין גלי צה"ל על הנעשה במוסיקה קלאסית בארץ. והפעם: הסינפונייטה הישראלית באר־שבע, מנצח אורח יאצ'ק קספרצ'יק. סולנים: דואו, ערן, תמיר. עורכים: עמליה רוזן ופנחס עידן (ש"ח).
21.00 מבט לחדשות.
21.30 אוניברסיטה משודרת — תורתו של הרב קוק — הטוב והרע. מרצה: פרופ' יוסף בן שלמה.
22.05 על הדבש ועל הכיפאק.
23.05 עשרים וארבע היום שהיה — עם ירון וילנסקי.
23.55 שיחת חצות — עם לוטפי משעור — עורך העיתון אלסינארה.
00.05 ציפורי לילה — עם יאיר לפיד. תוכנית מוסיקלית בנימה אישית.
02.05 לא רוצים לישון.
05.05 צלילי בוקר.

שידורי צה"ל 2

19.05 רדיו רדיו — עם יואב קוטנר.
20.05 צער וחצי — תכנית הספורט של גלי צה"ל הכוללת דיווחים ישירים ממשחקי הליגה בכדורסל ופרשנים באולפן.
21.57 הודעות לחיילים.
22.05 הפסקת עשר — עם מיכל ניב.
23.05 קול הג'או הזה.

רשת ג'

06.04 בחזרה לאושר — להיטים ותיקים.
07.07 שיר בבוקר בבוקר — שירים עבריים.
09.05 מה, כבר תשע — עם אבי אתגר.
10.05 דברים טובים — עם שמירה אימבר.
11.05 שבעים מי יודע — שירי שנות השבעים.
12.05 אהבה יומיומית — עם יוסי סיאס.
13.05 רק בימי חול — עם מנחם פרי.
14.06 לי ולך — שיר וברכה.
15.05 חדש, חדיש ומחודש — עם שוש עטרי.
16.05 הצגה יומית — עם יקיר אביב.
18.06 היה היו — מצעד פזמוני העבר — עם קובי ברקאי.
20.05 מן ההתחלה — תקליטי־שירים ראשונים.
21.05 קצת אחרת — פופ מתקדם — עם אורלי מורג.
23.05 הלילה הוא שירים.

שלישי רדיו

15.12.1987

קול המוסיקה

[illegible] צלילי בוקר.
[illegible] באהונה נינוחה — בטהובן: סימפוניה מס. 1 בדו־מג'ור; רנצי: קונצ'רטו מס. 2 ברה־מינור לחליל ולתזמורת; בוקריני: חמישיה מס. 6 בסול־מג'ור לגיטרה ולכלי־קשת; סזאר פרנק: 3 פרקים מתוך [illegible].
[illegible] קונצרט בוקר — שומאן: קטעי קונצ'רט בפה־מג'ור ל־4 קרנות ולתזמורת; בטהובן: סונטה בפה־מג'ור [illegible]; ברליוז: לילות קיץ; שוסטקוביץ': סימפוניה מס. 5 ברה־מינור.
[illegible] פינת השיר — משירי יעקב פיכמן.
[illegible] מן הסרטיה — באך: קונצ'רטו בדו־מג'ור לשני פסנתרים; שומאן: [illegible] פסנתר ברה־מינור.
[illegible] באהונה נינוחה — ויוולדי: קונצ'רטו ברה־מינור לחליל, צבל, כנורות, בסון וקונטינואו. היידן: רביעיית כלי־קשת מס. 3. שומאן: תמונות ילדות; מנדלסון: סימפוניה ברה־מג'ור לכלי־קשת.
[illegible] אתנחתא — (ש"ח) [illegible] (צ'לו) אליקים ולצמן [illegible] באך: סויטה מס. 1 בסול־מג'ור לצ'לו סולו; ראבל: סונטה לכנור ולצ'לו; קודאי: סונטה לצ'לו סולו, אופוס 8.
[illegible] קולות — פטר שראייר: דבוז'אק: נעימות צועניות שירי אהבה.
[illegible] למבקר התקליטיה.
[illegible] עיני אופרה — עם הזמרים ג'ואן סאתרלנד, מרילין הורן בהקלטה מקונצרט ולוצ'אנו פבארוטי.

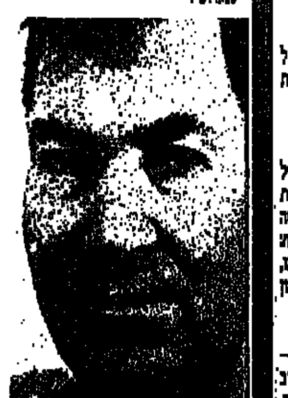
הרמטכ"ל דן שומרון, מדליק נר ראשון (גל"צ 16.55)

[illegible] אינטרלוד.
[illegible] פינת השיר.
[illegible] קונצרט מהקלטות התזמורת הפילהרמונית הישראלית — פרוקופייב: סימפוניה מס. 1 ברה־מג'ור, (הקלסית); ליסט: קונצ'רטו מס. 2 בלה־מג'ור לפסנתר ולתזמורת; בטהובן: סימפוניה מס. 5 בדו־מינור.
[illegible] ג'ז קלאסי.
[illegible] מחזורי יצירות — שירים של מאהלר ומוסיקה קמרית מאת שנברג.

ערב חנוכה

רשת א'

07.30 רדיו קל.
08.05 תוגה — עם בני הגדל.
08.27 משפט דמיאניוק — שידור חי מבנייני האומה בירושלים.
13.05 שירים עבריים.
13.30 חדשות ויומן בצרפתית.
13.45 חדשות ויומן באנגלית.
14.06 בראש צעיר — מגזין יומי לילדים ולבני נוער.
15.27 האוניברסיטה הפתוחה.
15.57 משפט דמיאניוק — שידור חי מבנייני האומה בירושלים.
19.05 הדלקת נר ראשון של חנוכה ומעוז צור.
19.10 דף גמרא יומי.
19.30 שידורים לעולים.
22.05 שיר וכל אחד לחוד — עורך ומנחה: יובב כץ.

רשת ב'

07.00 הבוקר הזה.
08.05 עושים עניין — עם גבי גזית ושלום קיטל.
09.05 ביקור בית — עם חיים קינן.
10.05 כל צבעי הרשת — מגזין יומי.
12.10 אלף־אלף בבית — עם אהוד מנור.
13.05 בחצי היום — חדשות.
14.06 לראות או לא לראות — יומן חדשות לתרבות ולאמנות.
14.30 בת צחוק — הווי והומור.
16.05 יומן כלכלה.
16.30 על מספרים ואנשים — מגזין המשק והחברה.
17.05 רגעי קסם.
18.06 הדלקת נר ראשון של חנוכה ומעוז צור.
18.11 מי ימלל — שירים ומקראות לחג.
18.45 היום בספורט. — היום הזה.
19.35 עולם חרש — מגזין חדשותי לעניני האדם וסביבתו.
20.05 פרקי חונות כבקשתך — מזמור שיר.
22.05 צריך לצלצל פעמיים — שירים עבריים.
23.00 א"ז — חדשות (+ רשתות א' ר"ג).
00.15 להאחז בחלום — שירים לסיומו של יום.

גל"צ

06.05 אוניברסיטה משודרת — כוכבים כפולים — מרידת מסע של כוכבים. מרצה. אליה ליבוביץ.
06.30 פוקחים עין.
07.07 שבע אפס שבע — עם איתן ליפשיץ.
08.00 בוקר טוב ישראל.
09.05 אילה בוקר — עם אלי ישראלי.
10.05 עשר — שירים עבריים.
11.05 נכון לעכשיו — עם רפי רשף.
13.05 דו רה יומי.
13.55 40 לאחור — סיפור היום בתש"ח — עורך ומגיש: דודו דיין.
14.05 פגישה יומית — עם יצחק בן־נר.
15.05 שירים לחג — עם ארז טל.
16.05 ארבע אחרי הצהריים.
16.55 נרות חנוכה ביחידות צה"ל עם הרמטכ"ל דן שומרון.
17.00 ערב טוב ישראל.
18.05 שעה קלה על כלכלה.
18.45 חמש עשרה קטנות.
19.05 שירים מכאן.
19.57 הודעות לחיילים.
20.05 מבקו"מ למצדה — מעקב של שנה וחצי אחר חיילי סיירת צנחנים. עורך ומגיש: יוסי רונן (ש"ח).
20.55 פינה חמה ללב".
21.00 אוניברסיטה מבט לחדשות.
21.30 משודרת — כוכבים כפולים — מרידת מסע של כוכבים. מרצה: אליה ליבוביץ.
22.05 על הדבש ועל הכייפאק — שירים שהחבר'ה אוהבים.
23.05 עשרים וארבע — היום שהיה — עם ירון וילנסקי.
23.55 שיחת חצות — עם פרופ' גליה גולן.
00.05 ציפורי לילה — עם אביהו מדינה. תכנית מוסיקלית בנימה אישית.
02.05 לא רוצים לישון.
05.05 צלילי בוקר.

שידורי צה"ל 2

18.05 רדיו רדיו — עם יואב קוטנר.
20.05 צו־שמונה — תכנית יומית לחיילים — עם אברי גלעד.
22.05 מסיבת חנוכה מהסינרמה.

רשת ג'

06.04 בחזרה לאושר — להיטים ותיקים.
07.07 שיר בבוקר בבוקר — שירים עבריים.
09.05 מה, כבר תשע — עם אבי אתגר.
10.05 דברים טובים — עם שמירה אימבר.
11.05 שבעים מי יודע — שירי שנות השבעים.
12.05 אהבה יומיומית — עם יוסי סיאס.
13.05 רק בימי חול — עם מנחם פרי.
14.06 לי ולך — שיר וברכה.
15.05 חדש, חדיש ומחודש — עם שוש עטרי.
16.05 הצגה יומית — עם יקיר אביב.
18.06 מקום בצמרת — מצעד הפזמונים הישראליים עם מנחם פרי.
21.05 ארום עתיק — שירים שלא נס ליחם — עם רן עופרי.
23.05 פניני ג'אז — עם לאה ליאור.

רביעי רדיו

16.12.1987

קול המוסיקה

08.02 צלילי בוקר.
07.09 בהאונה נינוחה. קופרן: האפותאוזיס של לולי. אופנבאך: עליצות פריזאית (עיבוד רוזנטל). ראבל: קונצ'רטו בסול, לפסנתר ולתזמורת. גרשווין: אמריקאי בפריס.
09.00 קונצרט בוקר: ראמו: הפאלאדינים, קטעים מהאופרה־באלט. מוצארט: סימפוניה מס. 31 (פריס). ברליוז: הרולד באיטליה. סן־סנס: קונצ'רטו מס. 5 ברה־מג'ור לפסנתר ולתזמורת. דביסי: אימאז', לתזמורת.
11.57 פינת השיר. משירי יעקב פיכמן.
12.00 אמנים באולפן. נעמי בלינקייה (פסנתר). ליסט: ניגונים. סקריאבין, פנטסיה, אופוס 28. מטנר: אילתור, אופ. 31/1. גריג: סונטה במי־מינור.
13.05 בהאונה נינוחה. גסטולדי: בלטים לשירה, נגינה וריקודים. גאלופי: סונטה מס. 5 בדו־מג'ור לפסנתר. קרל סטאמיץ: סינפוניה קונצרטית ברה־מג'ור לכנור, ויולה ותזמורת. בטהובן: סימפוניה מס. 4 בסי־במול מג'ור. בטהובן: 12 מחולות כפר.
15.00 מוסיקה ויוה — אתנחתא פולנית. לוטוסלבסקי — קילאר — קוליק.
16.00 קונצרט מהקלטות התזמורת הסימפונית ירושלים־רשה"ש. בטהובן: שביעייה אופוס 20. יוחנן כוהם: דיברטימנטו ל־10 לכלי־נשיפה. סטרבינסקי: מעשה בחייל.
18.05 שעה עם... יאנאצ'ק.
19.00 מוסיקה אהובה עליכם —

רבצ"ר גד נבון, מדליק נר שני (גל"צ 16.55)

מתוך הסרט פנטסיה של וולט דיסני. פונקיאלי: מחול השעות. צ'ייקובסקי: מפצח האגוזים. דיוקא: שוליית הקוסם. מוסורגסקי: לילה על הר הקרח. שוברט: אוה מריה.
20.05 אינטרלוד — רצף מוסיקלי.
20.27 פינת השיר.
20.30 פתיחת העונה ה־50 של התזמורת הסימפונית ירושלים — שידור ישיר מאולם הנרי קראון — פרוקופייב: סוויטה מתוך האהבה ל־3 התפוזים. אלברטו חינסטרה: קונצ'רטו מס. 2 לצ'לו ולתזמורת — הפסקה: אנתולוגיה. מאהלר: סימפוניה מס. 5.
23.00 מחזורי יצירות — שירים של מאהלר ומוסיקה קמרית מאת שנברג.

רשת א'

07.30 רדיו קל.
08.05 תוגה — עם בני הגדל.
08.27 משפט דמיאניוק — שידור חי מבנייני האומה בירושלים.
13.05 שירים עבריים.
13.30 חדשות ויומן בצרפתית.
13.45 חדשות ויומן באנגלית.
14.06 בראש צעיר — מגזין יומי לילדים ולבני נוער.
15.27 האוניברסיטה הפתוחה.
15.57 משפט דמיאניוק — שידור חי מבנייני האומה בירושלים.
19.05 הדלקת נר שני של חנוכה ומעוז צור.
19.20 פרקי היום בתנ"ך.
19.30 שידורים לעולים.
22.05 רדיו דרמה — „הדיבוק" — מאת ש. אנסקי. בימוי: ש. שורמי וה. רוזן. משתתפים: שחקני התיאטרון האידי. בווארשה. שידור ביידיש עם דברי קישור בעברית.
23.43 שירים עבריים.

רשת ב'

07.00 הבוקר הזה.
08.05 עושים עניין — עם גבי גזית ושלום קיטל.
09.05 ביקור בית — עם חיים קינן.
10.05 כל צבעי הרשת — מגזין יומי.
12.10 אלף־אלף בבית — עם אהוד מנור.
13.05 בחצי היום — חדשות ופזמונים.
14.06 לראות או לא לראות — יומן חדשות לתרבות ולאמנות.
14.30 בת צחוק — הווי והומור.
16.05 יומן כלכלה.
16.30 על מספרים ואנשים — מגזין המשק והחברה.
17.05 רגעי קסם.
18.06 הדלקת נר שני של חנוכה ומעוז צור.
18.11 מי ימלל — שירים ומקראות לחג.
18.45 היום בספורט.
19.00 היום הזה.
19.35 מוסף לעניני צבא ובטחון.
20.05 גלגולו של מנהג — על חנוכה.
21.05 צמוקים ושקדים — מבחר שירים ביידיש: שירי חנוכה.
22.05 מחפשים את המטמון מנחה: משה טימור.
00.15 ג'אז ועוד — עם לאה ליאור.

גלי צה"ל

06.05 אוניברסיטה משודרת — הסתיו בשירה העברית — הרגש הפתטי מן הטבע אל האדם. מרצה: ד"ר זיוה בן־פורת.
06.30 פוקחים עין.
07.07 שבע אפס שבע — עם אלכס אנסקי.
08.00 בוקר טוב ישראל.
09.05 אילה בוקר — עם אלי ישראלי.
10.05 עשר — שירים עבריים.
10.55 כתוב בעיתון — פינה נגד פרסום העישון ופירסום הסיגריות.
11.05 נכון לעכשיו — עורך ומגיש: רפי רשף.
13.05 דו רה יומי.
13.55 40 „לאחור" — סיפור היום בתש"ח — עורך ומגיש: דודו דיין.
14.05 פגישה יומית — עם אורלי יניב.
15.05 שירים לחג — עם ארז טל.
16.05 ארבע אחרי הצהריים.
16.55 נרות חנוכה ביחידות צה"ל עם הרבצ"ר גד נבון.
18.05 יעד משודר — מגזין גל"צ לענייני צבא ובטחון.
18.45 מעבר לגבול — מגזין גל"צ לענייני ערבים.
19.05 קו פתוח — עם מומחים שיענו לשאלות הציבור בכל הקשור להפסקת העישון.
19.57 הודעות לחיילים.
20.05 שאלות אישיות — יעקב אגמון משוחח עם פרופ' יובל נאמן (ש"ח).
21.00 מבט לחדשות.
21.30 אוניברסיטה משודרת — הסתיו בשירה העברית — הרגש הפתטי מן הטבע אל האדם. מרצה: ד"ר זיוה בן־פורת.
22.05 על הדבש ועל הכיפאק — שירים שהחבר'ה אוהבים.
22.55 כתוב בעיתון — פינה נגד פרסום העישון ופרסום הסיגריות (ש"ח).
23.05 עשרים וארבע — היום שהיה — עם ירון וילנסקי.
23.55 שיחת חצות — עם הפרסומאי — אלכס בילדקר.
00.05 ציפורי לילה עם נתן דטנר ואבי קושניר.
02.05 לא רוצים לישון.
05.05 צלילי בוקר.

שידורי צה"ל 2

19.05 רדיו רדיו — עם יואב קוטנר.
20.05 מצעד הפזמונים הלועזים הממוחשב. שעתיים עם הלהיטים האהובים ביותר על מאזיני גל"צ. עורך: גיורא פרבר. מגישה: מירב מיכאלי.
21.57 הודעות לחיילים.
22.05 הפסקת עשר — עם מיכל ניב.
23.05 קול הג'או הזה — עורך ומגיש: דני קרפל.

רשת ג'

06.04 בחזרה לאושר — להיטים ותיקים.
07.07 שיר בבוקר בבוקר.
09.05 מה, כבר תשעה עם אבי אתגר.
10.05 דברים טובים.
11.05 שבעים מי יודע.
12.05 אהבה יומיומית.
13.05 רק בימי חול — עם מנחם פרי.
14.06 לי ולך — שיר וברכה.
15.05 חדש, חדיש ומחודש.
16.05 הצגה יומית — עם יקיר אביב.
18.06 הצעקה והתרועה.
20.05 לשיפוטכם.
21.05 צליל מכוון.
23.05 הלילה הוא שירים.

חמישי רדיו

17.12.1987

קול המוסיקה

06.02 „צלילי בוקר".
07.09 „בהאונה נינוחה" מיצירות ליסט: „הפרלודים"; קונצ'רטו מס. 1 לפסנתר ולתזמורת; „סימפונית פאוסט"; ואלס מפיסטו, מס. 1.
09.00 „קונצרט בוקר": סזאר פרנק: סימפוניה ברה־מינור; ווהן־וויליאמס: קונצ'רטו לאבוב ולתזמורת; ברהמס: סרנדה בלה, אופוס 16; לאלו: סימפוניה ספרדית לכנור ולתזמורת; שנברג: „פלאס ומליסנדה".
11.57 „פינת השיר": משירי יעקב פיכמן.
12.00 „מן הסרטייה": מיכאל היידן: דיברטימנטו ברה־מג'ור לכלי־נשיפה; באך: סויטה אנגלית בסול־מינור; מוצארט: אדג'ו ורונדו בדו־מינור; שוברט: ווריאציות בלה־במול מג'ור על נושא מקורי; סטרבינסקי: 5 קטעים קלים לפסנתר ב־4 ידיים.
13.05 „בהאונה נינוחה": פ. וראניצקי: סימפוניה גדולה בדו־מג'ור; באך: קונצ'רטו בלה־מינור לכנור ולתזמורת; שוברט: רביעיה בסול־מג'ור לחליל, גיטרה, ויולה וצ'לו; מוצארט: קונצ'רטו ברה־מג'ור לפסנתר ולתזמורת; סמטאנה: „הכלה המכורה" — פתיחה ומחולות.
15.00 „מפגשים מוסיקליים".
16.00 „אתנחתא" — שידור חי מאולם ימק"א בירושלים — שלישיית הפסנתר הישראלית: מוצארט: שלישיה בדו־מג'ור; קאסלה: סיציליאנה ובורלסקה; מנדלסון: שלישיה מס. 2 בדו־מינור.
17.30 „קשת של צלילים": יצירות לכלי־נשיפה מסוף המאה ה־17 והמאה ה־18.

מרים זוהר, ב„רדיו דרמה", מירלה אפרת (א' 22.05)

18.06 „אנתולוגיה בצלילים": מוסיקה כנסייתית פרוטסטנטית בגרמניה של תקופת הרנסאנס המאוחר.
19.00 „מוסיקה קלסית קלה".
20.05 „אינטרלוד" — רצף מוסיקלי.
20.27 „פינת השיר".
20.30 „אופרה" — בעריכת אורי אפשטיין: ורדי: „ג'ובאנה ד'ארקו".
23.00 „דור הזהב" — אמנים גדולים בהקלטות היסטוריות „הקרנצות" — תכנית שלישית: מוצארט: קונצ'רטות מס. 4,3 ו־5 לכנור.

רשת א'

07.30 „רדיוקל".
08.05 „תוגה" — עם בני הגדל.
08.27 משפט דמיאניוק — שידור חי מ„בנייני האומה" בירושלים.
15.00 „בראש צעיר" — מגזין יומי לילדים ולבני נוער.
15.30 „האוניברסיטה הפתוחה".
16.05 „ארץ לא נודעת".
17.00 חדשות ותכנית באנגלית.
17.30 חדשות ותכנית בצרפתית.
18.06 „מינחת ערב" — משדר יומי להווי דתי ומסורת.
19.05 הדלקת נר שלישי של חנוכה ומעוז צור.
19.20 פרקי היום בתנ"ך.
19.30 שידורים לעולים.
22.05 „רדיודרמה" — „מירלה אפרת" — מאת י. גורדין עיבוד: מישא נתן, בימוי: עירן בניאל משתתפים: מרים זוהר, רפי גולדווסר, סוניה שפטל, שמואל רודנסקי, אני ליטון, לאה שלנגר, מישא נתן ושל קורנפלד שידור ביידיש עם דברי קישור בעברית.

רשת ב'

07.00 „הבוקר הזה".
08.05 „עושים עניין" — עם גבי גזית ושלום קיטל.
09.05 „בראש צעיר".
10.05 „כל צבעי הרשת" — מגזין יומי.
12.10 „אלף־אלף" ב„בית" — עם אהוד מנור.
13.05 „בחצי היום" — חדשות ופזמונים.
14.06 „לראות או לא לראות" — יומן חדשות לתרבות ולאמנות.
14.30 „בת צחוק" — הווי והומור.
16.05 „יומן כלכלה".
16.30 „על מספרים ואנשים" — מגזין המשק והחברה.
17.05 „רגעי קסם".
18.06 הדלקת נר שלישי של חנוכה ומעוז צור.
18.11 „מי ימלל" — שירים ומקראות לחג.
18.45 היום בספורט.
19.00 היום הזה.
19.35 השבוע בכנסת.
20.05 „שורשים" — שבועון לעניני פולקלור ועדות.
22.05 „הלילה החמישי" — עם אלעזר שטורם.
00.15 „להאחז בחלום" — שירים לסיומו של יום.

גל"צ

06.05 אוניברסיטה משודרת — ההיסטוריה האמריקנית ממלחמת האזרחים למלחמה הקרה התנועה הפרוגרסיבית. מרצה: ד"ר ארנון גוטפלד.
06.30 „פוקחים עין".
07.07 שבע אפס שבע — עם אלכס אנסקי.
08.00 בוקר טוב ישראל.
09.05 „אילה בוקר" — עם אלי ישראלי.
10.05 „עשר" — שירים עבריים.
10.55 פינה נגד פירסום העישון ופירסום הסיגריות.
11.05 „נכון לעכשיו" — עם יוסי עבארי.
13.05 „רו רה יומי".
13.55 40 „לאחור" — סיפור היום בתש"ח.
14.05 „פגישה יומית" — עם יצחק בן־נר.
15.05 „שירים לחג" — עם ארז טל.
16.05 ארבע אחרי הצהריים".
16.55 „נרות חנוכה ביחידות צה"ל" — עם חיילי הנדסה באיזור הביכתון.
17.00 „ערב טוב ישראל".
18.05 „שעה קלה על כלכלה".
18.45 „חמש עשרה קטנות".
19.05 פזמונים לכולכם.
19.57 הודעות לחיילים.
20.05 „גבר אשה 87" — תכניתה של עדנה עברון עם המחזאית ג'יל הר־אבן (ש"ח).
21.00 מבט לחדשות.
21.30 אוניברסיטה משודרת — ההיסטוריה האמריקנית במלחמת האזרחים למלחמה הקרה התנועה הפרוגרסיבית. מרצה: ד"ר ארנון גוטפלד.
22.05 „על הדבש ועל הכיפאק" — שירים שהחבר'ה אוהבים.
22.55 פינה נגד פירסום העישון ופירסום הסיגריות (ש"ח).
23.05 „עשרים וארבע היום שהיה" — עם ירון וילנסקי.
23.55 „שיחת חצות" — עם ד"ר משה בקר — חוקר בטכניון בנושאי תאונות דרכים.
00.05 „ציפורי לילה" — עם ברוך בן־חורין.
02.05 „לא רוצים לישון".
05.05 צלילי בוקר.

שידורי צה"ל 2

19.05 „רדיו רדיו" — עם יואב קוטנר.
20.05 „צו — 8" — תכנית יומית לחיילים — עם אברי גלעד.
21.57 הודעות לחיילים.
22.05 „הפסקת עשר" — עם מיכל ניב.
23.05 „קול הג'או הזה" — עורך ומגיש: דני קרפל.

רשת ג'

06.04 „בחזרה לאושר" — להיטים ותיקים.
07.07 „שיר בבוקר בבוקר" — שירים עבריים.
09.05 „מה, כבר תשעה" — עם אבי אתגר.
10.05 „דברים טובים" — עם שמירה אימבר.
11.05 „שבעים מי יודע" — שירי שנות השבעים.
12.05 „אהבה יומיומית".
13.05 „רק בימי חול".
14.06 „לי ולך" — שיר וברכה.
15.05 „חדש, חדיש ומחודש".
16.05 „הצגה יומית".
18.06 „שליגר" — שבועון פופ.
20.05 „סימני דרך" — שירים.
21.05 „מטע רוק".
23.05 „הלילה הוא שירים".

שחמט

בעיות וסיומים

בעיות השבוע

5456 חוברה לתחרות המהירה בכנס האחרון בתל־אביב, אולם נתגלו בה ליקויים והיא תוקנה לאחר הכנס. במט־לדעת מפנה לבן קיום לשם ביצוע תימרון המט (5457).

5456. יוסי רז
פתח־תקוה
מקורית

10 + 5 מט־עזר בשני מסעים, תאומים.
א. דיאגרמה. ב. רגלי 21 לידי2.

5457. ר. בדוני — R. bedoni
צרפת — France
מקורית — Original

12 + 11 מט־לדעת בשמונה מסעים
פתרונים אל העורך, רח' רמת־הגולן 43 ירושלים 97703.

תחרויות תמאטיות ברומניה

ברומניה הוכרזו שתי תחרויות תמאטיות כדלקמן – לבעיות דו־מסעיות – מיניאטורות (בעיות עד שבעה כלים) עם שלושה פרשים (2 לבנים ו־1 שחור, או 2 שחורים ו־1 לבן). בעיות אפשר לשלוח עד 31.3.88 אל:

Ladislau vigh tarsonyi str. 23 August nr. 1; 3750 Sacueni, ROMANIA.

לבעיות מט־עזר – מט עזר בשניים על נושא איבאנוביץ': "אחרי זוג המסעים הראשון של שחור ולבן, כלי לבן א כפות על־ידי שחור ב. המסע השני של שחור כופת את כלי ב וכן חוסם כלי שחור אחד, ומאפשר מט של כלי א על קו הכפיתה". דוגמה:

תומה גאראי
"שח אקו" 1976
ציון כבוד שמיני

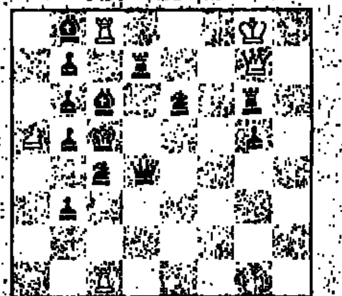

13 + 5 מט־עזר בשני מסעים, תאומים.
א. דיאגרמה. ב. רגלי ב5 לי ב4.
[illegible]

קרבות ותחרויות

נצחון ל"הפועל" בדרבי

קבוצת הפועל תל־אביב גברה על אס"א אוניברסיטת תל־אביב, בסבוב הראשון של משחקי הליגה הלאומית בשבת. היתה זו גם הופעתה הראשונה של הפועל ת"א בליגה העליונה. התוצאות האישיות (שמות שחקני הפועל ראשונה): נתן בירנבוים ניצח את שמעון כנן, ישראל גלפר הפסיד לאיר קריידמן, המשחקים עופר ברוק, אורי אבנר, וולאדימיר אלתרמן ואהוד להב הסתיימו בתיקו, משה כנען ניצח את אברהם קלדור. עם הרכוש הגדול ביותר יצאה, בסבוב הראשון, האלופה, באר־שבע א' שניצחה 1:4 את מרכז ביכורי־העתים ת"א. אלון גרינפלד ניצח את רב האמן יעקב מוריי, שחזר (ראה להלן), גדי רכליס זכה נקודה עקב אי־הופעת ישראל שרנצל, שאלה ברגע האחרון. לאון לדרמן ניצח את יוחנן אפק ובתיקו הסתיימו המשחקים בין מיכאל דיקר לאריק אנושי, ובין משה פיירניק לרן שבתאי. קבוצת אס"א טכניון הפסידה בחיפה ל"הפועל פלדקליין" ראשון לציון 3:2 (אילן מנור מחיפה הפסיד ליצחק ויינגר). העולה החדשה, הפועל הרצליה, גברה על "רובינשטיין" ירושלים 2:3, ובתיקו 2.5:2.5 הסתיים המפגש בין הפועל הוד השרון/פתח תקוה להפועל רחובות.

ליגה ארצית

במוקד משחקי ליגה הארצית עמד ניצחונה של הפועל תעשיה אווירית על מכבי אשדוד החזקה 2:3. ליד הלוח הראשון זכה יונה קוסאשווילי מאשדוד בנקודה, ללא משחק, עקב אי־התייצבות רב האמן ולאדימיר ליברזון נגדו. שאר התוצאות: הפועל בל"ל ותל־אביב – הפועל פתח־תקוה/הוד השרון – 1:4, אליצור פתח־תקוה – מכבי לסקר חיפה – 1.5:3.5, הפועל ראשון־לציון – אס"א ירושלים – 1.5:3.5, ביכורי־העתים ב' ת"א – הפועל חדרה – 2.5:2.5.

הישג למוריי בסוויליה

רב האמן יעקב מוריי זכה במקום ראשון בתחרות בינלאומית שנערכה בסוויליה, במקביל לדו־קרב לאליפות העולם בשחמט. המתקיים שם. מוריי צבר 7.5 נקודות בתשעה משחקים ללא הפסד. הוא הקדים את רב האמן גיולה סאקס מהונגריה, האמן הבינלאומי יוליאן הודג'סון מאנגליה, רב־האמן איבן סוקולוב מיוגוסלביה, והאמן הספרדי חואן קרלוס טאלברה – 7 נקודות כ"א. בין אלה שסיימו עם 6.5 נקודות כ"א, רבי האמנים אנדרש אדוריאן מהונגריה ואדוארד גופלד מברית־המועצות. מוריי זכה בפרס בשווי ערך של 3300 דולר. 210 שחמטאים השתתפו בתחרות.

שלושה שהלכו מאיתנו

שלושה מהשחמטאים הותיקים, שקשה לתאר את הנוף השחמטאי בישראל בלעדיהם הלכו תוך שבועיים ימים לעולמם. הותיק שבחבורה, וקן השחמטאים הפעילים, בנימין בן־מנחם איש התחבולות חיפות, נפטר חמשה שבועות לפני יום הולדתו ה־87. בירושלים נפטר הלוחם הותיק, שלא ויתר אף פעם, מיכאל דוד, ימים ספורים קודם יום הולדתו ה־80. דוד זכה פעמים מספר בתואר אלוף ירושלים בשנות החמישים.

הצעיר מבין השלושה הוא נחמיה פירט מאילת השחר, שופט השחמט הבינלאומי של ישראל. נחמיה ז"ל ניהל בהצלחה יוצאת מהכלל את תחרויות אולימפיאדות השחמט בתל־אביב בן 1964 (ובחיפה ב־1976). נחמיה פירט היה פעיל במערכות השחמט של התנועה־הקיבוצית וזכה בעבר בתואר אלוף איחוד הקבוצות והקיבוצים (טרם היות התק"ם) בשחמט. בן 67 היה במותו. יהי זכרם ברוך.

חוליים הקרוונים [illegible]
לבן: קוזנצוב — שחור: לאבזין
ברה"מ 1987

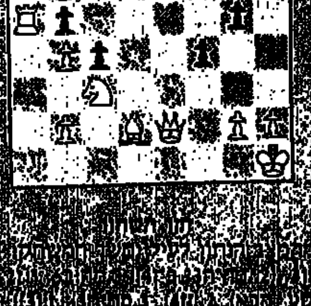

[illegible]

אבי [illegible]

תשבצים

תשבץ 213

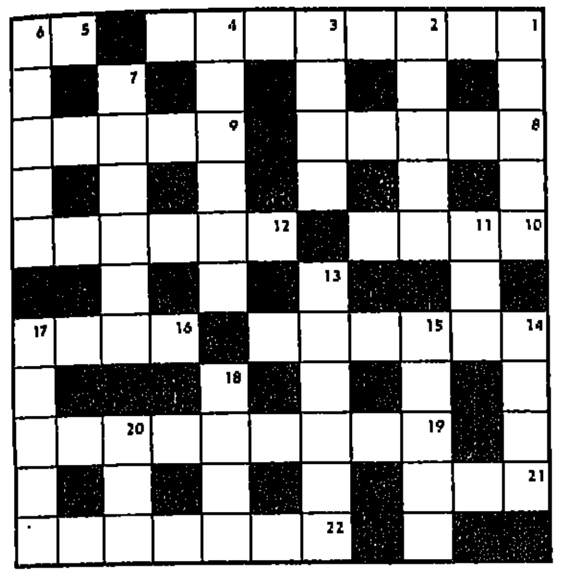

אפקי:
1. יד ימינו של אדם גדול, וגם: פרוש לחבור חשוב. 5. בוסתן. 8. אפיני (כ"ח). 9. תחושה. 10. ספל, קערית (בפי תזל). 12. הענבים האחרונים שנשארו אחרי הבציר. 14. מושב ברמות מנשה ע"ש חותנו של "הנדיב הידוע". 16. חלק בגוף בין הראש לבית החזה. 19. בהשאלה: החלק העקרי, החלק התוסס והפעיל שבדבר. 21 חמסין. 22. אכילה מרובה לשם השמנה.

אנכי:
1. תשליל, צלום ראשון. 2. נוח ומועיל. 3. מקום מרכז המחשבה בגוף לפי אמונת הקדמונים. 4. כנוי לים־המלח. 6. זורחת מאשר. 7. מסמן את החוף למלחים. 11. עץ פרי ירוק־עד הגדל בלי השקאה ברוב חלקי הארץ. 13. אסם לתבואה. 14. עץ נוי נפוץ בארץ. 15. מתקן להבחנת כוון הרוח. 17. אורות זוהרים. 18. קסם, מעשה להטים. 20. רקמת חי קשה.

אגוזן 213

אופקי:
1. ראה 5 אפקי. 5. (יחד עם 8 אפקי ו־1 אפקי) עפ"י הסיסמה: קיימת חלופה לעובדי הטלוויזיה! (5,3,5,2). 8. ראה 5 אפקי. 9. בקיבוץ לא כל השומע פילים הולך גם לראות (5) (יחד עם יואל דרום). 10. איזה כתל עץ מפיקים מחוט מתכתי! (4). 12. יש בבן הדרום נטיה לחזור (6) (עפ"י שוש קוריאט). 14. איזו ארץ היא מקור הרימון? (6). 16. בין תכנון לבצוע לעתים הוא חוטף לו שוק (4). 19. הוא הקרבן הקבוע בכל העסקות כשרוצים למצוא חן בעיני הבוס! (5,4). 21. נח על סף נמלים (3).
22. האדון תיפש ביזוי במשפט, על כל פנים כך זה נראהו (7).

אנכי:
1. בקצור הוא מבקש. 2. כדי לראות את הארץ מספיקים צידה ומים, אין צורך בשירות ימי (5). 3. כיצד לא אפגע במכללה המוסלמית? (4) (כ"ח). 4. הצארים הסתכלו מלמעלה על כל הסובב אותם (6). 6. מטיל מרות על עשרה נגנים ואפילו יותר (5). 7. רון תפס לו עיסוק (6). 11. עלה, ואת בעה"ח הורד (3). 13. בשר שלא תסר לבהמה ולחתיכות (6). 14. באיטליה סיפרו עליו שנדרס (4). 15. אין נראה מת, שוע על קביים? (5). 17. ידו היתה באישור הנשק (5). 18. חלק מאלה יספיקו לו, אולי, למנוע את הירידה מן הארץ (4). 20. רמז לארכיאולוג (3).

לקוראינו – הצעות להגדרות תתקבלנה בברכה על־ידי העורך, השומר לו זכות להשתמש בהן ואולי גם לשנותן בהתאם לצורך. הכתובת: "על המשמר" (תותם) רח' חומה ומגדל 2. תל־אביב.

תשבץ 212

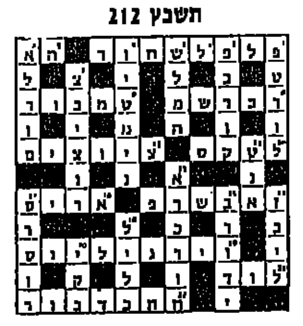

אגוזן 212

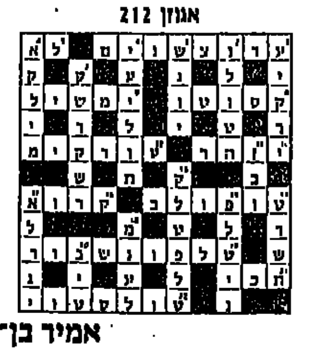

אמיר בן־אור

ברידג'

גביע וונציה

בחודש אוקטובר האחרון התקיימה בג'מייקה אליפות העולם לקבוצות, גביע ברמודה לנבחרות הפתוחות, וגביע וונציה לנבחרות הנשים. מאיזורנו (האירופאי) השתתפו צרפת (אלופת אירופה) ואיטליה (סגנית האלופה). צרפת הגיעה למקום השני (בג'מייקה), ואילו איטליה לא התברגה בצמרת, אולם היד הבאה ששוחקה על ידי אחת הוותיקות בנבחרת האיטלקית, לוצ'יאנה קאפאדאנו, מעידה על רמה גבוהה.

♠ A 9 7 2
♥ —
♦ K J 6 5 4 3
♣ K J 4

♠ K 10 4 — ♠ Q J 8 5 3
♥ J 10 3 2 — ♥ A 8 4
♦ 8 2 — ♦ A Q 9
♣ A Q 7 6 — ♣ 10 2

♠ 6
♥ K Q 9 7 6 5
♦ 10 7
♣ 9 8 5 3

מחלק: מערב
פגיעים: מזרח־מערב
ההכרזה:

מערב	צפון	מזרח	דרום
ערב	1 דיאמונד	דאבל	2 הארט
דאבל	—	2 ספייד	—
4 ספייד	דאבל	—	—
—			

מזרח (קאפאדאנו) בחוזה של 4 ספייד, מוכפל, ודרום הובילה ב־10 דיאמונד, ממבט ראשון נראה שהכרוז צריכה למסור 4 לקיחות. אחת בספייד, שתיים בהארט, ואחת בקלאב, אולם ה"תרופה" נמצאה בדרך הבאה: הכרוז זכתה במלכה והאלוף דיאמונד, דיאמונד שלישי נחתך בדומם, והמלך ספייד שוחק. צפון זכתה באלוף וחזרה בספייד שולקח עם ה־10 בדומם. בשלב זה שיחקה הכרוז קלאב נמוך מהדומם (לאור הפתיחה של צפון והקפיצה ל־2 הארט של דרום יד חלשה עם 6 הארטים, כמעט ברור שהמלך קלאב ביד צפון). צפון זכתה בנסיך וחזרה בדיאמונד שנחתך על ידי הכרוז. שליט נוסף שוחק והמצב עתה כזה:

♠ 7
♥ K J
♦ K 4

♠ — — ♠ J
♥ J 10 3 — ♥ A 8 4
♦ — — ♦ —
♣ A Q — ♣ 10

♠ —
♥ K Q 9
♦ —
♣ 9 8

הכרוז שיחק את הנסיך ספייד, קלאב מדרום, מלכה מהדומם, קלאב לעבר האלוף ונסיך הארט מהדומם, כשדרום זוכה בלקיחה, ונאלץ לשחק הארט מתחת למלך, והחוזה בוצע.

כמובן שניתן להכשיל את החוזה במקרה ודרום מוביל בהארט, אולם גם לאחר ההובלה בדיאמונד, עדיין צריך להיות שחקן מיומן ומנוסה כדי לבצע את החוזה.

ארנונה שפאן

מחזות וקולנוע

אבא גנוב

בחלומותיו לא חשבנו שקרמר נגד קרמר יתחדד עם הקפטריה של טבריה, אבל עובדה – זה קורה ממש בימים אלה מעל מסכי הקולנוע בקומדיה רומנטית ומלודרמטית "אבא גנוב".

יהודה ברקן הוא איש פשוט בשם צ'יקו, בעל ספינות טיולים רעועה שעל סיפונה הוא משיט צליינים לראות היכן הלך ישוע על המים. יש לו בן קסמים ואינטליגנטי אותו הוא מגדל מאז שאשתו נטשה אותו ונסעה לארה"ב. פתאום מגיחה האם עם בעל אמריקאי עשיר וחטייאר, ובצריחותיה ופניה המלניות היא מוכיחה גם לצופים למה בעלה לא סבל אותה. היא רוצה את הילד, גם הוא רוצה את הילד, ברקע יש איזה עורך דין קוגלר קווח וארוגנטי שהוא לצד האשה, ואיזו שוכת דין מיופייפת שמגינה על צ'יקו בגלל שיש לה רגשות אשם על שהיא נערת שמנת אשכנזיה והוא סתם דייג מטבריה, וחוץ מזה בגלל שהיא עדיין לא יודעת שהתאהבה בו.

מדובר בהפקה של יהודה ברקן שזונח את סוגת סרטי המתיחות האינסופית לטובת תפקיד של גיבור עממי, דרמטי, קומי ורומנטי. את הבימוי נתן בידיו של ינקול גולדווסר, במאי מכשר שהוכיח את כשרונו בסרט מינורי ואמין "מתחת לאף". גולדווסר הצליח לרגעים להוכיח את כשרונו ביצירת מצבים אמינים, אפילו משעשעים, אבל בסך הכל לא מדובר ביותר מקשקוש שהעתיק מדגמים אמריקניים קלוקלים, וניכר שנעשה על רגל אחת.

את התסריט כתב חיים מרין. משתתפים: אלונה קימחי ("חימו מלך ירושלים") היא שוכת הדין יפת הנפש, קרן מור היא האמא ההיסטרית, הילד הוא בן ציון, אורי שמיר הוא קוגלר העו"ד. עוד בצוות: יעל עמית משעשעת בתור מחוכת חסודה, וג'טה לוקה ואורה ודטינאן הם הטבריינים. "בן יהודה", ת"א.

"אבא גנוב" – יהודה ברקן ובן־ציון

הבטלנים מאישתר

קומדיה בזבזנית ונפוחת תקציב, עליה עולים בהוליווד שהיא אחת מההפקות היותר יקרות בתולדות עיר הסרטים. אחראי לה השחקן, במאי מפיק וורן ביטי שבעבר תוכית את בזבזנותו בסרטים שהפיק וביים: "השמיים יכולים לחכות" ו"האדומים". ביטי מככב בסרט לצידו של דסטין הופמן ("מותו של טוטן") וכל אחד מהם קיבל חמישה וחצי מליון דולר על הופעתו. הם מופיעים בתפקיד שני בטלנים לא יוצלחים ומעוררי רחמים עם פרטנזיות להפוך לסיימון וגרפונקל חדשים. במקום זה הם מקבלים הזמנה להופיע עם צרור שיריהם הדלים באיזה מלון שכוח במרוקו, שם הם מסתבכים בפרשיות ריגול בינלאומי בין המעצמות. הבימוי והתסריט הם של אליין מיי, במאית ותסריטאית ותיקה של קומדיות ("מוקי וניקי", "העלה החדש", כתבה את התסריט ל"השמיים יכולים לחכות"). איזבל אדז'אני הצרפתיה ("סיפורה של אדל ה") משתתפת לצידם של ביטי והופמן בתפקיד טרוריסטית ערביה חיננית, צ'רלס גרודין הוא איש הסי.איי.אי המרובע, אהרון איפלה האקס ישראלי הוא הנסיך המרוקאי המושחת, וג'ק ווסור (מועמדת לאוסקר על תפקידה ב"פשעים שבלב") היא אשתו הזנוחה של ביטי, וקרול קיין ("רחוב הסטר", "חרמון שלי עם אנני") היא חברתו הזנוחה של הופמן. צילם את הסרט הצלם האיטלקי הנודע ויטוריו סטורו, צלמו הקבוע של ברטולוצ'י בסרטים "הטנגו האחרון בפריז", "1900", "הקיסר האחרון" ואחרים, וכמו כן חתן האוסקר על צילום הסרטים [illegible]

"האדומים" ו"אפוקליפסה עכשיו". הצוות המפואר וההפקה הענקית לא עזרו במיוחד לקומדיה העלובה להתעלות מעל עוד עשרות קומדיות שהוליווד יודעת להפיק בשליש מהמחיר. "אסתר", ת"א.

הוליווד בשחור

כושים בסרטים הוליוודיים הם בריוני רחוב חסרי מוח שמקפצים בצעד ברייק־דאנס עם טייפ ענק, או עבדים מגלגלי עיניים עם מבט של הדוד תום בסדרות "שורשים" מביכות. וכך קורה ששחקנים שחורים אינם מקבלים תפקידים מגוונים, על המלט בטוח אסור להם לחלום. כך סבור היוצר והשחקן הראשי רוברט טאונסנד הכושי בסרטו "הוליווד בשחור". טאונסנד ביים סרט ראשון בתקציב דל ועם צוות מצומצם. מעשה מאוד לא מקובל בעיר הסרטים המורגלת בתקציבים מנופחים. הסרט ראשוני, אישי מאוד, כמעט על סף האנדר־גרוונד, רצוף מערכונים פארודיים של התבר'ה. טאונסנד, קומיקאי ושחקן בסרטים "שובו של חייל", "רחובות לוהטים" ו"גלגלי התהילה" מציע בסרטו פירוש תמים ופשטני לאפליה הגזעית כפי שהיא משתקפת בקולנוע האמריקני הנורמטיבי. גיבור הסרט הוא בובי טיילור, האלטר־אגו של טאונסנד, שחקן מתחיל שרוצה לקבל תפקיד אבל מה שמציעים לו זה תפקיד סטריאוטיפי של כושי. הסרט רצוף בחלומותיו הבנאליים. הנה הוא מקבל את האוסקר החמישי, הנה הוא מבקר קולנוע או המלך ליר בשחור, ופה הוא בלש פרטי בסרט אפל משנות ה־40, יעני סם ספייד שחור. חלומותיו של בובי עשויים בצורה של פארודיות על סרטים וז'אנרים בקולנוע האמריקני של ימינו, החל מ"הארי המזוהם" ועד "אינדיאנה ג'ונס". ההומור של טאונסנד קליל, לא הכי מתוחכם או מקורי, מזכיר את הפארודיות של האחים צוקר ("טיסה נעימה"), אבל חינני ומהנה. מציית לקודים ההוליוודיים ובכל זאת לא הפקה הוליוודית שגרתית. טאונסנד כתב את התסריט, ביים והפיק, ולצידו מופיעות גם שחקניות הטלוויזיה הוותיקה הלן מרטין ("הג'פרסונים") בתפקיד סבתא ביקורתית, ואן מארי ג'ונסון בתפקיד חברתו האוהבת. כל הצוות משתתף בתפקידים חוזרים במערכונים המשובצים בסרט מעשה טלאים. "רב חן", ת"א.

הקיסר האחרון

על סרטו האחרון של הבמאי ברנרדו ברטולוצ'י "הקיסר האחרון" אפשר לומר שהוא אפוס היסטורי אדיר ממדים, אירוע קולנועי מונומנטלי, מפגן ויזואלי מהמם ומופלא, ספקטקל מרשים ומעורר התפעלות, סרט ראווה ענק. הכל נכון, בה במידה יש לציין שזהו כשלונו המפואר ביותר של ברטולוצ'י. הטרגדיה על חייו של קיסר סיני בשעת דמדומי האימפריות היתה גם לטרגדיה של ברטולוצ'י. גאון קולנוע מבוזבז שבראשית שנות ה־70 זרח בשמי הקולנוע האיטלקי בתקופה הגדולה והצעירה של הקולנוע הפוליטי, עם הסרטים "אסטרטגיית העכביש", "הקונפורמיסט", "הטנגו האחרון בפריז" ו"1900". מאז ועד "הקיסר האחרון" עשה עוד שני סרטים שוליים.

"הקיסר האחרון" הוא סרט ענק מבחינה קולנועית, ניסיון של הבמאי לחזור על אפוס העקום ב"1900", אך הוא כשלון מבחינת הטיפול בנושא. שוב נוגע ברטולוצ'י במתחבטים הפוליטיים הדרסטיים שעברו על המאה ה־20, דרך סיפור חייו של גבר שנולד ונועד להיות קיסרה וכליכול של סין, אך בהיותו בן 15 ובטרם טעם שלטון ללא מצרים, הפכה סין לרפובליקה עממית קומוניסטית. והסרט, אגב, פרו־קומוניסטי בנישתו, הוא גם ניסיון יומרני לתאר את תולדותיה של סין במאה הרת תהפוכות זו.

מבחינה קולנועית טהורה הסרט אכן יפהפה, מבחינה תימאטית נשבה מעט בשטחיות הנראטיבית של אפוסים מונומנטליים אמריקניים מהסוג של "55 יום בפקין" או "האדומים".

ויטוריו סטורו, צלמו הקבוע של ברטולוצ'י, הפליא לצלם את הסרט. את המוסיקה כתבו ריוצ'י סאקאמוטו ודייוויד ביירן מלהקת "ראשים מדברים" ויוצר קולנוע בפני עצמו. ג'ון לון, הזכור לטוב מ"שנת הדרקון", מגלם את הקיסר מגיל 20 עד מותו בשנת 67'. ג'ואן צן היפהפיה היא אשתו הקיסרית, וויקטור צונג ("נער הזהב") הוא יועץ הסתרים של הקיסר. הסרט ארוך מאוד (240 דקות), משתרך בעצלתיים ואפילו קצת מייגע, ובכל זאת שווה צפייה. כדאי לבוא עם הרבה סבלנות. "גת", ת"א.

מלתעות הנקמה 4

הכריש האיום מטריד שוב את שלוותה של עיר נמל קטנה באמריקה. אלן ברודי, אשת השריף המקומי, שנטרף במלתעות הכריש, מנסה לשקם את חייה במחיצת בניה הבוגרים. בנה שון ממלא את מקום אביו אך כשהוא יוצא בתפקיד לסיור חופים סירתו נעלמת. אחיו לוקח את האם השבורה לחופשה באיי הבאהמה שם תנסה להשכיח את צערה ופחדיה מקללת הכריש, שקפצה על משפחתה.

באחד הימים פוגשת אלן בגבר מסתורי כשם הואגי ומתאהבת בו. הרומן מופרע שוב ע"י שובו של הכריש המאיים להרוס את אושרה המשפחתי הקטן. לורן גארי היא אלן ברודי, לנס גסט הוא בנה, ומייקל קיין הוא בחיר ליבה הואגי. את הסרט ביים והפיק מייקל סארג'נט. "תל אביב", ת"א.

שגעון בחלל

מל ברוקס, מבוגר בכמה שנים טובות מאז "המפיקים" או "פרנקנשטיין הצעיר" – חוזר למסך אחרי היעדרות ארוכה, עם פארודיה חדשה. הפעם נמצאים על הכוונת שלו סרטי מדע בדיוני וסרטי חלל דביליים שמציפים את הקולנוע האמריקני. בעידן הרובוטריקים מצווה לעשות סרט כזה. מומלץ לחובבי סרטי מד"ב, ועוד יותר לשונאיו המושבעים. הזדמנות לגמור את החשבון עם הז'אנר שהצמיח כל כך הרבה מפלצות דביליות.

ברוקס משתמש בכל הקלישאות של הז'אנר לצורך הגגים שלו, הוא גם מאזכר אינספור סרטי מד"ב: "חולית", "כוכב הקופים", "אינדיאנה ג'ונס", "מלחמת הכוכבים", "הנוסע השמיני" – כולם זוכים אצלו לטיפול קומי מעוות. יש גגים טובים, ויש גם כמה צולעים. מי שאהב את הפארודיות המוקדמות של ברוקס, "פרנקנשטיין הצעיר", "המפיקים", "להיות או לא להיות", "ההיסטוריה המטורפת של העולם" – כנראה יאהב גם את זה. מי שההומור הברוקסי לא עובד עליו, כנראה שלא ייהנה גם הפעם. ברוקס כתב, הפיק וביים, וגם משתתף בתפקיד כפול, בתור הנשיא הרשע סקרוב ובתור הגורו יוגורט, עם המבטא היהודי־ברוקליני.

איתו בצוות מספר קומיקאים מוכשרים: ריק מוראניס ("חנות קטנה ומטורפה") בתפקיד גנרל נמוך קומה בעל תסביכי נחיתות וגדלות, ג'ון קנדי בתפקיד חצי כלב וחצי אדם, ביל פולמן הוא הקאובוי "כוכב בודד", ודפני זוניגה היא הנסיכה המפונקת (ספה שסוחבת איתה לכל מקום את מייבש השיער העתיק שלה. אורלי, ת"א.

שבוע מל ברוקס

לכבוד הקרנת סרטו החדש של מל ברוקס "שיגעון בחלל", יקרינו בקולנוע בית־לסין בתל־אביב ארבע פרודיות שלו שהיו מלהיטיו המוצלחים בשנות ה־70: ביום שישי 14.30 וב־23.30 פארודיית האימים "פרנקנשטיין הצעיר"; בשבת 23.15 "סרט אילם". פארודיה על הסרטים האילמים של ראשית המאה; ביום שני, 23.15, "מתח גבוה"; ביום רביעי 23.15 "להיות או לא להיות".

וורן ביטי (ימין) ודסטין הופמן בסרט "הבטלנים מאישתר"

גבי – סיפור אמיתי

במעט טוב

מבוסס על חייה וספרה של גבריאלה ברימר, מכסיקנית ממוצא יהודי־אוסטרי, שנולדה פגועת מוח. הפגיעה שיתקה את כל גופה ומרכזי הדיבור שלה. האבר היחיד שהיא מסוגלת להניע הוא כף רגלה השמאלית שבאמצעות בוהנו היא מאייתת ואף כותבת במכונת כתיבה. מוחה החריף, רגשותיה החזקים ותעוזתה האנושית המופלאה מסייעים לה לנצח את גורלה העגום. הסרט הוא מלודרמה דידקטית פשוטה מבנה וסוחטת דמעות, על ניצחון הרוח את הגוף הנרפה – כמוה ראינו כבר בכל ואריאציה אפשרית, החל מסרטים על טרשת נפוצה, דרך סרטן ועד איידס. מעלתו היחידה של הסרט, ודאי שאינה בסגולותיו הקולנועיות המפוקפקות, אלא דווקא בסיפור האנושי שהוא מצליח להפיק. סיפור של ידידות מופלאה הנרקמת בין גבי האילמת והמשותקת לבין המטפלת המכסיקנית הפרימיטיבית, הפשוטה והשתקנית. שתי נפשות אילמות שכרתו ברית ויצרו עולם בלעדי חרישי, עשיר בגוונים רגשיים, שלאחרים אין בו דריסת רגל.

את הסרט ביים המכסיקני לואי מנדוקי. במשך ארבע שנים חיפש מימון לסרטו ומצא אותו אצל המיליונר משולם ריקלוס, הפעם בלי הזאדורה שלו. גם המפיק הוא מבני עמנו, אחד בשם פנחס פרי. ליב אולמן ורוברט לוגיה ("להב משונן") מגלמים את הוריה של גבי, נורמה אליאנדרו הארגנטינית. "מהסיפור האמיתי" מפליאה לשחק גם כאן בתור המטפלת הבודה וחמת הלב. השחקנית האמריקאית הצעירה ריצ'ל לווין מגלמת את גבי באמינות מוחלטת. לורנס מונסון ("מסכה") מופיע בתפקיד החבר משותק המוחין של גבי, ודני דה לה פז ("חבורת הקוברה") בתפקיד החבר הבריא שלה, המוצא לה עבודה ראשונה בעיתונאית. "תכלת", ת"א.

בית האמיצים – בית־לסין, ת"א
המשפחה – לב, ת"א
החנות מעבר לפינה – חן, ת"א
ז'אן דה פלורט – דיזנגוף, ת"א
לא יכולה בלי זה – פריז, ת"א
ללא מוצא – בן־יהודה ת"א
מגדל הדבורים – לב, ת"א
מטאל ג'קט – חן, ת"א
משפחת המלוכלכים – סינמה 2, ת"א
סילברדו – דקל, ת"א
נרדפי החוק – לב, ת"א
חרון – בית ציוני אמריקה, ת"א

יעל ישראל